

MICHAŁ SCHMIDT

<https://orcid.org/0000-0002-1875-9336>

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Kraków

ZASTAWY DÓBR KRÓLEWSKICH W WOJEWÓDZTWIE KRAKOWSKIM W PÓŹNYM ŚREDNIOWIECZU*

Zarys treści: Artykuł podejmuje tematykę zastawu ziemskiej domeny monarszej w województwie krakowskim w XIV i XV w., nie będącą dotąd przedmiotem kompleksowego opracowania. W świetle wcześniejszych badań wiadomo, że dobra królewskie w województwie krakowskim były liczne, a w XIV w. za ich zarząd odpowiedzialny był charakterystyczny dla Małopolski urząd wielkorządcy. Po śmierci Kazimierza Wielkiego rozpoczęto wydzielanie kolejnych dóbr z tego urzędu. W efekcie domena królewska podzielona została na kilkadziesiąt kluczy majątkowych i pojedynczych wsi. Większość z nich w czasach jagiellońskich podlegała zastawom, omówieniu których poświęcona jest główna część tekstu. Podstawowym materiałem źródłowym była zawartość małopolskich kodeksów dyplomatycznych, a rolę przewodnika po królewszczynach pełnił *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego* i jego kartoteka. Studium stanowi wstęp do dalszych badań nad funkcjonowaniem domeny monarszej i jej administracji w późnośredniowiecznej Małopolsce.

Content outline: The article discusses the subject of the pledge of the royal domain in the Kraków voivodeship in the 14th and 15th centuries, which has not yet been comprehensively studied. Earlier research has shown that there were numerous royal estates in the Kraków voivodeship, and in the 14th century, they were managed by the office of a *wielkorządca*, which was characteristic of Lesser Poland. After the death of Casimir III the Great, further estates

* Artykuł powstał w wyniku prac nad bazą danych „Zastawy dóbr królewskich w Koronie w czasach Jagiellońskich do 1504 r.” (<https://zastawydobrkrólewskich.pth.net.pl/app/pledge/list>), opracowaną w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą NPRH w latach 2017–2024, nr projektu 0468/NPRH5/h30/84/2017 „Epoka jagiellońska i jej dziedzictwo w I Rzeczypospolitej do 1795 roku. Problematyka gospodarcza i społeczna”.

began to be separated from this office. As a result, the royal domain was divided into several dozen estates and individual villages. Most of them were subject to pledges during the Jagiellonian period, which is the main subject of this article. The primary source material was the content of Lesser Poland diplomatic codices, and *The Historical-Geographical Dictionary of the Kraków Voivodeship* and its card index served as a guide to the royal estates. The study is an introduction to further research on the functioning of the royal domain and its administration in late medieval Lesser Poland.

Słowa kluczowe: województwo krakowskie, Małopolska, zastaw, kredyt, królewszczyzny, dobra królewskie, domena monarsza, średniowiecze

Keywords: Krakow Voivodeship, Lesser Poland, pledge, loan, royal estates, royal property, royal domain, Middle Ages

I

Domena monarsza w późnośredniowiecznej Małopolsce jest zagadnieniem, które od dawna nurtowało historyków, zarówno ze względu na jej rozmiary i znaczenie w XIV i XV w., jak i wyraźną specyfikę zarządu tamtejszym majątkiem królewskim, odróżniającą Małopolskę od innych ziem Królestwa. Kluczowe dla tej problematyki są ustalenia Stanisława Kutrzeby, który badał genezę i rozwój urzędu starościńskiego w Polsce w XIV w., a także skrótowo omówił aparat urzędniczy odpowiedzialny za administrację i obronę zamku krakowskiego, w tym m.in. urząd wielkorządcy krakowskiego¹. Urzędnik ten, charakterystyczny dla Małopolski, odpowiedzialny był za zarząd dobrami królewskimi. Jego początki, a także kompetencje, obowiązki i majątek w XIV–XVI w. jako pierwszy analizował Władysław Kierst². W późniejszym czasie wielkorządy krakowskie w okresie nowożytnym badał Franciszek Leśniak³, zaś dziejami tego urzędu i jego dóbr do schyłku XV w. i początku XVI w. zajął się Franciszek Sikora, który w kilku artykułach szczegółowo przedstawił przemiany, jakim podlegały wielkorządy na przełomie XIV i XV w., a także dzieje najważniejszych kompleksów majątkowych wyłączonych

¹ S. Kutrzeba, *Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV wieku*, Kraków 1903; tenże, *Dawny zarząd Wawelu*, „Rocznik Krakowski” 8, 1906, s. 69–102.

² W. Kierst, *Wielkorządy krakowskie w XIV–XVI st.*, PH 10, 1910, z. 1, s. 1–33; 10, 1910, z. 2, s. 137–167; 10, 1910, z. 3, s. 281–309.

³ F. Leśniak, *Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządcowego*, Kraków 1996.

z nich w wyniku tych reform⁴. Z kolei Jerzy Luciński omówił najpierw zmiany zachodzące w wielkości domeny królewskiej (jej wzrost albo uszczuplanie) w Małopolsce do 1385 r., a następnie na przykładzie województwa krakowskiego kontynuował te badania dla okresu od XIV do XVII w., przy okazji zestawiając listę dóbr królewskich w całej Małopolsce w drugiej połowie XV w.⁵ Janusz Kurtyka przedstawił natomiast stan badań nad monarchią ostatnich Piastów, poruszając m.in. zagadnienie zarządu terytorialnego oraz reorganizacji majątków królewskich w dzielnicach odrodzonego Królestwa z uwzględnieniem lokalnej specyfiki Małopolski⁶. Także Jan Wroniszewski podejmował częściowo zagadnienie małopolskich dóbr monarszych i przy badaniach nad szlachtą sandomierską omówił szczegółowo dzierżone przez nie królewszczyzny, odtwarzając tym samym sieć zastawionych dóbr królewskich w województwie sandomierskim⁷.

Mimo licznych już badań nad małopolską domeną monarszą nadal brak opracowania, które kompleksowo omówiłoby majątki królewskie w województwie krakowskim w okresie rządów Jagiellonów, poruszając przy tym takie kwestie jak rozmieszczenie dóbr, ich organizację i zarząd wraz z zachodzącymi w nich zmianami, czy wreszcie królewską politykę zastawów tych dóbr. Luki tej nie uzupełniają pojedyncze prace poświęcone poszczególnym monarszym zespołom majątkowym z obszaru województwa⁸, studia nad dziejami małopolskich rodzin możnowładczych, które otrzymywały w zastaw dobra królewskie z obszaru województwa

⁴ F. Sikora, *Wielkorządy krakowskie na przełomie XIV i XV wieku*, w: tenże, *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, Warszawa–Kraków 2017, s. 401–429; tenże, *Początki starostwa nowomiejskiego korczyńskiego*, w: tenże, *Małopolskie późne średniowiecze...*, s. 388–400; tenże, *Dzieje podrzędztwa i starostwa niepomickiego w średniowieczu*, w: tenże, *Małopolskie późne średniowiecze...*, s. 441–508; tenże, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie, tenuty ujska i wojnicka, w późnym średniowieczu*, w: tenże, *Małopolskie późne średniowiecze...*, s. 509–564.

⁵ J. Luciński, *Majątki ziemskie panującego w Małopolsce do 1385 roku*, Poznań 1967; tenże, *Rozwój królewszczyzn w Koronie od schyłku XIV wieku do XVII wieku*, Poznań 1970.

⁶ J. Kurtyka, *Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001, s. 122–148.

⁷ J. Wroniszewski, *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań–Wrocław 2001, s. 85–124.

⁸ M.in. K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*, Kraków 2012; A. Fałniowska-Gradowska, *Ojców w dziejach i legendzie*, Ojców 1995; J. Laberschek, *Zamek Czorsztyn i jego królewscy zarządcy w czasach jagiellońskich*, w: *Księga Jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004 (*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*, Folia 21, *Studia Historica* 3), s. 60–68.

krakowskiego, a także ciągle opracowywany *Słownik historyczno-geograficzny* (SHG), który wprawdzie omawia osobno większe kompleksy majątkowe, ale większość materiału jest rozproszona na pojedyncze hasła dotyczące konkretnych osad⁹. Niniejsze studium ma zatem na celu choćby częściowe zapełnienie tej luki w badaniach. Ze względu na rozmiary domeny monarszej w województwie krakowskim i liczbę wiadomości źródłowych konieczne jest jednak zawężenie tematyki do wybranych problemów. Podstawowym zadaniem artykułu jest zatem zarysowanie sieci podlegających zastawom dóbr królewskich w województwie krakowskim w późnym średniowieczu¹⁰. W założeniu stanowi on też wprowadzenie do kolejnych publikacji poświęconych innym aspektom problematyki zastawów.

Przy badaniu ziemskich dóbr królewskich w województwie krakowskim podlegających zastawom i innym obciążeniom wykorzystane zostały głównie bardzo liczne źródła drukowane. Podstawą były oczywiście kodeksy dyplomatyczne, zwłaszcza *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* i *Zbiór dokumentów małopolskich*. Z kolei dla drugiej połowy XV w., której materiał źródłowy nie został objęty dotąd pracami edytorskimi, wykorzystano przede wszystkim materiały do piątego tomu *Kodeksu dyplomatycznego Małopolski* (opublikowane w wersji elektronicznej¹¹), a także sumariusze Metryki Koronnej (*Matricularum Regni Poloniae sumaria*), których treść weryfikowano z rękopiśmienną zawartością samej Metryki. Głównym przewodnikiem po materiale źródłowym był jednak *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego*, a dla jeszcze nieopracowanych osad – jego rękopiśmienna kartoteka. Na podstawie opracowanej przez J. Lucińskiego listy królewszczyzn w późnośredniowiecznej Małopolsce¹², uzupełnionej o inne dane, m.in. *Atlas historyczny Polski* (AHP), *Słownik historyczno-geograficzny* (SHG), wiadomości z lustracji województw krakowskiego i sandomierskiego z lat 1564–1565¹³, wytypowano listę miejscowości, których hasła albo kartoteki wykorzystano

⁹ M.in. J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997; J. Sperka, *Szafraniec herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice 2001; B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy. Studium z dziejów możnowładztwa w drugiej połowie XIV i w XV wieku*, Katowice 2002.

¹⁰ Bogatą literaturę poświęconą zastawom dóbr królewskich w Polsce zebrał J. Wroniszewski w tekście *Król i pieniądze. Zastawy dóbr i dochodów królewskich do 1504 roku*.

¹¹ Mp. 5, <http://www.kodeks.pau.krakow.pl/index.html> [dostęp: 07.11.2025].

¹² J. Luciński, *Rozwój królewszczyzn...*, s. 149–179.

¹³ *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, t. 1–2, wyd. J. Małecki, Warszawa 1964; *Lustracja województwa sandomierskiego 1564–1565*, wyd. W. Ochmański, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.

do poszukiwań i wstępnej selekcji materiału. Zebrane w ten sposób wiadomości były konfrontowane z materiałem źródłowym. SHG udostępnia też bogaty materiał z ksiąg sądowych, który niekiedy przynosi interesujące uzupełnienia wiadomości ze źródeł drukowanych, a niejednokrotnie jest jedyną informacją na temat losów poszczególnych tenut. W takich przypadkach cytowano jedynie odpowiednie hasła. Sygnatury niedrukowanych źródeł sądowych przytaczane były jedynie, gdy informacja o nich zaczerpnięta została z kartoteki SHG bez sięgania do rękopiśmiennej podstawy, co zaznaczono w przypisach.

Zakres terytorialny badań objął zasadniczo późnośredniowieczne województwo krakowskie. W okresie rządów Jagiellonów dzieliło się ono na sześć powiatów ziemskich (sądowych), czyli krakowski, proszowski, lelowski, ksiąski, czchowski i biecki. Równolegle stosowany był podział na okręgi (powiaty) skarbowe, lepiej widoczny dopiero w najstarszych źródłach podatkowych z końca XV w. Kwestia funkcjonowania obu podziałów i ich tożsamości w województwie krakowskim już od XIX w. była problematyczna dla historyków. Według dotychczasowej dominującej interpretacji, najpełniej przedstawionej w komentarzu do AHP, większość powiatów skarbowych i ziemskich w województwie była identyczna. Taka sytuacja miała dotyczyć powiatów lelowskiego, ksiąskiego, bieckiego i sądecko-czchowskiego. Większe różnice miały występować w przypadku ziemskich powiatów krakowskiego i proszowskiego, których obszar także dzielono na dwa okręgi skarbowe, ale granica między nimi przebiegała na Wiśle. Południową część sądowego powiatu krakowskiego nazywano zatem powiatem skarbowym szczyrzyckim, zaś jego północną część z sądowym powiatem proszowskim określano jako powiat skarbowy proszowski. Podział ten przyjęto także na mapach AHP, przy czym jako główne uznane zostały powiaty skarbowe¹⁴. Ostatnio problematyką podziałów terytorialnych województwa krakowskiego zajął się Mariusz Lubczyński na marginesie pracy o szlachcie powiatu ksiąskiego. W oparciu o zachowane rejestry podatkowe z XV–XVII w. i materiał z ksiąg sądowych przekonująco wykazał, że obszary powiatów skarbowych i ziemskich mogły się istotnie różnić, a sam układ terytorialny z rejestrów podatkowych był bardziej wynikiem preferencji i zmian wprowadzanych przez kolejnych poborców, a nie odbiciem realnych podziałów administracyjnych. Autor przy tym istotniejszą rolę przypisywał powiatom ziemskim¹⁵.

¹⁴ H. Rutkowski, *Granice państwowych jednostek terytorialnych*, w: AHP t. 1: *Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2: *Komentarz. Indeksy*, red. H. Rutkowski, Warszawa 2008, s. 27–31.

¹⁵ M. Lubczyński, *Szlachta powiatu ksiąskiego za ostatnich Jagiellonów. Struktura majątkowa*, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016, s. 23–56. Autor wykazał m.in. że

Ponieważ jednak w AHP będącym podstawową pomocą przy identyfikacji osad, jako główny podział przyjęto powiaty skarbowe według starszej interpretacji, w niniejszej pracy przy porządkowaniu materiału również zastosowano użyty w AHP układ powiatów skarbowych w celu ułatwienia odszukania i rozpoznania miejscowości.

Przedmiotem badań są także dobra monarsze położone na obszarze księstw śląskich przyłączonych do Królestwa w okresie rządów Jagiellonów. Proces ten rozpoczął się w połowie XV w., ale do końca stulecia objął jedynie obszar wykupionego w 1457 r. księstwa oświęcimskiego oraz kompleksy majątkowe wokół Żywca i zamku Barwałd. Księstwo zatorskie zostało wcielone do Królestwa dopiero w drugiej dekadzie XVI w. Choć w XV–XVI w. uzyskane ziemie księstw śląskich pozostawały autonomiczne względem województwa krakowskiego, to zostały do niego włączone w 1564 r. jako powiat śląski¹⁶. Z tego też względu zostały one uwzględnione w badaniach. Do zakresu terytorialnego nie wszedł natomiast Spisz, zastawiony w 1412 r. Jagielle, który jednak nie był formalnie związany z województwem krakowskim, a także księstwo siewierskie, tradycyjnie łączone z województwem krakowskim, ale będące prywatną własnością biskupów krakowskich.

II

II.1. Na tle pozostałych ziem Królestwa (z wyjątkiem Rusi) dobra królewskie w województwie krakowskim były stosunkowo liczne, a w literaturze istnieją dwa opracowania, które pozwalają na sumaryczne zestawienie ich liczby. Według ustaleń J. Lucińskiego z przytaczanej już pracy o majątku królewskim w Małopolsce, w województwie krakowskim (razem z terytorium księstw oświęcimskiego i zatorskiego) w drugiej połowie XV w. znajdowały się przynajmniej 362 miasta lub wsie będące własnością monarchy, wobec 616 położonych w całej Małopolsce, przy czym autor łączył niekiedy kilka osad o identycznej nazwie w jedną pozycję¹⁷.

powiaty skarbowe proszowski i szczyrzycki były tylko wynikiem technicznego podziału obszaru większego powiatu skarbowego krakowskiego i poza rejestrami podatkowymi w zasadzie nie funkcjonowały jako osobne jednostki administracyjne.

¹⁶ J. Sperka, *Ziemia i księstwo oświęcimskie do połowy XV wieku*, w: *Oświęcim miasto pogranicza*, t. 1, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 85–87, 89–90, 94–95; P. Węcowski, *Przyłączenie ziemi oświęcimskiej do Królestwa Polskiego*, w: *Oświęcim miasto...*, s. 110–117.

¹⁷ J. Luciński, *Rozwój królewszczyzn...*, s. 149–179.

Z kolei dane zgromadzone w AHP wskazują, że w drugiej połowie XVI w. w województwie krakowskim było 477 osad królewskich, w tym 410 wsi, 7 osad folwarcznych, 12 osad kuźniczych i 2 huty szkła, a także 40 miast i 3 przedmieścia (odnotowane jako odrębne osady) oraz 3 zamki niezwiązane z osadą miejską albo wiejską. Dla porównania, AHP w przypadku województw sandomierskiego i lubelskiego odnotował odpowiednio 314 i 109 osad królewskich (razem 900 osad w całej Małopolsce). Dane AHP pozwalają także ukazać udział domeny monarszej na tle pozostałego osadnictwa. W przypadku województwa krakowskiego łącznie zarejestrowano 2537 osad wszystkich kategorii własności, dobra władcy stanowiły więc 18,8% całości¹⁸. W całej Małopolsce spośród 6437 osad, udział królewszczyzn wynosił 13,98%. Dla porównania, dla całej Wielkopolski domena monarsza liczyła 7,04% całości osadnictwa (289 królewszczyzn wobec 4102 całości), zaś w województwach łęczyckim i sieradzkim stosunek ten wynosił 8,55% (204 osady królewskie wobec 2385 całości). Dane te wyraźnie pokazują więc rolę, jaką odgrywały ziemskie dobra monarsze w województwie krakowskim.

Należy jednak zauważyć, że oba zestawienia mają charakter przekrojowy i oddają stan dóbr królewskich w określonym momencie, nie uwzględniającym zachodzących przemian. Z jednej strony następowały ciągle przemiany osadnicze: powstawały nowe osady (wsie, huty, kuźnie, folwarki), ale zdarzały się też przypadki zanikania wsi. Z drugiej strony zmianom podlegał charakter własności: wiele pojedynczych wsi będących przedmiotem zastawu zaczęto traktować jako osady szlacheckie, ale król z kolei też nabywał nowe dobra. Szczególnie dotyczy to danych z AHP, pochodzących z drugiej połowy XVI w. i nie mających prostego przełożenia do sytuacji z wcześniejszego stulecia, ale także zestawienia opracowanego przez J. Lucińskiego. Porównanie obu zestawień ze sobą oraz z zawartością *Słownika historyczno-geograficznego* i jego kartotek pozwoliło istotnie uzupełnić listę znanych dóbr królewskich w województwie krakowskich w XV w., na której odnotowano przynajmniej 413 osad.

II.2. Zjednoczenie Królestwa Polskiego na początku XIV w. wiązało się z upadkiem dotychczasowych struktur władzy zarządu lokalnego, opartego o dzielnicowe hierarchie urzędnicze i sieć kasztelanii. Zostały

¹⁸ *Tabela zbiorcza miejscowości [Atlas historyczny Polski XVI w.]*, https://data.atlasfontium.pl/documents/202?_ga=2.122616834.865899583.1640103019-2000553280.1624037407 [dostęp: 07.11.2025]. Przy obliczeniach nie uwzględniono osobnych rekordów dla zamków powiązanych z miastem albo wsią, np. „Dobczyce – miasto” i „Dobczyce – zamek” traktowano jako jeden wpis.

one zastąpione nowym aparatem, w którym główną rolę odgrywali starostowie. Po raz pierwszy wystąpili oni w okresie rządów Wacława II na wzór rozwiązań czeskich¹⁹. Analogiczne urzędy zostały wprowadzone przez Władysława Łokietka i utrzymane za Kazimierza Wielkiego, obejmując większość ziem Królestwa. Starostowie, pełniąc rolę zastępców monarchy na obszarze dawnych księstw dzielnicowych, posiadali bardzo szerokie uprawnienia publiczne przekazane przez króla. Jednocześnie łatwo mogli być odwołani, a władca mógł swobodnie łączyć i dzielić starostwa. Na podległym sobie obszarze starostowie nadzorowali sądownictwo ziemskie (w tym szczególnie obrót nieruchomościami), egzekucję wyroków i utrzymanie porządku. Byli również odpowiedzialni za obronę ziemi i za przeprowadzenie wypraw wojennych, a także dostali w zarząd lokalne majątki monarsze, które jednocześnie miały być podstawą utrzymania ich urzędu²⁰.

Przedstawiony powyżej zarys nie dotyczył jednak Małopolski, gdzie na początku XIV w. nie powstał osobny urząd starosty łączący kompetencje sądownicze, porządkowe, militarne i gospodarcze. Powszechnie akceptowanym w literaturze wyjaśnieniem tego zjawiska jest częsta obecność monarchy w Małopolsce, która pozwalała mu sprawować rządy osobiste na jej obszarze, a poza nielicznymi i krótkotrwałymi wyjątkami nie powoływano tam starostów. Za życia Kazimierza Wielkiego trwałe urzędy starościńskie utworzono jedynie na peryferyjnych obszarach mających tradycję większej odrębności, jak ziemia sądecka, będąca tradycyjnym wianem księżnych krakowskich, czy ziemia opoczyńska w późniejszym województwie sandomierskim. Większy rozwój urzędów starościńskich w Małopolsce nastąpił dopiero po śmierci Kazimierza Wielkiego, a charakteryzował się z jednej strony utworzeniem mniejszych okręgów, z drugiej zaś wyraźnie mniejszymi kompetencjami nowo powstałych urzędów²¹.

Na polu będącej przedmiotem niniejszego studium kwestii dóbr monarszych przyjęto w Małopolsce dwie drogi postępowania. Mniejsze, peryferyjne starostwa otrzymywały bowiem w zarząd i uposażenie lokalny majątek ziemski. Przykładem takiego rozwiązania na terenie województwa krakowskiego było przywoływane już wcześniej starostwo sądeckie, a także utworzone już za Ludwika Węgierskiego starostwo

¹⁹ S. Kutrzeba, *Starostowie...*, s. 5–12, 71–91; A. Gąsiorowski, *Urzednicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 1970, s. 145–146.

²⁰ S. Kutrzeba, *Starostowie...*, s. 30–91; A. Gąsiorowski, *Urzednicy zarządu...*, s. 146; J. Kurtyka, *Odrodzone królestwo...*, s. 116–117, 122–135.

²¹ S. Kutrzeba, *Starostowie...*, s. 92–120; J. Kurtyka, *Odrodzone królestwo...*, s. 133–134, 136; F. Sikora, *Wielkorządy...*, s. 404–406.

w Bieczu²². Odmienne rozwiązano natomiast tę kwestię w przypadku starostów stołecznego Krakowa, również powołanych po śmierci Kazimierza Wielkiego, których władza obejmowała pozostałą część województwa. Podstawę ich uposażenia stanowiła bowiem stała roczna pensja królewska. Jeszcze za rządów Ludwika Węgierskiego starosta krakowski otrzymywał także zarząd bliżej nieokreślonych dóbr ziemskich, ale były one nieliczne. W XV w. brak już śladów dzierżenia majątków ziemskich przez starostę krakowskiego²³.

Utworzony w drugiej połowie XIV w. system starostw grodowych w województwie krakowskim okazał się trwały i tworzyły go stołeczne starostwo krakowskie bez uposażenia ziemskiego oraz dwa mniejsze starostwa w Nowym Sączu i Bieczu, administrujące lokalnymi królewszczyznami. Analogicznie do tych ostatnich w 1457 r. po przyłączeniu ziem księstwa oświęcimskiego do Korony utworzono na jego terenie starostwo z siedzibą w Oświęcimiu, które także dostało w zarząd miejscowe dobra monarsze²⁴.

Ścieżka rozwoju kompetencji majątkowych starostów w województwie krakowskim i szerzej w całej Małopolsce spowodowana była wcześniejszym zorganizowaniem zarządu domeną królewską, w którym główną rolę pełnił charakterystyczny dla Małopolski urząd wielkorządów krakowsko-sandomierskich. Obok administrowania majątkiem jego zadaniem było także zaopatrzenie króla i jego dworu podróżujących po Małopolsce. Podległe wielkorządom obszerne dobra monarsze, dodatkowo powiększone w okresie rządów ostatnich Piastów, podzielone były w mniejsze kompleksy majątkowe zwane podrzędztwami. Zorganizowane były one przy najważniejszych siedzibach władcy i zazwyczaj liczyły od kilku do kilkunastu wsi. Szacuje się, że w województwie krakowskim mogło być nawet 25 takich kluczy, którymi kierował podrzędczy albo burgrabia. Wielkorządcy nie sprawowali jednak pieczy nad wszystkimi dobrami królewskimi w Małopolsce. Wspomniane już wcześniej obszary charakteryzujące się tradycyjną odrębnością, jak ziemie sądecka, lubelska albo opoczyńska otrzymały swoich starostów, którym podporządkowano lokalnych rządców. Pewne dobra monarsze były z kolei przeznaczone na uposażenie krakowskich urzędników ziemskich. Nie można wykluczyć także, że istniały klucze kierowane przez burgrabów podległych bezpośrednio władcy, choć – jak zauważyli F. Sikora i J. Kurtyka – kwestia ta została słabo rozpoznana i łącznie z zagadnieniem

²² F. Sikora, *Wielkorządy...*, s. 405.

²³ S. Kutrzeba, *Starostowie...*, s. 106–107; F. Sikora, *Wielkorządy...*, s. 404–405.

²⁴ P. Węcowski, dz. cyt., s. 120–121.

zarządu lokalnego w Małopolsce wymaga dalszych szczegółowych badań. Mimo zarysowanych wyjątków należy jednak przyjąć, że za życia Kazimierza Wielkiego wielkorządom krakowsko-sandomierskim podlegała większość dóbr ziemskich w Małopolsce i dopiero za Ludwika Węgierskiego rozpoczął się wspomniany proces wyłączania z nich niektórych kompleksów dóbr²⁵.

Dalsze reformy coraz bardziej niewydolnej instytucji nastąpiły po objęciu tronu przez Jadwigę i Władysława Jagiełłę, gdy jeden urząd podzielony został na wielkorządy krakowskie i sandomierskie. Te ostatnie po zaledwie kilkunastu latach zostały zlikwidowane i podporządkowane starości sandomierskiemu. Utrzymane wielkorządy krakowskie obejmowały pod koniec XIV w. podrzędztwa z ośrodkami w Krakowie, Niepołomicach, Nowym Mieście Korczynie, Uściu i Wojniczu, Proszowicach oraz w Żarnowcu, ale już na początku XV w. rozpoczęty został proces ich dalszej stopniowej likwidacji. Niemal równocześnie, około lat 1403–1405 wyłączone zostały podrzędztwa w Nowym Mieście Korczynie i w Żarnowcu z intencją przekształcenia ich w starostwa grodowe (w przypadku Żarnowca – niezrealizowaną). Mniej więcej w tym samym czasie wyodrębnione zostały tenuty w Uściu, Wojniczu i Krzeczowie, które wcześniej razem tworzyły podrzędztwo. Likwidacja wielkorządów krakowskich ostatecznie nie doszła do skutku, a urząd został utrzymany w okrojonej formie, obejmującej podrzędztwa krakowskie, proszowskie i niepołomickie (to ostatnie zostało wydzielone w osobną tenutę przed 1438 r.)²⁶.

Podsumowując te skrótowe uwagi (siłą rzeczy związane ze względu na obecny stan badań) podkreślić raz jeszcze trzeba, że znany z innych ziem Królestwa model zarządu domeną przez miejscowego starostę powstał w województwie krakowskim tylko na obszarze peryferyjnych ziem sądeckiej i później bieckiej. Do śmierci Kazimierza Wielkiego reszta pozostającej do dyspozycji monarchy domeny zorganizowana była w klucze majątkowe i w założeniu podlegała wielkorządcy, który administrował nią przy pomocy działających na miejscu podrzędnych albo burgrabiów, choć możliwe było jednak, że niektórzy z nich podlegali bezpośrednio monarsze. Od rządów Ludwika Węgierskiego rozpoczął się proces stopniowego wyłączania kolejnych kluczy dóbr z wielkorządów,

²⁵ S. Kutrzeba, *Starostowie...*, s. 109–111; J. Kurtyka, *Odrodzone królestwo...*, s. 136, 145–148; F. Sikora, *Wielkorządy...*, s. 402–406.

²⁶ F. Sikora, *Wielkorządy...*, s. 406–410; tenże, *Początki starostwa...*, s. 388–400; tenże, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 448–452; tenże, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 513–514, 543–547.

kontynuowany za Jadwigi i Władysława Jagiełły. W jego efekcie wielkorządy zostały zredukowane najpierw do sześciu, a na początku XV w. do zaledwie trzech podrzędztw. Przy obecnym stanie badań nie wiadomo natomiast jak wyglądał nadzór nad pozostałymi majątkami monarszymi w województwie, zanim stały się one przedmiotem polityki zastawów.

III

III.1. W dalszej części tekstu przedstawiony został bogaty materiał dotyczący zastawów ziemskich majątków królewskich w województwie krakowskim. Dla uporządkowania informacji i dla lepszej ich prezentacji dobra królewskie zostały zgrupowane według ich przynależności powiatowej (według podziału określonego we wprowadzeniu), a w ramach powiatów – według kolejnych tenut. W przypadku, gdy dobra danego klucza leżały w kilku powiatach jak główny traktowano ten, w którym znajdował się jego ośrodek. Przyjętą zasadą było najpierw omówienie większych kluczy i kompleksów dóbr, a dopiero później osobnych osad. Przy prezentacji poszczególnych tenut ograniczono się jedynie do najważniejszych informacji takich jak moment zastawienia, zapisy sum, zmiana tenutariuszy (głównie spoza rodziny dotychczasowych tenutariuszy), zgody na wykup i zamknięcia zastawów.

III.2. Powiat lelowski

Oprócz omówionych niżej tenut w powiecie lelowskim znajdowały się też pojedyncze wsie będące częścią kompleksów majątkowych z innych powiatów (głównie Żarnowca w powiecie ksiąskim i zamku Rabsztyn w powiecie proszowskim), a także należące do uposażenia urzędu wojewody krakowskiego (Dobrogoszczyce i Kroczyce). Trzeba wspomnieć również, że na samym początku okresu jagiellońskiego do dóbr królewskich należały także dobra skupione wokół zamków Bobolice i Ogródzieniec, ale oba zostały nadane wieczyście odpowiednio w latach 1379 i 1387.

Krzepice

Zamek i dystrykt krzepicki razem z zamkiem w Olsztynie i ziemią wieluńską został w 1370 r. nadany Władysławowi Opolczykowi w lenno przez Ludwika Węgierskiego. Książę opolski utrzymał je do początku lat 90. XIV w., gdy w trakcie wojny z Władysławem Jagiełłą Opolczyk utracił dobra w północnej części ziemi krakowskiej, w tym

Krzepice²⁷. Dystrykt został potem zastawiony Spytkowi z Melsztyna za 1000 grzywien, który na pewno dzierżył tenutę jeszcze przed 1397 r., a możliwe, że otrzymał ją zaraz po zdobyciu zamku w 1391 r. Po śmierci Melsztyńskiego w 1399 r. Krzepice przejęła wdowa po nim Elżbieta. W 1404 r. Hińcza z Rogowa wykupił zamek z jej rąk za 1000 grzywien, z których miał płacić królowi 60 grzywien rocznie do pełnej spłaty. Król, mając na uwadze zasługi Hińczy, w tym pożyczkę 200 grzywien groszy praskich, nadał mu Krzepice w dożywocie. Jednocześnie król nakazał mu odnowić zamek, przygotować go do obrony i strzec porządku w dystrykcie krzepickim, a także świadczyć stację, zaś po śmierci Hińczy zamek miał wrócić do króla wolny od zobowiązań²⁸. Hińcza z Rogowa był tenutariuszem do śmierci w 1411 r., po której Krzepice przekazano jego krewnemu i zaufanemu króla Janowi Mężykowi z Dąbrowy²⁹. Mężyk otrzymał też od Władysława Jagiełły zapis bliżej nieokreślonych sum na tenucie. Dzierżył on zamek do swojej śmierci, która nastąpiła ok. 1437 r. Zastaw odziedziczył po nim jego siostrzeniec Jan Grabowski z Jedlna (w ziemi sieradzkiej), występujący jako tenutariusz do 1448 r. W 1447 r. sejm piotrkowski przyjął porękę za Jana Grabowskiego, że ten będzie trzymał zamek krzepicki w imieniu Kazimierza Jagiellończyka i zrezygnuje z tenuty po zapłacie pieniędzy zapisanych wcześniej Mężykowi³⁰.

Kolejnym tenutariuszem krzepickim w latach 1449–1452 był Mikołaj Szarlejski ze Ściborza, ale brak wiadomości o zapisach na jego rzecz³¹. Z kolei jakieś sumy na Krzepicach (oraz Brzeźnicy i Pajęcznie w ziemi sieradzkiej) od Kazimierza Jagiellończyka jeszcze przed 1457 r. otrzymał Jan Hińcza z Rogowa. W tym roku bowiem król nadał Rogowskiemu te dobra w dożywocie, za co ten zrezygnował z zapisanych sum, zaś monarcha zobowiązał się nie zastawiać nikomu tych dóbr za życia Jana, a jedynie mianować starostów na wypadek obrony przed nieprzyjaciółmi³².

²⁷ J. Laberschek, *Krzepice zamek i starostwo*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 211; tenże, *W czasach piastowskich i jagiellońskich*, w: Kłobuck. Dzieje miasta i gminy (do roku 1939), red. F. Kiryk, Kraków 1998, s. 114.

²⁸ AGAD, perg. 320; J. Laberschek, *Krzepice zamek...*, s. 211–212; J. Laberschek, *W czasach...*, s. 114–115; B. Czwojdrak, *Rogowscy...*, s. 138.

²⁹ J. Laberschek, *Krzepice zamek...*, s. 211–212, 215; tenże, *W czasach...*, s. 115; B. Czwojdrak, *Rogowscy...*, s. 138–139, też, *Jan Mężyk z Dąbrowy († 1437) – Ślązak w służbie Korony*, w: *Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*, red. J. Brňovják, W. Gojniczek, A. Zářický, Katowice–Ostrava 2011, s. 333.

³⁰ ZDM 8 nr 2507; Ryk.Inv. s. 308; J. Laberschek, *Krzepice zamek...*, s. 212–213, 215; tenże, *W czasach...*, s. 115.

³¹ J. Laberschek, *Krzepice zamek...*, s. 215; tenże, *W czasach...*, s. 115.

³² Mp. 5 nr 280; AS 2 nr 156; Ryk.Inv. s. 309; J. Laberschek, *Krzepice zamek...*, s. 213–215; tenże, *W czasach...*, s. 115; B. Czwojdrak, *Rogowscy...*, s. 138–140.

Jan Hińcza zmarł w 1474 r., a już rok później starostwo krzepickie objął Dobiesław z Kurozwęk, choć nie wiadomo, czy już wtedy otrzymał zapis jakichś sum na nim³³. Pierwszy znany zapis miał miejsce w 1479 r., gdy król zobowiązał się zwrócić Dobiesławowi 2000 florenów węgierskich pożyczki albo zastawić mu tenutę krzepicką w tej kwocie³⁴. Z kolei w 1484 r. Kazimierz Jagiellończyk zapisał Kurozwękiemu 1100 florenów węgierskich długu³⁵. Rok później Dobiesław odebrał natomiast trzy zapisy kolejno 140 i 50 grzywien, a także dodatkowo 500 grzywien za niezrealizowany kwit na sól z żupy przemyskiej z tytułu dawnej należności za podróż do Czech³⁶. Wreszcie w latach 1487–1489 Kurozwęcki otrzymał zapisy na odpowiednio 200 grzywien zwrotu kosztów jego poselstwa do Czech, 250 grzywien, oraz dwukrotnie po 200 florenów węgierskich, w tym za jego służbę³⁷. Po śmierci Dobiesława w 1496 r. dobra krzepickie objął jego syn Stanisław, dzierżący je już do 1518 r.³⁸ Do dodatkowego obciążenia tenuty doszło w 1502 r., gdy Aleksander z powodu podziału majątkowego Kurozwęckich przeniósł na Krzepice 2383 floreny, będące częścią sumy zapisanej im przez Jana Olbrachta na Padwi³⁹.

Lelów

Miasto i zamek Lelów wraz z należącymi doń wsiami Bliżyce, Dzibice i Sokolniki zostały zastawione już przed 1396 r. Wtedy bowiem Sędziwój z Szubina otrzymał od Jagielly 200 grzywien zapisane na wsiach Dziadowice, Kotwasice i Morza (wszystkie w woj. kaliskim), za które Sędziwój miał wykupić Lelów od bliżej nieokreślonej osoby, nie wiadomo jednak, czy udało mu się tego dokonać⁴⁰. Kolejne informacje pochodzą już z pierwszej połowy XV w. W latach 1407–1425 jako tenutariusz poświadczony został Zbigniew z Brzezia, po którego śmierci klucz najpewniej przejęli jego synowie⁴¹. Niedługo później, w 1428 r. król nadał dożywotnio tenutę

³³ J. Laberschek, *Krzepice zamek...*, s. 216; tenże, *W czasach...*, s. 115; B. Czwojdrak, *Rogowscy...*, s. 97.

³⁴ Mp. 5 nr 1488; Ryk.Inv. s. 311; J. Laberschek, *Kłobuck*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 564.

³⁵ Mp. 5 nr 1625, 1633; J. Laberschek, *Kłobuck...*, s. 564.

³⁶ Mp. 5 nr 1680, 1684; Ryk.Inv. s. 311; J. Laberschek, *Kłobuck...*, s. 564.

³⁷ CE 1 nr 246; Mp. 5 nr 1852, 1878, 1939; Ryk.Inv. s. 311–312; MRPS 1 nr 1949, 1995; MK 14 s. 273, 294–295; J. Laberschek, *Kłobuck...*, s. 564; tenże, *Krzepice zamek...*, s. 214–215.

³⁸ J. Laberschek, *Krzepice zamek...*, s. 216; tenże, *W czasach...*, s. 115.

³⁹ MRPS 3 nr 295; J. Laberschek, *Kłobuck...*, s. 564.

⁴⁰ KDW 3 nr 1965; KDP 1 nr 147; A. Gąsiorowski, *Sędziwój z Szubina*, w: PSB t. 36, s. 411; J. Laberschek, *Lelów*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 484.

⁴¹ KDMlp. 4, nr 1105; J. Laberschek, *Lelów zamek i starostwo*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 515.

lelowską Jakubowi z Koniecpola, jego żonie Kochnie oraz ich synom Janowi Taszce i Przedborowi jako wynagrodzenie za zasługi, w tym szczególnie Kochny przy wychowaniu synów królewskich, zaznaczając, że nadanie nie naruszy zapisu na 400 grzywien obciążającego Lelów, który Jakub wcześniej wykupił⁴². Klucz lelowski po Jakubie i Kochnie otrzymali wspomniani już synowie, Jan Taszka (zmarły w 1455) i Przedbor⁴³. Ten ostatni około 1460 r. dokonał z Janem Kozieglowskim zamiany dóbr, w wyniku której Koniecpolscy przejęli należące do Jana Kozieglowy z dobrami, a ten został tenutariuszem Lelowa⁴⁴. Kozieglowski dzierżył klucz do 1469 r., kiedy z bliżej nieznanych powodów cofnięto wymianę, a tenuta lelowska przypadła Jakubowi Koniecpolskiemu synowi Przedbora⁴⁵. Wprawdzie w 1474 r. król dał zgodę Janowi Białemu ze Sroczkowa na wykup tych dóbr, ale Jan jej nie zrealizował, a Lelów pozostał w rękach Jakuba⁴⁶. W efekcie podziałów majątkowych wewnątrz rodziny Koniecpolskich od 1483 r. tenutariuszem Lelowa został Maciej Mosiński z Bnina mąż Nawojki córki Mikołaja Koniecpolskiego, co po kilku latach w 1490 r. potwierdził król⁴⁷. Rok później Mosiński otrzymał dodatkowy zapis 200 grzywien na tych dobrach⁴⁸, zaś od jego śmierci w 1493 r. tenutę do 1517 r. dzierżyła samodzielnie Nawojka⁴⁹.

Olsztyn

Zamek Olsztyn wraz z obszernym kompleksem dóbr, obejmującym miasta Częstochowa, Przyrów i Olsztynek (lokowany w 1488 r.) oraz wsie Biskupice, Bobrowniki, Bukowno, Czatachowa, Dźbów, Kiedrzyn, Krasawa, Kusięta, Lgota, Mirów, Przemyłowice, Rększowice, Rudniki, Siedlec, Suliszowice, Sygatka, Turów, Wiercica, Wierzchowisko, Wyczerpy, Zalesice, Zarębice i Zrębice, a także Cielętniki, Konary i Zawada w ziemi sieradzkiej⁵⁰, podobnie jak omawiane już Krzepice, został nadany w lenno Władysławowi Opolczykowi przez Ludwika Węgierskiego. Tenuta olsztyńska powróciła do domeny monarszej w 1391 r.

⁴² KDMłp. 4, nr 1255; Ryk.Inv. s. 200; J. Laberschek, *Lelów zamek...*, s. 514–515.

⁴³ J. Laberschek, *Lelów zamek...*, s. 515.

⁴⁴ J. Laberschek, *Kozieglowy zamek...*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 88, tenże, *Lelów zamek...*, s. 514–515.

⁴⁵ J. Laberschek, *Kozieglowy zamek...*, s. 88; tenże, *Lelów zamek...*, s. 514–515.

⁴⁶ MRPS 1 nr 1148; MK 12 k. 168v–169.

⁴⁷ AGZ 6 nr 143; Mp. 5 nr 2009; MRPS 1 nr 2139; J. Laberschek, *Lelów zamek...*, s. 515.

⁴⁸ Mp. 5 nr 2063; Ryk.Inv. s. 217; J. Laberschek, *Lelów zamek...*, s. 514.

⁴⁹ J. Laberschek, *Lelów zamek...*, s. 515.

⁵⁰ K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 179.

w efekcie wspomnianego już konfliktu Opolczyka z Jagiełłą. Pierwszy pewny zapis na dobrach olsztyńskich nastąpił w 1406 r., gdy Jan ze Szczekocin otrzymał 400 grzywien za zasługi. Został on potwierdzony dokumentem w 1411 r., w którym Jagiełło wyznaczył Janowi dodatkowo 600 grzywien na Olsztynie. Równocześnie król nakazał Szczekociekowi odnowić studnię i inne zabudowania zamkowe, a także trzymać odpowiednią załogę do obrony zamku⁵¹. Kolejny zapis na tenucie olsztyńskiej dla Jana ze Szczekocin nastąpił w 1417 r. i wyniósł 200 grzywien monety polskiej⁵², zaś w 1425 r. Jan z synami przyrzekli wierność królowi i jego dzieciom oraz zobowiązali się bronić zamków Olsztyn i Bobrowniki (w ziemi dobrzyńskiej)⁵³. Po śmierci Jana tenutę przejął Piotr Woda, jego najstarszy syn, który już w 1433 r. dostał kolejne 200 grzywien monety polskiej zabezpieczone na zamku⁵⁴. W okresie rządów Władysława III nastąpiło wiele zapisów na Olsztynie dla Piotra, który należał do stronnictwa Oleśnickiego i aktywnie uczestniczył w węgierskiej polityce monarchy⁵⁵. Najpierw w 1439 r. król zapisał mu 500 grzywien monety polskiej za zasługi i za straty w jego dobrach w związku z wyprawą na Śląsk z zeszłego roku⁵⁶, a w 1440 r. 200 grzywien monety polskiej kwitacji za zasługi i 200 grzywien monety polskiej ze szczodroblewości królewskiej (*de nostra liberalitate*)⁵⁷. Wreszcie w latach 1442–1443, król dopisał Piotrowi odpowiednio 300 i 200 grzywien monety polskiej⁵⁸.

Zgon młodego władcy przerwał serię zapisów na kluczu olsztyńskim na rzecz rodziny Szczekockich. Najpewniej jednak do kolejnego obciążenia tenuty doszło dopiero w 1479 r., gdy król zezwolił Pawłowi synowi Piotra Wody (zmarłego w 1454 r.) zapisać 200 florenów węgierskich otrzymanych od króla Janowi Iwańcowi z Letyczowa na wsi Siedlec

⁵¹ KDMłp. 4 nr 1129; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 354–356.

⁵² KDMłp. 4 nr 1166; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 357–358.

⁵³ KDMłp. 4 nr 1225; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 358–359.

⁵⁴ KDMłp. 4 nr 1304; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 362–363.

⁵⁵ K. Ożóg, *Piotr Woda ze Szczekocin*, w: PSB t. 26, s. 434.

⁵⁶ KDMłp. 4 nr 1356; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Częstochowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 467; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 363–364.

⁵⁷ KDMłp. 4 nr 1371; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Częstochowa...*, s. 467. K. Nabiałek (*Starostwo olsztyńskie...*, s. 363–364) stwierdził, że wspomniana w dokumencie pierwsza kwota 200 grz. była jedynie potwierdzeniem zapisu z 1433 r., a król na nowo zapisał tylko 200 grz. Wydaje się jednak, że jest to błędna interpretacja, ponieważ zapis „*in quittance pro serviciis suis*” sugeruje, że ten zapis był formą rozliczenia za konkretne zasługi Piotra, w przeciwieństwie do kolejnych 200 grz. zapisanych z łaski królewskiej (*de nostra liberalitate*), tzn. bez związku z wynagrodzeniem Piotra.

⁵⁸ KDMłp. 4 nr 1432, 1437; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Częstochowa...*, s. 467; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 364–365.

w dobrach olsztyńskich⁵⁹. Z kolei w 1481 r. Paweł z żoną Anną z polecenia królewskiego pożyczili 2800 florenów węgierskich na opłacenie wojsk w Prusach, ale brak informacji, czy pożyczkę zabezpieczono zastawem⁶⁰. Po śmierci Pawła w 1492 r. zamek Olsztyn przejęli wdowa po nim i ich synowie, ale po kilku latach musieli z niego ustąpić, ponieważ w 1497 r. jako tenutariusz zaczął występować dowódca wojsk królewskich Jan Trnka z Raciborzan, który dzierżył zamek do śmierci w 1501 r.⁶¹ Według wpisu z 1501 r. Jan pożyczył królowi 4000 florenów węgierskich na wykup Olsztyna z rąk dotychczasowych tenutariuszy, które król zapisał mu na tym kluczu⁶². W 1498 r. Jan zapisał żonie Katarzynie z Poku (w Królestwie Węgier) 3000 florenów węgierskich wiana i posagu na zamku, który mogła dzierżyć dożywotnio pod warunkiem, że będzie korzystać z opieki brata króla Zygmunta oraz prepozyta skarbmierskiego i sekretarza królewskiego Macieja Drzewickiego w sprawie obrony i zarządu zamku oraz jego dóbr, a jeśli król wykupi zamek, Katarzyna ma go odstąpić z dobrami i uzbrojeniem. Jeśli król nie wykupiłby zamku przed jej śmiercią, Katarzyna mogła swobodnie dysponować zapisaną kwotą. W 1499 r. Jan powiększył ten zapis do 4000 florenów węgierskich⁶³. Katarzyna po śmierci męża rzeczywiście objęła tenutę olsztyńską, ale już w 1502 r. Aleksander zapisał Zygmunтови Jagiełłończykowi 30 tysięcy florenów na Kazimierzu (w woj. lubelskim), Bieczu i Olsztynie. Królewicz sam spłacił 4000 florenów węgierskich należnych Katarzynie z Poku, a Aleksander dopisał mu na zamku dodatkowo 3000 florenów węgierskich⁶⁴.

Jeszcze przed zastawieniem całej tenuty olsztyńskiej Władysław Jagiełło dokonał zapisów na Mirowie, jednej z wsi należących do tych dóbr. W 1405 r. dopisał on bowiem swemu słudze Wiernkowi z Pławniowic 20 grzywien do 60 grzywien, które miał on już wcześniej zapisane od Jagiełły na tej wsi⁶⁵. Wiernek dzierżył ją do swojej śmierci ok. 1425 r.,

⁵⁹ Mp. 5 nr 1487; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 369–372.

⁶⁰ MRPS 1 nr 1570; MK 14 s. 44; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 372–379.

⁶¹ MRPS 2 nr 775, 1150, 1248; MK 16 s. 117, 223; 17 k. 146v–147r.

⁶² MRPS 2 nr 1521; MK 19 k. 31. Zastawy na rzecz Szczekockich wyniosły 2800 grz., czyli więcej niż 4000 fl. węgierskich, zapewne więc doszło do negocjacji kwoty wykupu.

⁶³ MRPS 2 nr 1137, 1350; MK 16 s. 156, 267–268; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Częstochowa...*, s. 467; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 379–382.

⁶⁴ MRPS 3 nr 345, 1941; MK 17 k. 335r–v; 21 k. 1; *Materiały do historii miasta Bieczy (1361–1632)*, wyd. F. Bujak, Kraków 1914 (dalej: *Materiały Biecz*), nr 100; F. Sikora, *Biecz – gród, zamek i starostwo*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 84; K. Nabiałek, *Starostwo olsztyńskie...*, s. 382–386.

⁶⁵ KDMłp. 4 nr 1092; ZDM 6 nr 1686; Ryk.Inv. s. 197; J. Laberschek, *Mirów*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 532.

a w tym roku tenutariusz olsztyński Jan ze Szczekocin wykupił Mirów od brata Wiernka Nawoja, zapisując jednocześnie na nim 80 grzywien Janowi Służce, późniejszemu burgrabiemu olsztyńskiemu⁶⁶. Wykup Mirowa z rąk Wiernka (a właściwie jego brata) w 1426 r. został formalnie zaakceptowany przez króla⁶⁷. Jan Służka otrzymał zaś kolejne sumy na tej wsi od Władysława III: w latach 1439–1440 król zapisał mu trzykrotnie po 30 grzywien na Mirowie za jego zasługi w czasie wyprawy na Śląsk, w tym służbę na zamku Olsztyn⁶⁸, a w 1441 r. otrzymał zapis na kolejne 30 grzywien, tym razem za zarządzanie zamkiem podczas wyprawy na Węgry i na prośbę Piotra ze Szczekocin⁶⁹. Z kolei w 1444 r. Władysław III zapisał mu najpierw 100 grzywien na wsi Wyczerpy (w kluczu olsztyńskim) na prośbę Krystyna z Kozieglów⁷⁰, następnie otrzymał on 50 grzywien na Mirowie za wsparcie Piotra ze Szczekocin⁷¹. Jan Służka trzymał Mirów i Wyczerpy przez kilkadziesiąt lat, do śmierci w 1472 r. Mirów wrócił potem częściowo do tenuty olsztyńskiej w ręce Szczekockich, ale druga część wsi razem z Wyczerpami musiała pozostać w dyspozycji królewskiej, ponieważ w 1494 r. Jan Olbracht zapisał Zbigniewowi Koseckiemu z Kossocic 150 grzywien na całej wsi Wyczerpy i połowie Mirowa⁷². Obie wsie pozostały w tenucie Koseckiego w kolejnych latach⁷³.

Podobnie zostały uczynione zapisy na Kiedrzymie, innej wsi należącej do zamku olsztyńskiego. Możliwe, że był on zastawiony już w 1398 r., gdy jako właściciel wsi występował Pietrasz Stroszosic⁷⁴. Na pewno król obciążył ją przed 1410 r., gdy Jaszek Kępski zapisał klasztorowi paulinów przed Częstochową 100 grzywien monety polskiej, które uzyskał dożywotnio na Kiedrzymie od króla, na wypadek, gdyby Jaszek zginął na wyprawie wojennej⁷⁵. Zapis od Jaszka najpewniej przejął bezpośrednio wójt częstochowski Zebrzyd, będący tenutariuszem w latach 1424–1427, po którym Kiedrzym trzymali przeważnie przedstawiciele lokalnej szlachty⁷⁶. Brak też kolejnych zapisów królewskich na tej wsi.

⁶⁶ ZDM 2 nr 379; Ryk.Inv. s. 200; J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁶⁷ ZDM 7 nr 2002; J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁶⁸ KDMłp. 4 nr 1346, 1374; Ryk.Inv. s. 203; J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁶⁹ KDMłp. 4 nr 1395; Ryk.Inv. s. 204; J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁷⁰ KDMłp. 4 nr 1463; Ryk.Inv. s. 205; J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁷¹ KDMłp. 4 nr 1465; Ryk.Inv. s. 205; J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁷² MRPS 2 nr 408; MK 15 k. 80; J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁷³ J. Laberschek, *Mirów...*, s. 532.

⁷⁴ J. Laberschek, *Kiedrzym*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 497.

⁷⁵ *Zbiór dokumentów zakonu OO. Paulinów w Polsce*, wyd. J. Fijałek, z. 1: 1328–1464, Kraków 1938, nr 55; Laberschek, *Kiedrzym...*, s. 497.

⁷⁶ J. Laberschek, *Kiedrzym...*, s. 497–498.

Dobraków

Brak wiadomości o tym, by Dobraków należał do któregoś kompleksu majątkowego, ale biorąc pod uwagę jego położenie w bezpośrednim sąsiedztwie podrzędztwa żarnowieckiego, prawdopodobne jest, że początkowo wieś była jego częścią. Dobraków najpewniej został też dosyć wcześnie zastawiony, choć zachowany materiał nie pozwala na dokładne stwierdzenia w tej kwestii. Od końca XIV w. występują kolejni drobnoszlacheccy dziedzice (de facto – tenutariusze) Dobrakowa, dzierżący wieś do początku XV w. Jednocześnie królewska własność wsi jest dobrze poświadczona przez zapiski z początku XV w. oraz wydawane w XVI w. królewskie zgody na jej wykup⁷⁷.

Mzurów

Wieś Mzurów znalazła się w zastawie przed 1417 r., a jej pierwszym tenutariuszem był Jan z Mzurowa. W ciągu XV w. jej tenutariuszami było kolejno Kozieglówscy, Jan Hińcza z Rogowa oraz Jan i Jakub Kobylański. Brak informacji o kwocie zastawu⁷⁸.

III.3. Powiat ksiąski

Żarnowiec

Jak wspomniano już wcześniej, dobra królewskie wokół Żarnowca pod koniec XIV w. zorganizowane były w podrzędztwo. W świetle lustracji z 1564 r. do tenuty oprócz miasta Żarnowca należały 21 wsie w powiatach ksiąskim, lelowskim i krakowskim (Chlina, Czubrowice, Dzwonowice, Gorzaków, Jeziorowice, Jeżówka, Kapiele, Kleszczowa, Koryczany, Łany Małe i Wielkie, Małoszyce, Otoła, Poręba Dzierżna, Przybysławice, Rzędowice, Sierbowice, Szyce, Szypowice, Wierzbica i Wola Libertowska)⁷⁹. Być może do klucza pierwotnie należała też wieś Dobraków (w parafii Żarnowiec), od 1531 r. będąca uposażeniem wojewody krakowskiego⁸⁰. Nie wiadomo jednak, czy wiadomości podane przez lustrację odpowiadały stanowi z końca XIV w. Choć dzieje tego podrzędztwa nie zostały dokładnie przebadane⁸¹, wiadomo, że na początku XV w. wyłączono go z wielkorządów krakowskich w osobną tenutę, a prawdopodobnym powodem była chęć zorganizowania starostwa grodowego w północnej części

⁷⁷ J. Laberschek, *Dobraków*, w: SHGKraK. cz. 1, s. 575–577.

⁷⁸ K. Nabiałek, *Mzurów*, w: SHGKraK. cz. 5, s. 234–237.

⁷⁹ *Lustracja województwa sandomierskiego...*, s. 3–18.

⁸⁰ J. Laberschek, *Dobraków...*, s. 575–577.

⁸¹ F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 564.

województwa, którą przerwało w latach 20. XV w. opracowanie na tenucie wiana królowej Zofii⁸². Domyślać się można, że to powody, dla których w XV w. nie czyniono zapisów na tenucie żarnowieckiej rozumianej jako cały kompleks majątkowy. Mimo to dobra dawnego podrzędztwa także były przedmiotem zastawów, tyle że obejmowały one pojedyncze wsie.

Do pierwszej grupy zapisów doszło już w ostatniej dekadzie XIV w., jeszcze przed wydzieleniem podrzędztwa z dóbr wielkorządowych. W 1391 r. zastawiono bowiem Małyszycę w kwocie 100 grzywien groszy praskich i 96 grzywien monety bieżącej, do których w 1442 r. dopisano 200 grzywien⁸³, Szyce, Sierbowice i Szypowice, na których w 1391 r. zabezpieczone zostało 200 grzywien, do których w latach 1392 i 1444 dodano po 200 grzywien⁸⁴, a także Dzwonowice, na których zapisano 100 grzywien groszy praskich⁸⁵. Jeszcze przed końcem XIV w. zastawione zostały także wsie Rzędowice i Przybysławice, które w 1482 r. obciążało 800 grzywien, odstąpione w tym roku królowi⁸⁶. W 1412 r. przedmiotem zastawu zostały kolejne wsie: Kąpiele w kwocie 200 grzywien groszy praskich i 200 grzywien półgroszy⁸⁷, Koryczany (za nieznane sumy)⁸⁸ i Poręba Dzierżna, których obciążenie w 1452 r. wynosiło 340 grzywien starych i 200 grzywien nowych zapisów⁸⁹.

Należy założyć, że zapisy na innych wsiach klucza żarnowieckiego także nastąpiły na przełomie XIV i XV w. oraz przed zapisem dla królowej Zofii, nawet, gdy pierwsze wiadomości o nich są znacznie późniejsze. Kleszczowa była w zastawie przynajmniej od 1428 r., a do końca panowania Jagiełły jej obciążenie wyniosło 650 grzywien⁹⁰. Z kolei tenutariusze Jeziorowic występujący przed 1442 r., mieli zapis na 200 grzywien⁹¹. Jezówka jeszcze przed 1438 r. została zastawiona za 100 grzywien, ponieważ w tym roku królowa wykupiła ten zapis, ale wieś ponownie obciążono w nieznanym momencie na sumę przynajmniej

⁸² F. Sikora, *Wielkorządy krakowskie...*, s. 410–411.

⁸³ J. Laberschek, *Małyszycę*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 84–85.

⁸⁴ ZDM 3 nr 689; 4 nr 1100; 6 nr 1579.

⁸⁵ ZDM 6 nr 1575; F. Sikora, *Pieniążek Piotr z Witowic*, w: PSB t. 26, s. 105.

⁸⁶ MKOpor. nr 101; Mp. 5 nr 1580; Proch. nr 201; W. Bukowski, *Synowiec Jan z Rzędowic*, w: PSB t. 46, s. 261–266; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czubrowice*, w: SHG-Krak. cz. 1, s. 475.

⁸⁷ KDMp. 4 nr 1135; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kąpiele*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 470.

⁸⁸ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koryczany*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 764.

⁸⁹ F. Sikora, *Pieniążek Piotr...*, s. 105; ZK 151, s. 103 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁹⁰ MRPS 4 nr 2855; MK 30 k. 287–288; F. Sikora, *Kleszczowa*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 516.

⁹¹ Mp. 5 nr 1025; *Lustracja województwa sandomierskiego...*, s. 18; J. Laberschek, *Jeziorowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 304.

200 grzywien⁹² Najpewniej wczesne były też późno poświadczone zapisy na Czubrowicach i Otolu, na których zabezpieczono odpowiednio 300 grzywien i 800 grzywien w kilku zapisach⁹³.

Zasadniczo przedmiotem zastawu były pojedyncze wsie (wyjątkowo tylko Sierbowice, Szyce i Szypowice obciążono wspólnym zapisem). Udaną próbę zgromadzenia kilku zastawionych wsi klucza żarnowieckiego podjęła rodzina Synowców, sama mająca w tenucie wieś Rzędowice. Do 1482 r. uzyskali także Czubrowice, Otolę i Przybysławice, a w tym roku Mikołaj Synowiec zawarł układ z królem, w wyniku którego Synowiec zrezygnował z sum zapisanych na różnych królewskich wsiach (w tym na wymienionych wsiach) w zamian za stałą dożywotnią pensję⁹⁴. Dóbr tych już później nie zastawiono.

Wolbrom

Mało natomiast wiadomo o losach innego klucza majątkowego w powiecie ksiąskim, czyli Wolbromia, do którego należały także wsie Łobzów, Dłużec i Lgota. Na pewno już w 1415 r. tenuta ta znajdowała się w zastawie w rękach Piotra Szafráńca starszego, który w tym roku zapisał ją synowi Piotrowi⁹⁵. Przypuszcza się jednak, że Szafráńcowie otrzymali pierwszy zapis na Wolbromiu jeszcze przed 1402 r.⁹⁶ Tenuta przynajmniej do początku XVI w. pozostawała w ich rękach, choć Szafráńcowie podzastawiali ją dalej, a w 1490 r. Spytek z Jarosławia otrzymał zgodę na wykup Wolbromia, którego jednak nie zrealizował⁹⁷. Brak wiadomości z XV w. o kwotach zastawu, ale w 1509 r. Stanisław Szafrániec zwrócił się do króla o scalenie wszystkich zapisów w jedną sumę, która wyniosła 4200 grzywien⁹⁸.

III.4. Powiat proszowski

Obok przedstawionych niżej kompleksów majątkowych i tenut w tej części województwa znajdowały się także wsie należące do urzędu wojewody (Kowary, Krzywopłoty) oraz wsie starostwa nowokorczyńskiego

⁹² MRPS 1 nr 1946, 2161; MK 14 s. 267, 406; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jeżówka*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 310.

⁹³ MKOpór. nr 101–102; Mp. 5 nr 1580; Proch. nr 201; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czubrowice...*, s. 475.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ SPPP 2 nr 1385; J. Sperka, *Szafráńcowie...*, s. 333.

⁹⁶ J. Sperka, *Szafráńcowie...*, s. 333.

⁹⁷ MRPS 1 nr 2120; MK 14 s. 390.

⁹⁸ MRPS 4 nr 608; MK 23 s. 613–614.

(Piotrowice, Przemyków i Ławy). Wspomnieć trzeba jeszcze o dobrach zamku Pieskowa Skała z wsiami Sułoszowa, Wola (Kalinowska) i Przeginia. W 1377 r. bliżej nieokreślony zapis na tych dobrach otrzymał podkomorzy krakowski Piotr Szafranec, będący według Długosza rekompensatą za rany odniesione podczas zatargu z Węgry⁹⁹. Sumy te w 1386 r. zostały powiększone o 500 grzywien z tytułu służby¹⁰⁰. Zamek Pieskowa Skała pozostawał królewskoszczyzną jedynie do 1422 r., gdy król nadał go w wieczyste Szafrancom¹⁰¹.

Będzin

Pierwszymi znanymi tenutariuszami Będzina (do którego dóbr należały też Szczakowa i część Ciężkowic) byli bracia Piotr z Siedlca i Wyszek z Mysłowic, o których informuje zapiska z 1403 r. o sporze między Piotrem a wdową po Wyszku m. in. o 70 grzywien zapisane na zamku będzińskim¹⁰². Piotr zapewne trzymał Będzin do śmierci w 1408 r., choć brak innych wzmianek to poświadczających¹⁰³. Kolejnym znanym tenutariuszem był pochodzący ze Śląska Mikołaj Kornicz Siestrzeniec, który dzierżył klucz będziński w latach 1413–1434, będąc równocześnie burgrabią tamtejszego zamku. Nie wiadomo z jakiego tytułu Siestrzeniec administrował Będzinem, ale według J. Sperki pełnił tam role obronne, dyplomatyczne i wywiadowcze na polecenie Władysława Jagiełły. Po śmierci króla Mikołaj wdał się w konflikt ze stronnictwem Oleśnickiego, w wyniku czego w 1434 r. odebrano mu tę tenutę¹⁰⁴. Na przełomie lat 1434–1435 zamek został przekazany Piotrowi Szafranćowi seniorowi, na co wskazuje jego spór z biskupem krakowskim z 1436 r. o granice Będzina i biskupiego Sławkowa¹⁰⁵. W 1454 r. Piotr Szafranec junior (syn poprzedniego) podzastawił tenutę Szczepanowi Pogórskiemu, który w następnych latach otrzymał na niej zapisy innych zobowiązań Szafranćów. W 1465 r. Pogórski przejął też dokumenty dotyczące klucza, stając się faktycznym tenutariuszem zamku¹⁰⁶. Wskazuje to zapis

⁹⁹ J. Sperka, *Szafranćowie...*, s. 55; A. Marzec, *Milonki*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 480–481.

¹⁰⁰ KDMłp. 4 nr 969; J. Sperka, *Szafranćowie...*, s. 61, 318.

¹⁰¹ KDMłp. 4 nr 1202–1203; J. Sperka, *Szafranćowie...*, s. 337.

¹⁰² SPPP 2 nr 966; F. Sikora, *Będzin*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 56; J. Sperka, *Dzieje Będzina w XIV–XV w.*, w: *Będzin 1358–2008*, t. 2: *Od pradziejów do rozbiorów*, red. J. Sperka, Będzin 2008, s. 148.

¹⁰³ J. Sperka, *Dzieje Będzina...*, s. 148.

¹⁰⁴ F. Sikora, *Będzin...*, s. 56; J. Sperka, *Dzieje Będzina...*, s. 148–151.

¹⁰⁵ J. Sperka, *Dzieje Będzina...*, s. 151–152. Według J. Sperki Piotr otrzymał zamek w wierne ręce, ale zapis z 1481 r. (zob. niżej) zdradza, że Szafranćowie mieli zapisane na tenucie jakieś sumy.

¹⁰⁶ J. Sperka, *Dzieje Będzina...*, s. 152–156.

z 1481 r., w którym król zezwolił Mikołajowi Słaboszowi z Putnowic wykupić Będzin od Szafranców, zastawiony im za pewne sumy¹⁰⁷, oraz z rąk Pogórskich, faktycznie dzierżących zamek¹⁰⁸. Do transakcji jednak nie doszło, a Pogórscy utrzymali tenutę do początku XVI w., gdy w 1502 r. Aleksander dał zgodę Stanisławowi Jarockiemu z Jaroszyna (w woj. sandomierskim) na przejęcie Będzina i zapisał mu dodatkowo 1500 florenów węgierskich¹⁰⁹. Po ponowieniu zezwolenia w 1505 r. Jarocki ostatecznie wykupił klucz będziński¹¹⁰.

Ojców

Kompleks majątkowy utworzony wokół zamku Ojców obejmował wsie Smardzowice, Wielka Wieś (w parafii Biały Kościół), Wierzchowie, Bębło, Jerzmanowice, Gotkowice i Zelków¹¹¹. Jeszcze w 1380 r. stanowił on część uposażenia starosty krakowskiego Sędziwoja z Szubina¹¹². Najstarszy dokument z zapisem na tenucie pochodzi z 1406 r., ale jednocześnie zdradza on, że zamek już wcześniej był przedmiotem zastawów. Król zezwolił w nim bowiem Janowi Mężykowi wykupić wspomniany klucz za 500 grzywien półgroszy od podkomorzego krakowskiego Piotra Szafranca, który wykupił go wcześniej od kasztelana rozpierskiego Hinczy z Rogowa, dzierżącego te dobra tytułem długu zmarłego podskarbiego królewskiego Jana z Korzkwi (w dokumencie „de Kozcow”), któremu jako pierwszemu król zastawił zamek w tej kwocie. Jagiełło do tej kwoty dopisał kolejne 500 grzywien półgroszy, a Mężyk otrzymał zamek dożywotnio, zaś po jego śmierci miał on wrócić do króla w zamian za wypłatę 1000 grzywien następcom Mężyka¹¹³. Treść dokumentu wraz z zapisami z ksiąg sądowych krakowskich pozwala datować czas zastawienia zamku na okres przed 1396 r., a nawet przed 1393 r.¹¹⁴ Dobra ojcowskie wkrótce po śmierci Jana Mężyka w 1437 r. przejęli bracia Mikołaj, Hynek i Jan Baliccy z Balic (w powiecie wiślickim), zaangażowani w wyprawę węgierską Władysława III. W latach 1440–1441 Baliccy otrzymali łącznie cztery zapisy na zamku i pojedynczych wsiach

¹⁰⁷ Wzmianka o pewnych sumach zapisanych Szafrancom na Będzinie wskazuje, że Piotr Szafraniec starszy miał zamek w zastawie, a nie do wiernych rąk.

¹⁰⁸ MKOpor. nr 49.

¹⁰⁹ MRPS 3 nr 330, 337; MK 19 k. 67, 69.

¹¹⁰ MRPS 3 nr 2411; MK 21 k. 299; J. Sperka, *Dzieje Będzina...*, s. 156.

¹¹¹ Wbrew przyjętej w literaturze opinii klucz ojcowski w średniowieczu nie obejmował wsi Szklary. Ta została dołączona do tenuty dopiero 1525 r. w wyniku wykupienia zapisanych na niej sum, MRPS 4 nr 4869; MK 38 s. 609.

¹¹² ZDM 4 nr 1055.

¹¹³ KDMłp. 4 nr 1097.

¹¹⁴ W tej sprawie zob. M. Schmidt, *Ociec*, w: SHGKrak. cz. 5 [w druku].

na łączną kwotę 750 grzywien monety polskiej tytułem długów królewskich i zasług¹¹⁵. W wyniku podziałów majątkowych zamek ojcowski przejął w całości Mikołaj, po którego śmierci ok. 1467 r. tenuta przypadła jego córce Ludmile i jej mężowi Mikołajowi Słaboszowi¹¹⁶. Choć w latach 1472 i 1474 r. król zezwolił na wykup Ojcowa Zbigniewowi z Tęczyna oraz Piotrowi Komorowskiemu (temu dodatkowo zapisał 2000 florenów z tytułu długu i 1000 florenów z tytułu wysług)¹¹⁷, to oba konsensy pozostały niezrealizowane, a Słabosz otrzymał dodatkowo zapis 30 florenów tytułem poręczenia królewskiego¹¹⁸. W 1479 r. Zbigniew z Włodzisławia otrzymał zgodę na wykup tenuty¹¹⁹. Transakcję udało mu się zrealizować rok później, o czym informuje dokument komisarzy wyznaczonych do jej przeprowadzenia. Dotychczasowy tenutariusz miał stawić się przed nimi i okazać do weryfikacji dokumenty z zapisami. Po ich podliczeniu na łączną sumę 1770 grzywien monety polskiej Zbigniew Włodzisławski wypłacił Słaboszowi tę kwotę i otrzymał wwiazanie oraz okazane dokumenty¹²⁰. W latach 1487 i 1490 Włodzisławski otrzymał kolejne niewielkie zapisy na tenucie ojcowskiej, odpowiednio 100 florenów węgierskich i 50 grzywien¹²¹, zaś w 1493 r. otrzymał zgodę na wykup 2 sołectw z wsi w kluczu, a wydatki te dodano do innych sum na zamku¹²². Włodzisławscy dzierżyli tenutę ojcowską przynajmniej do 1511 r.¹²³

Rabsztyn

W pobliżu Olkusza położony był inny zamek królewski – Rabsztyn, którego klucz majątkowy obejmował wsie Bogucin, Gołczowice, Kosmalów, Osiek, Parcze, Pomorzany, Raclawice, Sieniczno, Zederman i Zimnydół. Jeszcze przed 1394 r. tenuta rabsztyńska została zastawiona Spytkowi z Melsztyna za 1000 grzywien groszy praskich¹²⁴. Choć w 1403 r.,

¹¹⁵ KDMłp. 4 nr 1370, 1379, 1388; ZDM 8 nr 2286.

¹¹⁶ SPPP 2, nr 4234.

¹¹⁷ Mp. 5 nr 1168; MRPS 1 nr 886, 1259; MK 12 k. 104, 186.

¹¹⁸ Mp. 5 nr 1161; Ryk.Inv. s. 211; MRPS 1 nr 1268; MK 12 k. 190v.

¹¹⁹ Mp. 5 nr 1495.

¹²⁰ Mp. 5 nr 1541; AGAD, perg. 5214. Suma zobowiązań odpowiada znanym wzmiankom o zapisach: 1000 grz. (1406), 100 + 100 + 200 grz. (1440), 350 grz. (1441), 30 fl. [=20 grz.] (1474).

¹²¹ CE 1 nr 247; Mp. 5 nr 1788, 1987; MRPS 1 nr 1882, 2097; MK 14 s. 215, 406.

¹²² MRPS 2 nr 163; MK 15 k. 17r–v. Sołectwo w Wielkiej Wsi wykupiono już w 1491 r. za 100 grz., ANK, Sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku krakowskim, sygn. SWPM-1-10, s. 93.

¹²³ MRPS 2 nr 660; 3 nr 1107, 1860, 1863; MK 16 s. 11; 20 k. 143r; 21 k. 77v–78r, 79v–80r; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jerzmanowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 301.

¹²⁴ KDMłp. 4 nr 1071; J. Laberschek, *Melsztyn zamek i dobra*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 224; J. Kurtyka, *Tęczynscy...*, s. 517.

kilka lat po śmierci Spytko nad Worskłą, Piotr Szafraniec senior uzyskał zgodę na wykup Rabsztyna od jego spadkobierców oraz dodatkowy zapis 100 grzywien monety polskiej¹²⁵, to nie został on zrealizowany, a klucz przejął Jan z Melsztyna, starszy syn Spytko. Po jego zgonie przypadł on z kolei jego jedynej córce Jadwidze, która w 1441 została żoną Andrzeja z Tęczyna. W 1443 król zawarł umowę z Andrzejem, gwarantując mu zwrot kosztów konserwacji zamku przy jego ewentualnym wykupie¹²⁶. Z kolei w 1465 r. syn Andrzeja Tęczyńskiego Jan, w tym czasie piszący się już z Rabsztyna, otrzymał od króla zapis 1569 ½ florenów na zamku tytułem pieniędzy pożyczonych od Andrzeja na opłacenie zaciężnych oraz jego służby w Prusach¹²⁷. Rok później Jan otrzymał kolejny zapis 200 grzywien na tenucie rabsztyńskiej¹²⁸. Potomkowie Andrzeja Tęczyńskiego i Jadwigi Melsztyńskiej dzierżyli klucz do początku XVI w., gdy wykupił go Spytek z Jarosławia¹²⁹.

Koszyce

Pierwszym tenutariuszem Koszyc oraz wsi Kuchary i Jawiczowice, odnotowanym w latach 1394–1398, był podkomorzy sandomierski Pielgrzym z Węgleszyna i Szczytnik, choć nie wiadomo, czy otrzymał on jakieś zapisy¹³⁰. Jeszcze przed 1405 r. klucz otrzymał kasztelan krakowski Jan z Tęczyna, na co wskazuje spór, jaki toczył jego syn Andrzej z macochą Katarzyną o dobra po Janie, m.in. dokument zapisu sum na Koszycach, rozstrzygnięty na korzyść Andrzeja¹³¹. Tenuta przez kilka kolejnych dekad pozostawała w rękach Tęczyńskich¹³². W 1455 r. syn Andrzeja Jan Tęczyński otrzymał zapis 800 grzywien monety polskiej na Koszycach za zasługi w odzyskaniu ziem pruskich¹³³. Kolejne sumy otrzymali już synowie Jana: w 1473 r. Mikołaj z Tęczyna dostał zapis 70 grzywien¹³⁴, a w 1474 r. król zapisał 100 grzywien Janowi¹³⁵. W wyniku

¹²⁵ KDMłp. 4 nr 1071.

¹²⁶ KDMłp. 4 nr 1447; J. Kurtyka, *Tęczyńscy...*, s. 517.

¹²⁷ Mp. 5 nr 685; Ryk.Inv. s. 208.

¹²⁸ Ryk.Inv. s. 206.

¹²⁹ MRPS 4 nr 9048.

¹³⁰ SPPP 8 nr uw. 241/68; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koszyce – tenuta*, w: SHG-Krak. cz. 3, s. 26.

¹³¹ SPPP 2 nr 1157; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koszyce...*, s. 26.

¹³² Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koszyce...*, s. 26; J. Kurtyka, *Tęczyńscy...*, s. 425–426; tenże, *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*, Kraków 1999, s. 100.

¹³³ Mp. 5 nr 131; Ryk.Inv. s. 207; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koszyce...*, s. 26.

¹³⁴ MRPS 1 nr 1080; MK 12 k. 154v; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kuchary*, w: SHG-Krak. cz. 3, s. 333.

¹³⁵ Mp. 5 nr 1204; MRPS 1 nr 1150; MK 12 k. 172v; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koszyce...*, s. 26.

podziałów majątkowych klucz koszycki przejął Mikołaj z Tęczyna, który podzastawił go ok. 1483 r. Mikołajowi Słaboszowi z Putniowic¹³⁶. Już rok później Słabosz otrzymał królewską zgodę na formalny wykup tenuty, którą zrealizował¹³⁷. Jeszcze przed 1500 r. Mikołaj Słabosz podzastawił należącą do klucza wieś Jawiczowice, którą w 1500 r. objął Andrzej Morski. W 1502 r. Aleksander zezwolił Piotrowi Morskiemu na jej wykup, zapisując na niej dodatkowo 150 grzywien monety polskiej¹³⁸. Z kolei rok później król polecił, aby sumy zapisane Słaboszowi na Koszycach przenieść na Proszowice, Słomniki albo inne dobra królewskie, ale do zamiany nie doszło¹³⁹.

Wielkorządy krakowskie

Po reformach wielkorządów na przełomie XIV i XV w. oraz wydzielaniu podrzędztwa niepołomickiego ich dobra ograniczały się do dawnych podrzędztw krakowskiego i proszowskiego. F. Sikora wskazał też, że majątek tego drugiego klucza ulegał dalszym uszczupleniom, najpewniej w wyniku zastawu pojedynczych wsi¹⁴⁰. Wiadomo, że w ciągu XV w. w dobrach wielkorządowych utrzymały się miasta Kraków, Kazimierz ze Stradomiem, Kleparz, Proszowice i Słomniki (z wsiami Słomniczki i Januszowice) oraz wsie Czarna Ulica, Czarna Wieś, Dębники, Grzechynia, Kadzice, Łobzów, Marszowice, Nowa Wieś, Płaszów, Rakowice, Skotniki, Trojanowice i Zielonki.

Tylko część dóbr wielkorządowych była jednak wykorzystywana w XV w. jako zabezpieczenie zobowiązań królewskich. Do najważniejszych z nich należały Proszowice, które stosunkowo późno stały się przedmiotem zastawu. Pierwszym ich śladem jest zapis z 1458 r., w którym wielkorządca krakowski Piotr Lucjanowski otrzymał 100 grzywien (zapewne do wydzierżenia) na miastach Kazimierz, Proszowice i Słomniki tytułem pożyczki, z której 30 grzywien Piotr przekazał na tegoroczną wyprawę wojenną, a 70 grzywien przekazał królowi¹⁴¹. Z kolei w 1471 r. król zobowiązał się zapłacić Andrzejowi z Siodłkowic 2000 florenów węgierskich albo dać mu wwiązanie do folwarku

¹³⁶ J. Kurtyka, *Latyfundium...*, s. 100.

¹³⁷ MRPS 1 nr 1656; MK 14 s. 82; Mp. 5 nr 1644; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koszyce...*, s. 26; też, *Kuchary...*, s. 333.

¹³⁸ MRPS 3 nr 378; MK 17 k. 335; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Januszowice*, w: SHG-Krak. cz. 2, s. 238–239; też, *Jawiczowice*, w: SHG-Krak. cz. 2, s. 276.

¹³⁹ *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego 1501–1506*, wyd. F. Papée, Kraków 1927, nr 189; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Koszyce...*, s. 26.

¹⁴⁰ F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 564.

¹⁴¹ MRPS 1 nr 489; MK 11 s. 377.

królewskiego w Proszowicach oraz w dochody z miasta i młyna aż do spłaty tej sumy¹⁴². Andrzej ostatecznie otrzymał wspomniane zapisy na Proszowicach, na co wskazuje kolejny zapis. Rok później król zastawił bowiem mieszczanom krakowskim Janowi Vontegelowi i Hanuszowi Kromerowi młyny królewskie w Proszowicach za 1644 florenów węgierskich pożyczonych mu na wyprawę wojenną, zastrzegając, że jeśli król zwróci pieniądze do przyszłego roku, wtedy pobrane dochody mają odliczyć od długu, gdy zaś nie zapłaci, wtedy będą dzierżyć młyny bez potrącania uzyskanych dochodów aż do spłaty długu, z wyjątkiem jednej miary słodu tygodniowo, którą pobierał wspomniany już Andrzej Siodłkowski¹⁴³.

Kolejne informacje pochodzą dopiero z 1489 r., gdy król sprzedał z prawem odkupu Mikołajowi z Kurozwęk za 3870 florenów węgierskich Proszowice z wsiami oraz z robociznami ze wsi kościelnych i daninami w zbożu, przy czym król miał pobierać dochody do przyszłego roku¹⁴⁴. Już w 1493 r. Jan Olbracht zastawił miasto mieszczanom proszowickim Klemensowi Słonko i Janowi Powroźnikowi w kwocie 3000 florenów węgierskich, za które wykupili Proszowice z rąk braci Hieronima i Piotra z Nowego Miasta (na Mazowszu), trzymających je za 3883 floreny węgierskie (pozostałe 883 floreny spłacił Krzesław z Kurozwęk jako komisarz królewski). Król zastrzegł jednak, że Klemens i Jan mają co roku płacić mu 340 grzywien monety polskiej albo kwota ta zostanie potrącona z zapisu¹⁴⁵. Już w 1497 r. doszło do kolejnej transakcji, w której monarcha sprzedał miasto z prawem odkupu rajcy krakowskiemu Jerzemu Langowi za 8000 florenów węgierskich, do których niedługo później dodano kolejny 1000 florenów węgierskich¹⁴⁶. Lang występował przynajmniej do 1502 r. jako tenutariusz Proszowic¹⁴⁷.

Równie późne były zapisy poczynione na mieście Słomniki z wsiami Słomniczki i Januszowice. Pierwsza informacja o zastawie tych dóbr pochodzi dopiero z 1471 r., gdy król zapisał na nich stolnikowi krakowskiemu Janowi Kobyleńskiemu 2500 florenów węgierskich¹⁴⁸. Jeszcze w tym samym roku Kazimierz Jagiellończyk powiększył kwotę zastawu o 1000 florenów węgierskich, zobowiązując się, że gdy Kobyleński wykupi dobra Krzeszów w ziemi przemyskiej, to przeniesie na nie sumy zapisane

¹⁴² Mp. 5 nr 973; MRPS 1 nr 693; MK 12 k. 18–20r.

¹⁴³ MRPS 1 nr 759; MK 12 k. 47r–v.

¹⁴⁴ MRPS 1 nr 2064; MK 14 s. 333–334.

¹⁴⁵ MRPS 2 nr 290; MK 17 k. 56.

¹⁴⁶ MRPS 2 nr 654, 710; MK 16 s. 13–14, 171.

¹⁴⁷ MRPS 3 nr 359, 362, Suppl. nr 264; MK 19 k. 71–72.

¹⁴⁸ Mp. 5 nr 963; MRPS 1 nr 671; MK 12 k. 6r; Ryk.Inv. s. 209.

na Słomnikach¹⁴⁹. Po śmierci Jana pieniądze te przypadły po równo jego synom oraz Zbigniewowi Włodzisławskiemu mężowi Katarzyny, córki Jana. W 1476 r. król potwierdził synowi Jana Hieronimowi Kobyleńskiemu zapis 2330 florenów węgierskich (tj. $\frac{2}{3}$ z 3500 florenów) na Słomnikach¹⁵⁰. Wkrótce jednak Kobyleńscy zostali wykupieni z tenuty, czego śladem jest wpis z 1477 r., w którym archidiakon krakowski i zarządca żup krakowskich Grzegorz z Lubrańca zobowiązał się zapłacić Hieronimowi 1170 florenów węgierskich z tego tytułu¹⁵¹.

W ostatniej dekadzie XV w. klucz słomnicki wykorzystywano jako zabezpieczenie królewskich długów. W 1493 r. Jan Olbracht przeniósł obciążające Słomniki zapisy Kazimierza Jagiellończyka dla dworzana Marcina Chocimowskiego, czyli 771 florenów za wyprawę węgierską Olbrachta i 370 florenów, które Marcin spłacił szlachetnemu Brońskiemu w imieniu króla. Łączną sumę 1141 florenów przetransferowano na miasto Przedbórz, będące już w tenucie Chocimowskiego¹⁵². Z kolei w 1494 r. król obiecywał spłacić Sasinowi Trąbskiemu 1600 florenów węgierskich długu pod rygorem wwiązania w Słomniki, ale termin spłaty, po którym miało ono nastąpić, był kilkakrotnie przesuwany¹⁵³. Podobna sytuacja nastąpiła w 1497 r., gdy król miał oddać Janowi Smolikowi 600 florenów węgierskich i 700 florenów półgroszy albo dać mu wwiązanie w miasto. Także w tym przypadku spłata była kilkakrotnie odraczana¹⁵⁴. Aleksander przejął zobowiązanie wobec Smolika, w 1502 r. zmniejszone do 500 florenów węgierskich i 300 florenów półgroszy¹⁵⁵. Dług ten spłacił wreszcie w 1503 r. Andrzej Kościelecki, który dodatkowo pożyczył królowi 1200 florenów węgierskich, otrzymując w zamian zapis na kluczu słomnickim¹⁵⁶. Jeszcze w tym samym roku Aleksander dopisał Kościeleckiemu kolejne 100 florenów węgierskich, które Andrzej dał staroście bieckiemu Jakubowi Siekluckiemu udającemu się z poselstwem na Węgry¹⁵⁷.

Zastawom podlegały także pojedyncze wsie należące do wielkorządów. Pierwszym znanym przypadkiem była wieś Małyszycze, która już w 1391 r. została zastawiona Janowi Szczekockiemu za 100 grzywien

¹⁴⁹ Mp. 5 nr 968; MRPS 1 nr 673; MK 12 k. 6v.

¹⁵⁰ Mp. 5 nr 1259; MRPS 1 nr 1332; MK 12 k. 196; Ryk.Inv. s. 213.

¹⁵¹ Mp. 5 nr 1379; AGAD, perg. 5176.

¹⁵² MRPS 2 nr 119; MK 15 k. 15.

¹⁵³ MRPS 2 nr 331, 511; MK 15 k. 64r–65r, 110r–v.

¹⁵⁴ MRPS 2 nr 752, 1128, 1286; MK 16 s. 77, 148, 230.

¹⁵⁵ MRPS 3 nr 138; MK 17 k. 273v.

¹⁵⁶ MRPS 3 nr 814, 1051; MK 19 k. 107–109, 115–116v.

¹⁵⁷ MRPS 3 nr 905; MK 20 k. 95r–v.

groszy praskich i 96 grzywien monety polskiej. Małyszycze już do początku XVI w. pozostały w rękach rodziny Szczekockich: wspomnianego Jana, jego syna Dobiesława, wnuka Jana i prawnuka Wojciecha. Ostatni znany zapis na tej wsi miał miejsce w 1442 r., gdy Władysław III zabezpieczył nieznanej osobie, najpewniej Dobiesławowi Szczekockiemu 200 grzywien tytułem zasług¹⁵⁸.

Z kolei Lipna Wola została zastawiona w 1411 r., a jej pierwszym tennariuszem był Stanisław Jelitko z Goznej, któremu Władysław Jagiełło zapisał 100 grzywien tytułem zasług¹⁵⁹. Stanisław dzierżył wieś jeszcze w 1429 r., gdy miał w sądzie okazać dokument dotyczący jej zastawu¹⁶⁰. Po nim Lipną Wolę przejął jego syn kasztelan brzeski Stanisław, któremu Władysław III zapisał 130 grzywien monety polskiej za zasługi, jakie oddał jemu oraz Jagielle. Brak wiadomości o dalszych losach tenuty¹⁶¹.

Najwcześniejszy ślad możliwych zapisów na Rakowicach pochodzi z 1440 r., gdy Władysław III zobowiązał się uwolnić Jana z Pilicy od jego poręki za króla 753 florenów węgierskich złożonej Piotrowi Odrowążowi ze Sprowy pod rygorem wwiązania m.in. w Rakowice¹⁶². Nie wiadomo jednak, czy Jan ostatecznie otrzymał zapis na wsi, ale w 1443 r. jej tennariuszem był burgrabia krakowski Jan Przylepski, który w 1445 r. już nie żył¹⁶³. Przed śmiercią musiał uzyskać też zapis na Trojanowicach. W 1446 r. rozstrzygnięty został bowiem spór o obie wsie między bratem Wojciecha Janem Przylepskim a Janem Osieckim. Przylepski okazał w sądzie dokumenty z zapisami na rzecz jego brata, zaś Osiecki domagał się tych dóbr oraz burgrabstwa krakowskiego, które miał mu zastawić Wojciech. Sąd ostatecznie przyznał sporne dobra Janowi Przylepskiemu¹⁶⁴. Jan jeszcze w 1448 r. dzierżył Rakowice¹⁶⁵, ale wkrótce potem musiał odstąpić wieś Janowi Lisowskiemu i jego żonie Annie, w latach 1456–1463 występujących jako tennariusze Rakowic¹⁶⁶.

Kolejne informacje pochodzą z lat 70. XV w. W 1471 r. król zobowiązał się zwrócić rajcom krakowskim Mikołajowi Krejdlarowi i Marcinowi

¹⁵⁸ J. Laberschek, *Małyszycze*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 84–86.

¹⁵⁹ ZDM 6 nr 1759.

¹⁶⁰ SPPP 2 nr 2283.

¹⁶¹ KDMłp. 4 nr 1367.

¹⁶² ZDM 5 nr 1465.

¹⁶³ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Lubocza*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 709.

¹⁶⁴ SPPP 2 nr 3271.

¹⁶⁵ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Lubocza...*, s. 710.

¹⁶⁶ SPPP 2 nr 3590; 7 nr 992, 1001–1002; *Monografia opactwa Cystersów we wsi Mogile*, cz. 2: *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, oprac. E. Janota, Kraków 1867, nr 142; Mp. 5 nr 588; J. Laberschek, *Kantorowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 421.

Belzie 939 florenów węgierskich i 4 grosze albo zastawić im dwa młyny: w Rakowicach i pod kościołem św. Mikołaja w Krakowie¹⁶⁷. Samą wieś dzierżył natomiast niejaki Staszkowski, z którego rąk w 1474 r. mógł ją wykupić za zgodą królewską Piotr Komorowski¹⁶⁸. Po tym roku wieś musiała wrócić do domeny monarszej, ponieważ później Rakowice były często wykorzystywane jako zabezpieczenie królewskich pożyczek. Jeszcze w 1487 r. Kazimierz Jagiellończyk poręczał nią zwrot 700 florenów kasztelanowi oświęcimskiemu Piotrowi Myszkowskiemu¹⁶⁹. Z kolei Jan Olbracht w ten sposób zabezpieczał od 1497 r. spłatę długu Jana Komorowskiego wynoszącego 1500 florenów węgierskich i 200 florenów w monecie. W 1498 r. do dłużników dołączyli bracia Andrzej i Michał Horwathowie, a zobowiązanie wzrosło o 300 florenów w monecie¹⁷⁰. Po tej dacie wieś została zastawiona Janowi Stawiskiemu za 400 grzywien monety polskiej, którego wykupił mieszczanin krakowski Henryk Slakier. W 1502 r. Aleksander zapisał bowiem Henrykowi Rakowice za wspomnianą kwotę, którą spłacił Stawiskiego, a także 600 grzywien długu¹⁷¹. Henryk dzierżył wieś przynajmniej do 1505 r., a król zezwolił mi ją podzastawiać¹⁷².

Druga wieś w tenucie Wojciecha Przylepskiego, czyli Trojanowice, musiała wrócić do jego dzieci, które w późniejszym czasie podzastawiły ją mieszczaninowi krakowskiemu Stanowi synowi Zygmunta rzeźnika. W 1471 r. Jan Białkowski za zgodą króla wykupił wsie od Stana, który też przekazał dokument z zapisem 400 grzywien na tej wsi¹⁷³. Po tej dacie wieś musiała wrócić do wielkorządów, ponieważ w 1487 r. została ponownie zastawiona razem z Zielonkami¹⁷⁴.

Z kolei same Zielonki z folwarkiem Marszowice zostały zastawione dopiero w 1473 r., gdy król zapisał na nich Andrzejowi Trzasce z Bobolic 1550 florenów węgierskich długu¹⁷⁵. Nie wiadomo jak długo Andrzej dzierżył tę wieś, ale w 1487 r. były one wolne, ponieważ w tym roku biskup krakowski Jan Rzeszowski otrzymał Zielonki i Trojanowice w zastaw za 1400 florenów węgierskich długu¹⁷⁶. Już w 1491 r. król ponownie

¹⁶⁷ Mp. 5 nr 993; MRPS 1 nr 731; MK 12 k. 32.

¹⁶⁸ Mp. 5 nr 1217; MRPS 1 nr 1169; MK 12 k. 175v.

¹⁶⁹ Mp. 5 nr 1768; MRPS 1 nr 1867; MK 14 s. 202.

¹⁷⁰ MRPS 2 nr 751, 1127, 1240; MK 16 s. 76–77, 148, 215–216.

¹⁷¹ MRPS 3 nr 444; MK 17 k. 351.

¹⁷² MRPS 3 nr 444, 1164, 1197, 2114; MK 17 k. 351; 19 k. 125; 20 k. 171; 21 k. 214.

¹⁷³ Mp. 5 nr 945.

¹⁷⁴ MRPS 1 nr 1889; MK 14 s. 224.

¹⁷⁵ MRPS 1 nr 1050; MK 12 k. 147; W. Bukowski, *Marszowice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 169.

¹⁷⁶ MRPS 1 nr 1889; MK 14 s. 224.

zastawiał Zielonki, tym razem za 120 florenów węgierskich pożyczonych od braci Mikołaja i Jana z Wapowiec¹⁷⁷, którzy najpewniej wkrótce ustąpili z wsi, ponieważ w 1496 r. tenutariuszem Zielonek i Marszowic był lekarz królewski Jan Liberhandt¹⁷⁸. W końcu w 1504 r. Aleksander na prośbę matki Elżbiety nadał siostrze Elżbiecie dożywotnio albo do jej zamażpójścia określone dobra, w tym wieś Zielonki, którą królowa Elżbieta wykupiła za własne pieniądze¹⁷⁹.

Pierwsza informacja o tenutariuszu Kadzic pochodzi natomiast z 1467 r., gdy był nim Dobiesław z Kurozwęk, który jednocześnie odstępował tę wieś za 900 florenów węgierskich Stanisławowi Kotowi z Kotków i Przybenic¹⁸⁰. Stanisław dzierżył Kadzice przynajmniej do 1489 r., gdy Krzesław z Kurozwęk dostał zgodę na wykup wsi z jego rąk¹⁸¹. Krzesław dzierżył ją jeszcze w 1498 r.¹⁸²

Późne są także wiadomości o zapisach na wsi Skotniki. Dopiero w 1494 r. król wykorzystał ją jako zabezpieczenie pożyczonych 1100 florenów, które zobowiązał się zwrócić Janowi Komorowskiemu¹⁸³. Nie wiadomo, czy Skotniki zostały ostatecznie zastawione Janowi, ale już w 1497 r. Jan Olbracht ponownie gwarantował zwrot pożyczki ewentualnym wwiazaniem w tę wieś, tym razem przyrzekając zwrot 350 florenów węgierskich pisarzowi królewskiemu Erazmowi Karskiemu¹⁸⁴.

Z kolei położona na przedmieściu Wieliczki karczma Mierzączka, która dopiero ok. 1497 r. stała się własnością królewską, od razu stała się też przedmiotem zastawu. W tym roku bowiem Jan Olbracht zapisał na niej dowódcy wojsk polskich Janowi Trnce z Raciborzan 100 grzywien monety polskiej¹⁸⁵. Po jego śmierci w 1501 r. karczmę przejęła wdowa Katarzyna z Poku, która w 1502 r., podzastawiła ją Janowi Jordanowi z Zakliczyna, ten zaś odstąpił ją dalej karbarzowi żupy wielickiej Leonardowi Czarnockiemu¹⁸⁶.

Wyjątkowy charakter miały natomiast zamek i wieś Łobzów razem z Nową Wsią, Starym Łobzowem i Czarną Ulicą. Choć dobra te należały

¹⁷⁷ Mp. 5 nr 2056; Ryk.Inv. s. 217.

¹⁷⁸ W. Bukowski, *Marszowice...*, s. 169.

¹⁷⁹ MRPS 3 nr 2123; MK 15 k. 213; *Akta Aleksandra...*, nr 265; Ryk.Inv. s. 170.

¹⁸⁰ J. Laberschek, *Kadzice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 357.

¹⁸¹ Mp. 5 nr 1922; MRPS 1 nr 1983; MK 14 k. 288; J. Laberschek, *Kadzice...*, s. 357.

¹⁸² J. Laberschek, *Kadzice...*, s. 357.

¹⁸³ MRPS 2 nr 381; MK 15 k. 73v.

¹⁸⁴ MRPS 2 nr 669; MK 16 s. 20.

¹⁸⁵ MRPS 2 nr 775; MK 16 s. 117; J. Laberschek, *Mierzączka*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 436.

¹⁸⁶ J. Laberschek, *Mierzączka...*, s. 436.

do wielkorządów, to w ciągu XV w. wchodziły w skład opraw wien-nych królowych Zofii i Elżbiety, co też miało wpływ na ich zastawianie. Pierwszym znanym tenutariuszem był rajca krakowski Jan Teschnar, który otrzymał zapisy od Władysława III i królowej Zofii. W 1443 r. oświadczył on, że za życia królowej będzie trzymać te dobra jedynie za 700 florenów węgierskich, ale jeśli nie zostanie on wykupiony przed jej śmiercią, to będzie wykorzystywał też dokumenty z zapisami sum dokonanych przez króla na tych dobrach za zgodą królowej¹⁸⁷. Nie wiadomo jak długo Teschnar dzierżył Łobzów, ale musiał on zostać splecony, ponieważ w 1461 r. (po śmierci Zofii) Kazimierz Jagiellończyk włączył Łobzów do dóbr, na których Elżbieta Rakuszanka miała zabezpieczone wiano. Wieś w imieniu królowej dzierżył starosta nowokorczyński Jan Rzeszowski¹⁸⁸. Z tego okresu znany jest tylko jeden zapis króla na tych dobrach, który w 1474 r., zastawił je za 1250 florenów węgierskich Feliksowi z Paniewa dowódcy wojsk królewskich. Najpewniej wymagał on zgody królowej, podobnie jak kolejne znane zapisy¹⁸⁹. W 1493 r. Jan Olbracht i królowa Elżbieta wspólnie nadali dożywotnio lekarzowi królewskiemu Janowi Liberhandtowi Łobzów z wsiami, zapisując mu dodatkowo 100 florenów węgierskich na naprawę zamku. Liberhandt dzierżył te dobra do 1497 r.¹⁹⁰ Z kolei w 1501 r. Jan Olbracht za zgodą królowej zapisał rajcy krakowskiemu Janowi Bonerowi 2000 florenów węgierskich tytułem pożyczki. Rok później Aleksander potwierdził ten zapis¹⁹¹.

Łętkowice

Wieś Łętkowice została zastawiona Janowi z Tęczyna jeszcze przed 1402 r., gdy wystąpił jako jej tenutariusz, choć nieznane są zapisane na niej kwoty¹⁹². Łętkowice pozostały w rękach Tęczyńskich przynajmniej do początku XVI w., nie wiadomo też nic o innych zapisach obciążających tę wieś¹⁹³.

¹⁸⁷ ZDM 3 nr 655; Ryk.Inv. s. 205; J. Laberschek, *Łobzów – zamek i tenuta*, w: SHG-Krak. cz. 3, s. 956.

¹⁸⁸ MRPS 2, Suppl. nr 76; 4, Suppl. nr 943; MK 17 k. 115v–116; 25 k. 84v–85; J. Laberschek, *Łobzów...*, s. 956.

¹⁸⁹ Mp. 5 nr 1184; Ryk.Inv. s. 212.

¹⁹⁰ MRPS 2 nr 253, 259; MK 17 k. 53v–54; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czarna Ulica*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 439; J. Laberschek, *Łobzów...*, s. 956.

¹⁹¹ MRPS 2 nr 1470; 3 nr 305, Suppl. nr 290, 293; MK 17 k. 322v–323; 19 k. 21v–22; J. Laberschek, *Łobzów...*, s. 956.

¹⁹² M. Wolski, *Łętkowice*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 934.

¹⁹³ M. Wolski, *Łętkowice...*, s. 934.

Borunice

Wieś Borunice została stosunkowo wcześniej przedmiotem zastawu. W 1414 r. król zapisał bowiem Zawiszy Czarnemu z Garbowa 800 grzywien monety polskiej na tej wsi tytułem zasług¹⁹⁴. Po śmierci Zawiszy tenutę przejmowali jego kolejni potomkowie¹⁹⁵. Kolejny zapis na wsi nastąpił dopiero w 1502 r., gdy król zapisał Barbarze z Rożnowa córce Jana Zawiszycy z Garbowa i wdowie po Stanisławie z Tęczyna oraz po Janie Amorze z Tarnowa, a także Janowi Amorowi synowi Jana Amora z Tarnowa na tej wsi 500 florenów węgierskich pozostałych z sumy 1000 florenów, którą był im dłużny Jan Olbracht¹⁹⁶.

Pieczonogi

Wieś Pieczonogi wcześniej stała się przedmiotem królewskich zapisów, bowiem już w 1397 r. Władysław Jagiełło nadał ją dożywotnio swojemu łożnemu Klemensowi z Roszkowic¹⁹⁷. Nie wiadomo, jak długo Klemens ją dzierżył, ale jeszcze przed 1429 r. tenutariuszem wsi został Bartosz Obulec z Mikułowic, który trzymał Pieczonogi do śmierci w 1453 r.¹⁹⁸ Wieś po nim przejął jego syn Jakub, odnotowany w 1457 r. jako jej tenutariusz¹⁹⁹. Musiał on w pewnym momencie ustąpić z zastawu, ponieważ w 1484 r. król zapisał 200 grzywien monety polskiej na Pieczonogach swemu dworzaninowi Zygmunutowi Stoszowi z Kounic i Olbrachcie (obie na Śląsku) oraz jego żonie Joannie z Cimburka i Tovačova (w Czechach)²⁰⁰. W 1501 r. Jan Olbracht na prośbę Stosza zezwolił Mikołajowi Gnojeńskiemu wykupić wieś za kwotę zastawu²⁰¹.

Szklary

Niewiele wiadomo o zastawach wsi Szklary. W literaturze panował wprawdzie pogląd, że należała ona do zamku Ojców, ale w rzeczywistości Szklary zostały włączone do tego klucza dopiero w 1525 r., więc wcześniej wieś musiała być osobną tenutą²⁰². Wiadomo jedynie, że w 1400 r. odno-

¹⁹⁴ ZDM 6 nr 1790.

¹⁹⁵ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Borunice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 194; K. Nabiałek, W. Bukowski, *Młodziejowice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 561.

¹⁹⁶ MRPS 3 nr 233; MK 17 k. 303; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Borunice...*, s. 194.

¹⁹⁷ KDMp. 4 nr 1040.

¹⁹⁸ M. Zdanek, *Mikułowice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 471.

¹⁹⁹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jelowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 294.

²⁰⁰ Mp. 5 nr 1616; MRPS 1 nr 1731; MK 14 s. 111; W. Bukowski, *Stosz Zygmunt*, w: PSB t. 44, s. 146.

²⁰¹ MRPS 2 nr 1477; MK 19 k. 24v–25; W. Bukowski, *Stosz Zygmunt...*, s. 146.

²⁰² MRPS 4 nr 4869; MK 38 s. 609.

towany został Marcin „dziedzic” wsi, zapewne jej tenutariusz²⁰³. Z kolei w 1432 r. Jan z Pilczy odstąpił Szklary Janowi z Ujazdu za 160 grzywien²⁰⁴. W 1525 r., gdy wieś przyłączono do zamku Ojców, jej tenutariuszem był zaś Jan syn zmarłego Jakuba Jakubowskiego²⁰⁵.

III.5. Powiat szczyrzycki

Oprócz omówionych niżej dóbr do domeny monarszej w powiecie szczyrzyckim należał też obszerny klucz będący uposażeniem urzędu kasztelana krakowskiego z ośrodkiem w mieście Myślenice, a także pojedyncze wsie wchodzące w skład okrojonych wielkorządów krakowskich. Wspomnieć trzeba jeszcze, że w tym powiecie znajdowały się Wieliczka i Bochnia, których żupy znajdowały się pod bezpośrednim zarządem królewskim. Niejasna jest natomiast kwestia dochodów z samych tych miast. W XVI w. nie należały one do wielkorządów i prawdopodobnie były odprowadzane do Niepołomic.

Dobczyce

Pierwsze ślady wykorzystania klucza dobczyckiego, obok zamku i miasta obejmującego dobra Brzozowa, Burletka, Jerzmanowa, Kamyk, Kobielnik, Kornatka, Poznachowice, Rudnik, Skrzynka, Targoszyn, Winiary, Wiśniowa i Huta Zasańska, pochodzą z 1387 r. Wtedy też Przedbor z Brzezia otrzymał dożywotnie nadanie tej tenuty i dodatkowy zapis 300 grzywien. Były one rekompensatą za jego wydatki na odbudowę zamku Ogrodzieniec, który Przedbor miał wcześniej w dożywociu od Kazimierza Wielkiego, a który został teraz nadany cześnikowi krakowskiemu Włodkowi z Charbinowic. Przedbor jednak zmarł jeszcze w tym samym roku, uwalniając tym samym tenutę²⁰⁶. Już po kilku latach, w 1390 r. Klemens z Moskorzowa za zasługi na Litwie otrzymał wieczyste nadanie Dobczyc z dobrami oraz z zapisem 200 groszy i 2 ćwiertni soli miałkiej kwartalnie z żupy wielickiej na konserwację zamku z dodatkowym zastrzeżeniem, że jeśli nie będzie miał potomstwa, to po jego śmierci król wykupi te dobra za 500 grzywien od najbliższych spadkobierców²⁰⁷. Klemens rzeczywiście objął klucz dobczycki,

²⁰³ SPPP 8 nr 10799.

²⁰⁴ *Dokumenty Sądu Ziemskiego Krakowskiego 1302–1453*, oprac. Z. Perzanowski, Kraków 1971 (dalej: DSZ), nr 175; ZK 10 s. 56 (za: Kartoteka SHGKrak.).

²⁰⁵ MRPS 4 nr 4869; MK 38 s. 609.

²⁰⁶ ZDM 6 nr 1531; F. Sikora, *Dobczyce – zamek i tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 566; J. Wyrozumski, *Przedbór z Brzezia*, w: PSB t. 28, s. 699.

²⁰⁷ KDMłp. 4 nr 1008; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 566.

a po jego śmierci odziedziczył go jego najstarszy syn Marcin²⁰⁸. Jednak już ok. 1418 r. Władysław Jagiełło skonfiskował Dobczyce Marcinowi z Moskorzowa, według relacji Długosza z powodu jego gwałtów i występków, choć formalnie dopiero synowie Marcina w 1439 r. ustąpili z praw do tych dóbr²⁰⁹. Z pośredniej wzmianki wiadomo, że w 1429 r. tenutę na nieznanych zasadach dzierżył Krystyn z Ostrowa²¹⁰. Z kolei jeszcze za życia Jagiełły ochmistrz królowej Wojciech Malski otrzymał za zasługi dożywotni zapis na Dobczycach, które w 1436 r. podzastawił braciom Janowi i Mikołajowi Lanckorońskim za 300 grzywien na 6 lat w ten sposób, że co roku będzie potrącane 50 grzywien z tej kwoty²¹¹. Lanckorońscy jednak już trwale pozyskali klucz dobczycki, do czego przyczyniły się kolejne obciążenia na ich rzecz. W 1439 r. król odnowił Mikołajowi zapis 1000 grzywien monety polskiej na Dobczycach, który wcześniej otrzymał tytułem zasług, a w latach 1440–1441 zabezpieczył mu odpowiednio 800 i 300 grzywien monety polskiej na tych dobrach²¹². W latach 1443–1444 wspomniani Mikołaj i Jan podzielili majątek, w wyniku którego tenuta dobczycka ostatecznie przypadła temu pierwszemu²¹³. W tym samym czasie, w 1444 r., Mikołaj odebrał kolejne zapisy na Dobczycach: 500 grzywien monety polskiej za srebro przekazane królowi oraz 300 grzywien monety bieżącej za wykup tego klucza od Wojciecha Malskiego (w 1436 r.)²¹⁴. Równocześnie jednak Piotr z Kamieńca, syn Marcina z Moskorzowa, uzyskał od Władysława III wieczyste nadanie Dobczyc tytułem zasług w wojnie z Turkami i choć Lanckorońscy utrzymali tenuta, nadanie dla Piotra nie pozostało bez znaczenia²¹⁵. Ostatni zapis na Dobczycach dla Mikołaja Lanckorońskiego nastąpił w 1456 r. i wynosił on 600 grzywien monety polskiej²¹⁶. Kolejne obciążenia tenuty miały

²⁰⁸ *Najstarsza księga sądu najwyższego prawa niemieckiego w zamku krakowskim*, wyd. A. Kłodziński, Kraków 1936, nr 202; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Św. Wacława*, t. 3, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883, nr 500; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 566.

²⁰⁹ KDMłp. 4 nr 1358; *Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, wyd. L. Łętowski, t. 1, Kraków 1863 (*Opera omnia*, t. 7), s. 244; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 566.

²¹⁰ F. Sikora, *Grajów*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 39; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów. Warszowice i Grotowice*, Toruń 1992, s. 31.

²¹¹ KDMłp. 4 nr 1327; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 566.

²¹² ZDM 5 1452, 1482; 8 2287; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 566–567.

²¹³ SPPP 2 nr 3126b, 3197; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 567; J. Kurtyka, *Lanckorona zamek i tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 427.

²¹⁴ ZDM 3 nr 674; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 567.

²¹⁵ KDMłp. 4 nr 1460; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 567.

²¹⁶ Mp. 5 nr 184; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 567.

miejsce już na rzecz synów Mikołaja i wiązały się głównie ze sprawą donacji na rzecz Kamienieckich-Moskorzowskich. W 1478 r. król zapisał bowiem Stanisławowi Lanckorońskiemu na Dobczycach łącznie 1300 grzywien: 700 grzywien, które Stanisław miał zapłacić kasztelanowi sanockiemu Henrykowi z Kamieńca w związku ze sporem o tę tenutę, 300 grzywien tytułem łaski królewskiej oraz 300 grzywien zapisanych w innych dokumentach²¹⁷. Zaspokojenie roszczeń Kamienieckich nastąpiło wreszcie w 1485 r., gdy Henryk potwierdził odbiór od króla 1400 grzywien i formalnie zwrócił mu klucz dobczycki, choć jeszcze 1486 r. Lanckorońscy zobowiązywali się wypłacić 700 grzywien Kamienieckiemu z tego tytułu²¹⁸.

Krzeczów

Najwcześniejsze ślady zapisów na Krzeczowie i jego kluczu, do którego należały Rzezawa, Jodłówka, Dąbrówka (w parafii Cerekiew), Borek oraz połowa Ostrowa, pierwotnie należących do podrzędztwa ujsko-wojnickiego²¹⁹, pochodzą z początku XV w. W latach 1411–1414 tenutę dzierżył na nieznanych zasadach książę Zygmunt Korybutowicz, bratanek Jagiełły²²⁰. Po ustąpieniu Korybutowicza w 1414 r. Krzeczów zastawiono księciu mazowieckiemu Siemowitowi V za 600 grzywien monety polskiej. Nie wiadomo dokładnie jak długo Siemowit dzierżył tę dobra, ale jeszcze Jagiełło zezwolił je wykupić Klemensowi Wątróbce. Transakcję potwierdził Władysław III w 1439 r. Do wspomnianych 600 grzywien doliczył dodatkowo 460 grzywien wynagrodzenia za wyprawę czeską oraz 400 grzywien za szuby i konie, które Wątróbka przekazał na tę wyprawę, czyli łącznie 1460 grzywien, które król zapisał Klemensowi na dobrach krzeczowskich²²¹. Po śmierci Klemensa w 1440 r. tenutę przejęli jego synowie Jan i Stanisław²²². Bracia w 1458 r. zastawili klucz mieszczaninowi krakowskiemu Winkowi Kezingerowi, najpierw za 1400 grzywien do wydzierżenia po 100 grzywien rocznie, a następnie zaś uzyskali zgodę króla na zastawienie go w kwocie łącznie 2200 grzywien monety polskiej pod warunkiem, że nie przewyższa to sum zapisanych na Krzeczowie²²³. W 1464 r. Kazimierz Jagiellończyk zde-

²¹⁷ Mp. 5 nr 1442; MRPS 1 nr 1450; MK 14 k. 15; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 567.

²¹⁸ Mp. 5 nr 1690, 1731; F. Sikora, *Dobczyce...*, s. 567.

²¹⁹ F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 511–512.

²²⁰ W. Bukowski, *Krzeczów – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 187.

²²¹ KDMłp. 4 nr 1354; Ryk.Inv. s. 202–203; W. Bukowski, *Krzeczów...*, s. 187.

²²² AS 2 nr 142; SPPP 2 nr 3418; W. Bukowski, *Krzeczów...*, s. 187. Trzeci syn Jakub zapewne umarł wkrótce po ojcu.

²²³ Mp. 5 nr 346; MRPS 1 nr 500; MK 11 s. 407–408; W. Bukowski, *Krzeczów...*, s. 187.

cydował się wykupić tenutę z rąk Wątróbków, którzy jednocześnie spłacili potomstwo zmarłego Winka. Nieznana jest łączna kwota wykupu, ale wiadomo, że Jan i Stanisław Wątróbkowie otrzymali 820 grzywien i 200 florenów węgierskich, będące najpewniej resztą po potrąceniu długu Kezingerów²²⁴. Przez kilka lat tenuta krzeczowska pozostawała w rękach monarszych, do czasu, gdy w 1471 r. król zobowiązał się zwrócić Jakubowi Ciele z Paniewa (a na wypadek jego śmierci – Feliksowi, jego bratankowi) i Janowi Smolikowi ze Strzeszkowic 6100 florenów węgierskich pod rygorem wwiązania ich do Czorsztyna, Krzeczowa i Łobzowa oraz Białej i Nowej Wsi na Spiszu. Rok później faktycznie otrzymali oni zapis na tę kwotę oraz wwiązanie w te dobra²²⁵. Jakub Ciele i Jan Smolik dzierżyli jednak klucz krzeczowski tylko przez krótki czas, gdyż już w 1475 r. jako jego tenutariusz występował Piotr Gniady z Zabierzowa²²⁶. Piotr być może początkowo otrzymał Krzeczów do wiernych rąk, ponieważ informacja o zapisach sum dla niego pochodzi dopiero z 1486 r., gdy król zobowiązał się zwrócić mu 2800 florenów węgierskich długu albo zapisać tę sumę na Krzeczowie, a Piotr na czas zastawu miał pobierać z żup bocheńskich co kwartał 4 grzywny monety polskiej i co tydzień ćwierć soli miałkiej oraz kamień czystego łoju²²⁷. Mimo zezwoleń na wykup klucza wydawanych w latach 1503 i 1505 dla Jakuba z Szydłowca oraz w 1504 r. dla Spytki z Jarosławia, potomkowie Piotra Gniadego przynajmniej do 1510 r. utrzymali klucz w swoich rękach²²⁸.

Lanckorona

Klucz skupiony wokół zamku i miasta Lanckorona obejmował wsie Bienkówka, Biertółtowice, Budzów, Herbortowice, Izdebnik, Jachówka, Jasienica, Juszczyn, Kojaszówka, Maków, Palcza, Rudnik, Skawinki, Sulikowice, Trzebunia i Zachełmna. Pierwszy zapis na tenucie w 1391 r. otrzymał Mikołaj Strasz herbu Odrowąż²²⁹ w kwocie 600 grzywien groszy praskich²³⁰, jednak już w 1397 r. zamek przejął Spytek z Melsztyna, a po jego śmierci w 1399 r. – wdowa po nim Elżbieta. Około 1407 r. dobra

²²⁴ W. Bukowski, *Krzeczów...*, s. 188.

²²⁵ Mp. 5 nr 929, 1016; MRPS 1 nr 751, 773; MK 12 k. 10–11, 55; W. Bukowski, *Krzeczów...*, s. 188.

²²⁶ W. Bukowski, *Krzeczów...*, s. 188.

²²⁷ Mp. 5 nr 1702.

²²⁸ MRPS 3 nr 742, 1389, 2488; MK 19 k. 113; 20 k. 214v–215; 21 k. 305; W. Bukowski, *Krzeczów...*, s. 188.

²²⁹ Nie był on tożsamy ze Straszem z Białaczowa (również herbu Odrowąż), dziadkiem sędziego ziemskiego krakowskiego Mikołaja Strasza, M. Wilamowski, *Strasz z Białaczowa*, w: PSB t. 44, s. 200.

²³⁰ KDMłp. 4 nr 1010; Ryk.Inv. s. 197; J. Kurtyka, *Lanckorona...*, s. 426.

lanckorońskie z jej rąk wykupił Zbigniew z Brzezia, choć formalnie stan ten potwierdzono w 1410 r., gdy król zapisał mu na tym kluczu 200 grzywien groszy praskich, za które Zbigniew spłacił Elżbietę, a także 730 grzywien monety bieżącej tytułem zasług i 70 grzywien groszy praskich, które Zbigniew wypłacił Pakoszowi z Bystrzanowic za odstąpienie pewnej wsi. Król zastrzegł przy tym, że Zbigniew będzie trzymać te dobra nie na prawach zastawu, ale z tytułu swoich zasług²³¹. Po jego śmierci w 1425 r. klucz przejęli jego synowie Mikołaj i Jan²³². W latach 1443–1444 przeprowadzili oni podział majątku, w wyniku którego ostatecznie Lanckoronę otrzymał Mikołaj, a braciom przypadły po równo m.in. należne im zobowiązania, w tym zapisy, które Mikołaj otrzymał od króla na Koszycach węgierskich, czyli dokument na 1000 florenów oraz kwitacje na 1000 florenów i 500 florenów, a także kwitacje na żupie olkuskiej oraz długi królowej wobec Mikołaja²³³. Jeszcze w 1444 r. Mikołaj Lanckoroński otrzymał kolejny zapis 1000 grzywien monety bieżącej na kluczu lanckorońskim za jego zasługi podczas wojny z Turkami²³⁴. W kolejnych dekadach brak wiadomości o innych obciążeniach tych dóbr ze strony monarchy²³⁵. Możliwe jednak, że Lanckorońscy otrzymali inne dodatkowe sumy na tej tenucie. Gdy bowiem Spytek z Jarosławia w latach 1512–1516 wykupił Lanckoronę z dobrami i odstąpił ją Zygmuntowi I, król potwierdził, że Spytek darował mu 4600 florenów (= 2875 grzywien) zapisanych na tym kluczu²³⁶.

Niepołomice

Zamek w Niepołomicach pełnił szczególną rolę jako jedna z ulubionych rezydencji Władysława Jagiełły. Dlatego też właściwie do końca jego panowania klucz ten pozostał częścią wielkorządów krakowskich jako osobne podrzędztwo, a monarcha dbał o jego rozwój. Pierwotny jego majątek stanowiły wsie Brzesko Stare, Grobla, Jadowniki, Kłaj, Niepołomice, Pierzchowiec, Siedlec i Sutków²³⁷. Jeszcze przed 1430 r. Jagiełło nabył dla podrzędztwa wsie Gawłów, Gawłówek i Baczków, które wkrótce jednak stały się przedmiotem zastawu²³⁸, a w bliżej nieokreślonym cza-

²³¹ ZDM 6 nr 1742; J. Kurtyka, *Lanckorona...*, s. 426–427.

²³² J. Kurtyka, *Lanckorona...*, s. 427.

²³³ SPPP 2 nr 3126b, 3197; J. Kurtyka, *Lanckorona...*, s. 427.

²³⁴ KDMłp. 4 nr 1454; Ryk.Inv. s. 205; J. Kurtyka, *Lanckorona...*, s. 427.

²³⁵ J. Kurtyka, *Lanckorona...*, s. 427–430.

²³⁶ Tamże, s. 430.

²³⁷ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 447–449; tenże, *Niepołomice – podrzędztwo*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 535.

²³⁸ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 449; tenże, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 535.

sie kupił też Marszkienice²³⁹. Starania o powiększenie klucza niepołomickiego zostały wznowione dopiero pod koniec XV w. W 1487 r. Kazimierz Jagiellończyk kupił części Drwini oraz Wolę Drwińską za 600 grzywien, 3 szuby i 20 bałwanów soli, zaś w 1489 r. za 1300 florenów nabył Cikowice i Stanisławice. Z kolei Jan Olbracht w 1499 r. zapłacił 1300 grzywien i przejął 400 florenów długu w zamian za Mikłuszowice, Dziewin i inną część Drwini²⁴⁰.

Po śmierci Władysława Jagiełły, a jeszcze przed 1438 r. nastąpiło przekształcenie podrzędztwa niepołomickiego w osobne starostwo niegrodowe, czemu towarzyszyły zapisy sum na należących do niego pojedynczych wsiach²⁴¹. Samo starostwo nie zostało jednak zastawione, lecz było oddawane do wiernych rąk. Już w 1440 r. Niepołomice znajdowały się w tenucie Michała i Piotra Dybaczków z Wygnanowic, którzy do 1447 r. dzierżyli klucze²⁴². Ich następcą był Dominik Litwos z Kazanowa, sprawujący urząd starosty najpewniej do 1485 r., kiedy umarł²⁴³. Po nim tenutę objął Michał Czuryło, syn wspomnianego już Piotra Dybacza, który zarządzał nią do 1517 r., mimo zgody na jej przejęcie, jaką Aleksander wydał w 1503 r. Januszowi Świrczowskiemu²⁴⁴.

Choć starostwo niepołomickie nie było przedmiotem zastawu, to król zapisywał sumy do wydzierżenia z jego dochodów, które w wyniku rozliczeń był winien jego tenutariuszom. Informacje o nich pochodzą dopiero z końca XV i początku XVI w. W latach 1489–1490 król zapisał Michałowi Czuryło 103 grzywien i 11 groszy oraz 105 florenów węgierskich na połowie dochodów z tenuty²⁴⁵. Z kolei w 1501 r. Jan Olbracht zezwolił Czuryło odebrać 127 grzywien i 10 groszy z dochodów, zaś rok później Aleksander poświadczył, że dług poprzednika wyniósł już 308 grzywien i 10 gr, zaś jego samego 200 florenów węgierskich, a sumy te Michał Czuryło także miał potrącić z dochodów tenuty. Ponadto Aleksander nadał Czuryło starostwo w dożywocie pod warunkiem rozliczania się z wpływów²⁴⁶. W 1504 r. król zapisał mu na dochodach z Niepołomic dodat-

²³⁹ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 449–450.

²⁴⁰ Tamże, s. 454; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 536–537.

²⁴¹ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 450–452.

²⁴² Tamże, s. 450, 453, 461; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 536, 553.

²⁴³ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 461–463; tenże, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 553.

²⁴⁴ MRPS 3 nr 887; MK 20 k. 92r; F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 463–464; tenże, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 550, 553.

²⁴⁵ MRPS 1 nr 1980, 2144; MK 14 s. 289, 389; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 549.

²⁴⁶ MRPS 2 nr 1504; 3 nr 389; MK 19 k. 35, 79; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 549.

kowo 100 florenów węgierskich i 20 florenów półgroszy, które od niego pożyczył²⁴⁷.

Królowie czynili też zapisy na pojedynczych wsiach należących do tenuty niepołomickiej. Do takich dóbr należały Baczków, Gawłów i Gawłówek, które były pierwotnie wsiami szlacheckimi, a czas ich włączenia do dóbr niepołomickich nie jest do końca znany. Być może kupna w imieniu króla dokonał Abraham Czarny z Goszyc, który w 1419 nabył za 700 grzywien Gawłów i Gawłówek i który później miał zapis na tych wsiach²⁴⁸. W 1433 r. Jagiełło nadał dożywotnio Mikołajowi ze Stadnik Gawłów, na którym ten już wcześniej miał zapisane jakieś sumy. Mikołaj w 1448 r. okazał w sądzie ten dokument²⁴⁹. Z kolei w 1434 r. wspomniany już Abraham Czarny, rozliczając się z dotychczasowego zarządu nad żupami zastrzegł, że rozliczenie nie obejmowało sum zapisanych na Czorsztynie, domu w Olkuszu oraz na wsiach Baczków, Gawłów i Gawłówek²⁵⁰. Gawłów w późniejszym okresie ponownie stał się własnością szlachecką²⁵¹, zaś Baczków i Gawłówek pozostały w starostwie niepołomickim, choć nadal obciążały je zapisy królewskie²⁵².

Z kolei klucz jadownicki (obejmujący Jadowniki, Sutków i kupione przez Jagiełłę Marszkieńce²⁵³) wkrótce po przekształceniu podrzędztwa w osobne starostwo został zastawiony Dzierśławowi z Włostowic, który otrzymał go najpóźniej w 1440 r. Po jego śmierci w 1444 r. pod Warną dobra te przypadły wdowie po nim Jadwidze, od której przed 1454 r. musieli je przejąć bracia Jakub i Jan z Kobylan. Po zgonie Jakuba tenutariuszem klucza został sam Jan Kobyleński²⁵⁴. Po jego śmierci w 1471 r. Jadowniki przypadły jego synom Hieronimowi, Janowi i Jakubowi, którym 1474 r. król zapisał 520 grzywien i 300 florenów węgierskich, w tym 120 grzywien za 2 taraśnice i 100 florenów za 4 konie²⁵⁵. Bracia w 1487 r. podzielili wspólny majątek, a klucz jadownicki przypadł

²⁴⁷ MRPS 3 nr 1163; MK 19 k. 158r; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 549.

²⁴⁸ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 449; tenże, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 535–536; tenże, *Gawłów*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 714–715.

²⁴⁹ ZDM 7 nr 2145; SPPP 2 nr 3365; F. Sikora, *Gawłów...*, s. 714–715.

²⁵⁰ KDMłp. 4 nr 1313; F. Sikora, *Gawłów...*, s. 714–715; tenże, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 535–536.

²⁵¹ F. Sikora, *Gawłów...*, s. 713–715.

²⁵² F. Sikora, *Gawłówek*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 715.

²⁵³ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 449–450.

²⁵⁴ SPPP 2 nr 3571, 4007; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jadowniki*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 194; J. Kurtyka, *Kobylany*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 643, 648.

²⁵⁵ MRPS 1 nr 1143, 1144, 1152; MK 12 k. 167v, 171v; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jadowniki...*, s. 194.

Janowi i Jakubowi²⁵⁶, którzy w 1489 r. doprecyzowali podział, przekazując ostatecznie prawa do Jadownik i Marszkienic Jakubowi. Miał je jednak otrzymać dopiero po śmierci matki Agnieszki, która trzymała je jako oprawę wienią²⁵⁷. Ustąpiła z nich dopiero w 1493 r. po spłaceniu jej przez Jakuba²⁵⁸.

Podobnie po utworzeniu starostwa niepołomickiego zastawiono Pierzchowiec. Około 1438 r. zapis w nieznaney kwocie na tej wsi otrzymał mieszczanin krakowski Salomon syn Hanula²⁵⁹. Już przed 1444 r. Pierzchowiec za zgodą króla został przejęty przez sołtysa Kłaju Klemensa²⁶⁰. Wieś pozostawała w jego rodzinie do 1473 r., gdy król zezwolił Mikołajowi Czarnemu z Podola wykupić ją z rąk Jakuba Kłajskiego syna Klemensa²⁶¹. Mikołaj z kolei do 1494 r. był tenutariuszem Pierzchowca²⁶².

Inną zastawioną wsią dawnego podrzędztwa był Siedlec, na którym w 1442 r. Władysław III zapisał wspomnianym już Piotrowi i Michałowi Dybaczom 200 grzywien monety polskiej, zaś w 1444 r. dopisał kolejne 200 grzywien do poprzedniej sumy²⁶³. Siedlec pozostał w rękach Dybaczów, po których przejął go syn Piotra Michał Czuryło. Choć w 1504 r. Aleksander zezwolił Piotrowi Kmicie z Wiśnicza marszałkowi Królestwa wykupić wieś od Czuryły, to ten utrzymał Siedlec w swoich rękach²⁶⁴.

Jak już wspomniano, Cikowice i Stanisławice dopiero w 1489 r. zostały włączone do klucza niepołomickiego w wyniku ich zakupu przez Kazimierza Jagiellończyka. Jednak już rok później król zastawił obie wsie wspomnianemu Michałowi Czuryłe za 140 florenów, najpewniej z tytułu długu²⁶⁵. Z kolei w 1490 r. Czuryło zabezpieczył na omawianym już Siedlcu 190 florenów węgierskich długu królewskiego wobec Macieja Suda z Proszówek, dlatego król zobowiązał się zapłacić Michałowi te pieniądze albo zapisać je na Cikowicach i Stanisławicach²⁶⁶.

²⁵⁶ Mp. 5 nr 1782; MRPS 1 nr 1878; MK 14 s. 208–209; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jadowniki...*, s. 194.

²⁵⁷ MRPS 1 nr 1893, 1963; MK 14 s. 229, 265; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jadowniki...*, s. 194; M. Wilamowski, *Marszkienice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 134–135.

²⁵⁸ AS 2, nr 204; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jadowniki...*, s. 194.

²⁵⁹ F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 452.

²⁶⁰ F. Sikora, *Kłaj*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 559–560.

²⁶¹ MRPS 1 nr 1073; MK 12 k. 153v.

²⁶² J. Kurtyka, *Libertów*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 595–596.

²⁶³ ZDM 3 nr 614, 696; F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 450, 453; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 549.

²⁶⁴ MRPS 3 nr 1993; MK 21 k. 139; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 550.

²⁶⁵ Ryk.Inv. s. 216; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 549; F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 464.

²⁶⁶ KDP 3 nr 233; F. Sikora, *Niepołomice – podrzędztwo...*, s. 549; F. Sikora, *Dzieje podrzędztwa...*, s. 464.

Tymbark

Dosyć późne są natomiast wiadomości o tenutariuszach miasta Tymbark z wsiami Łęki, Łopiennik, Słopnica, Zamieście i Zawadka. Jako pierwszy odnotowany został w 1440 r. Rafał ze Stróży, który jeszcze w 1445 r. dzierżył miasto²⁶⁷. W 1466 r. tenutariuszem Tymbarku był już syn Rafała Mikołaj²⁶⁸, zaś rok później – Żdziebor Zawadzki opiekun nieżyjącego Rafała ze Stróży²⁶⁹. Kolejne informacje pochodzą dopiero z końca XV w., gdy klucz tymbarski dzierżyli Mikołaj i Stanisław Lanckorońscy z Brzezia tenutariusze Dobczyc, którzy równocześnie otrzymali zgodę na zastawienie Tymbarku Janowi Jordanowi z Zakliczyna²⁷⁰. Operacja ta doszła do skutku, ponieważ w 1504 r. Jordan występował jako tenutariusz miasta²⁷¹.

Uście

Miasto Uście Solne z wsiami Niedary i Łany należały początkowo do wielkorządów krakowskich jako część podrzędztwa ujsko-wojnickiego. Z dóbr wielkorządowych zostały wyłączone w osobną tenutę na przełomie XIV i XV w., a ich pierwszym tenutariuszem, odnotowanym w 1402 r., był mieszczanin krakowski Hanul (nie wiadomo jednak na jakich zasadach)²⁷². Zastaw klucza ujskiego nastąpił jednak stosunkowo późno. Dopiero w 1440 r. Władysław III zapisał bowiem Klemensowi Wątróbce ze Strzelc 600 grzywien na mieście z cłem, przewozem i wsiami²⁷³. Klemens zmarł jeszcze w tym samym roku, a król zabezpieczył jego synom Henrykowi (który zmarł niedługo potem), Janowi i Stanisławowi odpowiednio 400 grzywien i 300 florenów na tych dobrach²⁷⁴. Kolejne zapisy od Władysława III Wątróbkowie otrzymali w 1443 r., mianowicie 100 i 150 grzywien dla Jana Wątróbki (tę drugą sumę miał wypłacić Andrzejowi Tęczyńskiemu za jego zasługi) oraz 100 grzywien przeniesione z części wsi Wrzępia na prośbę tegoż Jana²⁷⁵. Równocześnie zapis na Uściu na 350 grzywien otrzymał wspomniany Andrzej

²⁶⁷ F. Sikora, *Mszana Dolna z Mieściskiem*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 69; OK 5 s. 743, 819 (za: Kartoteka SHGKrak.).

²⁶⁸ J. Laberschek, *Myślenice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 180.

²⁶⁹ Mp. 5 nr 496.

²⁷⁰ MRPS 2 nr 1340; MK 17 k. 156; M. Wolski, *Łęki [par. Trzemeśnia]*, w: SHG-Krak. cz. 3, s. 931.

²⁷¹ MRPS 3 nr 1127, 1158, 1584; MK 19 k. 123, 124v, 162.

²⁷² F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 513.

²⁷³ ZDM 5 nr 1464; F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 514–515.

²⁷⁴ ZDM 5 nr 1478, 1488; F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 515.

²⁷⁵ ZDM 3 nr 543, 658, 659; F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 515, 517.

Tęczyński, a pieniądze te miał wypłacić Wątróbka. W wyniku pomyłki w aktach sądowych zmieniono kwotę na 400 grzywien, którą dopisano do sum na Uściu²⁷⁶. W 1446 r. żyjący synowie Klemensa Wątróbki, Jan, Stanisław i niepełnoletni wtedy Jakub, podzielili dobra, w wyniku czego Uście miało przypaść Stanisławowi i Jakubowi. Choć kilka lat później Jakub zmarł, a klucz ujski przypadł Stanisławowi, to także Jan otrzymywał sumy na Uściu²⁷⁷. Za panowania Kazimierza Jagiellończyka były to liczne i stosunkowo niewielkie zapisy przeważnie za ich zasługi i działalność na rzecz państwa. Pierwszy z nich nastąpił w 1458 r., gdy Stanisław Wątróbka otrzymał 60 grzywien za zasługi²⁷⁸. W latach 1464–1470 Wątróbkowie uzyskali zapisy na łączną kwotę 670 grzywien, w tym 60 grzywien długu oraz 100 grzywien, które Stanisław Wątróbka zapłacił Janowi z Rytwian za jego zasługi²⁷⁹. Z kolei w latach 1477–1479 król zapisał im łącznie 220 grzywien na Uściu²⁸⁰. W tym też czasie zmarł Stanisław Wątróbka, po którym klucz ujski przejęli jego synowie Jan i Stanisław²⁸¹. Temu drugiemu też Jan Olbracht zabezpieczył 100 grzywien na Uściu²⁸². Obaj synowie Stanisława Wątróbki zmarli bezpotomnie, Jan między 1494 r. a 1496 r., zaś Stanisław w 1497 r. podczas wyprawy mołdawskiej²⁸³. W 1500 r. nastąpił podział majątku Wątróbków między potomstwo córek Klemensa Wątróbki. W wyniku układów tenuta ujska przypadła braciom Janowi i Piotrowi z Sienna, braciom Stanisławowi Derszniakowi i Piotrowi z Rokitnicy, braciom Piotrowi, Andrzejowi i Mikołajowi z Morska oraz Mikołajowi Naszanowi z Widuchowej, a na pierwsze lata XVI w. przypadły liczne transakcje i rozliczenia między zainteresowanymi²⁸⁴. W ich ramach w 1502 r. Mikołaj Morski darował królowi dwa zapisy na kwotę 500 grzywien zabezpieczone na Uściu, a w zamian Aleksander zezwolił mu sprzedać z prawem odkupu dowolnej instytucji kościelnej czynsz roczny 12 grzywien na cle w Uściu²⁸⁵.

²⁷⁶ F. Sikora, *Podręczdztwo ujsko-wojnickie...*, s. 517–518.

²⁷⁷ Tamże, s. 518–519.

²⁷⁸ Mp. 5 nr 352; tamże, s. 519.

²⁷⁹ Mp. 5 nr 638, 713, 774, 779, 836, 922; MK 98 k. 14v; F. Sikora, *Podręczdztwo ujsko-wojnickie...*, s. 519.

²⁸⁰ Mp. 5 nr 1395, 1446, 1496; MRPS 1 nr 1480; MK 14 k. 20v; F. Sikora, *Podręczdztwo ujsko-wojnickie...*, s. 519.

²⁸¹ F. Sikora, *Podręczdztwo ujsko-wojnickie...*, s. 520.

²⁸² MRPS 4 nr 13768; MK 36 s. 448–449; tamże, s. 527.

²⁸³ F. Sikora, *Podręczdztwo ujsko-wojnickie...*, s. 522.

²⁸⁴ Tamże, s. 522–527.

²⁸⁵ MRPS 3 nr 221; MK 17 k. 300v; tamże, s. 525.

Brzyczyna Mała i Chorowice

Informacje o zastawieniu wsi Brzyczyna Mała (Górna) i Chorowice pochodzą dopiero z połowy XV w., ale bez wątplenia zapisy nastąpiły wcześniej. W 1450 r. bowiem Jadwiga żona Zawiszy z Boryszowic i córka Jana ze Skawiny odstąpiła stryjom kanonikowi i oficjałowi krakowskiemu Rafałowi oraz Michałowi synom zmarłego Stanisława ze Skawiny dobra ojcowskie, do których należały m.in. będące przedmiotem zastawu Brzyczyna Mała i Chorowice²⁸⁶. Z kolei w 1468 r. wspomniany Rafał ze Skawiny oddał bratankowi Janowi ze Skawiny ruchomości i pieniądze zapisane na dobrach szlacheckich i królewskich, w tym na wspomnianych wsiach²⁸⁷. Brak kolejnych wiadomości o tenutariuszach, zaś obie wsie zaczęto później traktować jako własność szlachecką²⁸⁸.

Cichawka

Zapisy na wsi Cichawka mają dosyć późną metrykę, ponieważ dopiero w 1442 r. król zastawił ją za 200 grzywien Żegocie z Grzegorzowic²⁸⁹. Kolejna informacja pochodzi dopiero z 1462 r., gdy tenutariuszem Cichawki był kasztelan wojnicki Dobiesław z Wiśnicza, zabezpieczający wsią swoją pożyczkę od Stanisława z Marszowic²⁹⁰. Marszowcy musieli przejąć wieś, którą dzierżyli do początku XVI w., mimo zgody udzielonej w 1488 r. Jakubowi z Dębna na jej wykup²⁹¹.

Królówka i Leszczyna

Pierwszym znanym tenutariuszem Królówki był odnotowany w 1417 r. marszałek nadworny Andrzej z Grochocic, ale nie wiadomo w jakich okolicznościach otrzymał zastaw tej wsi²⁹². Królówkę od Andrzeja przed 1432 r. wykupił Klemens Wątróbka za 250 grzywien, które Andrzej miał na niej zapisane. Do tej sumy Klemens otrzymał dodatkowo 200 grzywien długu za konie dla króla²⁹³. W tym czasie przejął on także zastaw sąsiedniej wsi Leszczyna. W latach 1444–1445 syn Klemensa Jan zmuszony był podzastawić obie wsie Andrzejowi z Tęczyna za 100 grzywien z powodu zapisu na 350 grzywien, który Andrzej dostał na Uściu Solnym,

²⁸⁶ F. Sikora, *Brzyczyna Mała czyli Górna*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 272.

²⁸⁷ SPPP 2 nr 3919; tamże, s. 273.

²⁸⁸ F. Sikora, *Brzyczyna Mała...*, s. 273.

²⁸⁹ ZDM 3 nr 636; F. Sikora, *Cichawka*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 397.

²⁹⁰ F. Sikora, *Cichawka...*, s. 397.

²⁹¹ MRPS 1 nr 1903; MK 14 s. 230; tamże, s. 397.

²⁹² Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Królówka*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 162.

²⁹³ KDMłp. 4 nr 1292; Ryk.Inv. s. 201; tamże, s. 162.

będącym wtedy w tenucie Wątróbków²⁹⁴. Tęczyńscy trwale przejęli Królówkę i Leszczynę, które odkupili od nich w bliżej nieokreślonym czasie Ryterscy (możliwe, że wykupu dokonał już Piotr z Rytra, zmarły przed 1458 r.)²⁹⁵. Na pewno trzymali oni obie wsie przed 1470 r., gdy bracia Żegota, Rafał i Piotr z Rytra przy podziale majątku przyznali Królówkę Żegocie, zaś Leszczynę Rafałowi i Piotrowi²⁹⁶. W 1488 r. król zezwolił staroście krakowskiemu Jakubowi z Dębna wykupić obie wsie od Żegoty i Rafała (Piotr zmarł wcześniej)²⁹⁷. Jakub z Dębna nie zrealizował jednak pozwolenia, a Królówka i Leszczyna do końca XV w. pozostała rękach Ryterskich²⁹⁸.

Łęki i Przyborów

Wieś Łęki (w parafii Szczepanów), razem z Przyborowem będąca pierwotnie częścią klucza krzeczowskiego, została zastawiona dosyć wcześnie, ponieważ już w 1410 r. król zapisał Mikołajowi Krakówce 50 grzywien monety polskiej na tej wsi²⁹⁹. Mikołaj wkrótce potem musiał otrzymać kolejne zapisy na Łękach i Przyborowie, które powiększyły do 200 grzywien kwotę zastawu. W 1415 r. wdowa po Mikołaju Śmiechna sądziła się bowiem m.in. o te sumy, na których miała zapisane dożywocie, a od 1416 r. tenutariuszem obu wsi był jej drugi mąż Dzierśław z Włostowic³⁰⁰. W 1443 r. król zwiększył sumę zastawną, dopisując Dzierśławowi za jego zasługi na Węgrzech 400 grzywien i 50 kop monety polskiej na obu wsiach³⁰¹. W tym samym czasie jednak Dzierśław z Włostowic został pozwany przez Jana z Królowic bratanka wspomnianego Mikołaja Krakówki o sołectwo w Łękach i 500 grzywien na tej wsi zapisane Mikołajowi Krakówce, które dożywotnio trzymała nieżyjąca już Śmiechna³⁰². Jan w kolejnych latach sądził się o samo sołectwo z wdową po Dzierśławie (zginął pod Warną), zaś tenuta Łęków i Przyborowa przeszła w ręce braci Stanisława i Jana Wątróbków, z których ten drugi w 1445 r. wystąpił jako ich tenutariusz³⁰³. Możliwe, że niedługo później bracia podzastawili

²⁹⁴ SPPP 2 nr 3184, 3220; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Królówka...*, s. 161; J. Kurtyka, *Leszczyna*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 550; zob. również Uście powyżej.

²⁹⁵ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Królówka...*, s. 161.

²⁹⁶ Tamże, s. 161.

²⁹⁷ MRPS 1 nr 1903; MK 14 s. 230; tamże, s. 161.

²⁹⁸ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Błogocice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 132; też, *Królówka...*, s. 162.

²⁹⁹ KDMłp. 4 nr 1122; M. Wolski, *Łęki [par. Szczepanów]*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 924.

³⁰⁰ M. Wolski, *Łęki [par. Szczepanów]...*, s. 924.

³⁰¹ KDMłp. 4 nr 1436; tamże, s. 924.

³⁰² M. Wolski, *Łęki [par. Szczepanów]...*, s. 926.

³⁰³ Tamże, s. 924.

obie wsie, skoro w 1471 r. otrzymali formalną zgodę na ich wykup od biskupa krakowskiego Jana Rzeszowskiego, uważając jednocześnie sumy na wsiach za element ich majątku, na którym czynili zapisy³⁰⁴. Po tym roku Łęki i Przyborów trzymał Stanisław Wątróbka, który w latach 1473–1474 otrzymał zapisy od króla na kwoty 200 grzywien wynagrodzenia oraz 200 florenów, które Stanisław zapłacił celnikowi krakowskiemu w imieniu króla³⁰⁵. Po wygaśnięciu rodziny Wątróbków w 1497 r. w wyniku bezpotomnej śmierci jej ostatniego przedstawiciela Stanisława syna Stanisława Łęki i Przyborów w 1500 r. przypadły Kmiotom: Piotrowi, Stanisławowi i dzieciom ich nieżyjącego brata Andrzeja. W kolejnych latach jako ich tenutariusz występował już sam Piotr³⁰⁶.

Płaszów

Wieś Płaszów początkowo była własnością szlachecką i dopiero w 1428 r. została zakupiona przez monarchę. Do zastawienia wsi doszło najpóźniej w 1467 r., gdy jako jej tenutariusz wystąpił wojewoda krakowski Jan z Pilicy, trzymający ją w nieznannej kwocie³⁰⁷. Z kolei w 1494 r. Jan Olbracht zabezpieczył miastu Kazimierz 500 florenów węgierskich na Płaszowie tytułem pożyczki, dodając te pieniądze do sum, które wcześniej Kazimierz Jagiellończyk zapisał miastu na tej wsi³⁰⁸.

Rajbrot

Niewiele wiadomo o zastawach na wsi Rajbrot. Być może wieś została obciążana zapisami już w 1419 r., gdy była ona trzymana przez Mikołaja Śląkę z Łapszowa³⁰⁹. Kolejna informacja pochodzi dopiero z 1490 r., gdy król zezwolił staroście spiskiemu Piotrowi Kmicie z Wiśnicza wykupić tę wieś z rąk Hieronima Branickiego. Nie wiadomo jednak, czy Piotrowi udało się zrealizować zgodę³¹⁰.

Wrzępia

Wieś Wrzępia (a właściwie jej połowa), w XV w. niezwiązana z żadnym kluczem majątkowym, została zastawiona stosunkowo późno. Pierwszy

³⁰⁴ Mp. 5 nr 974–975; MRPS 1 nr 701; MK 12 k. 23; tamże, s. 924.

³⁰⁵ MRPS 1 nr 1116, 1270; MK 12 k. 154, 190; M. Wolski, *Łęki [par. Szczepanów]...*, s. 924.

³⁰⁶ AS 2 nr 223; MRPS 3 nr 1774; MK 21 k. 53; M. Wolski, *Łęki [par. Szczepanów]...*, s. 924.

³⁰⁷ ZK 152 s. 137 (za: Kartoteka SHGKrak.).

³⁰⁸ MRPS 2 nr 49; MK 15 k. 4v.

³⁰⁹ M. Wolski, *Łapszów*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 845.

³¹⁰ MRPS 1 nr 2164; MK 14 s. 349.

zapis na niej miał miejsce dopiero w 1428 r., gdy Dzierśław z Włostowic otrzymał na niej zapis 100 grzywien tytułem zasług³¹¹. Kolejnym poświadczonym tenutariuszem był obroczy i pokojowiec królewski Mikołaj Miłosny, któremu w 1441 r. władca zapisał 100 grzywien na królewskiej połowie Wrzępi³¹². Mikołaj następne zapisy dostał od Kazimierza Jagiellończyka w latach 1469 i 1471, otrzymując dwukrotnie po 40 grzywien monety polskiej za zasługi, w tym w Prusach i na Rusi³¹³. Po śmierci Mikołaja Miłosnego Wrzępia przypadła (jego córkom?) Katarzynie żonie Jana z Chronowa i Barbarze Strzeleckiej (po jej śmierci – jej córkom) od których mógł ją odkupić w 1501 r. Mikołaj Sierakowski³¹⁴. Mikołaj istotnie dokonał wykupu wsi, ponieważ w 1502 r. zwrócił się do króla o potwierdzenie dokumentów z wcześniejszymi zapisami³¹⁵.

III.6. Powiat sądecki

Nowy Sącz

Starostwo (nowo)sądeckie obok miast Nowy Sącz i Piwniczna Szyja obejmowało też wsie Biczycze, Cieniawa, Cietrzewina, Falkowa, Gostwica, Jamnica, Krasne, Królowa, Kunów, Mszalnica, Mystków, Pisarzowa, Pławna, Ptaszkowa i Stadła. Część z nich została włączona do starostwa dopiero w połowie XV w. razem z wójtostwem nowosądeckim, które kupił monarcha. Najpewniej jednak pierwotnie starostwo obejmowało większość dóbr ziemskich położonych w późniejszym powiecie sądeckim. Choć brak szczegółowych badań nad tym zagadnieniem, to przemawiają za tym dwa przykłady. W 1445 r. Mikołaj ze Skawiny, dzierżący wówczas tenutę czorsztyńską, uzyskał porękę, że w ciągu miesiąca odstąpi zamek królowej Zofii, będącej panią ziemi sądeckiej z tytułu wiana³¹⁶. Z kolei w 1460 r. Zofia przyłączyła do dóbr miasta Grybów wsie Binczarowa i Bogusza, które wcześniej odpadły od niego³¹⁷. Oba wpisy sugerują, że zarówno Czorsztyń, jak Grybów należały wcześniej do dóbr starostwa sądeckiego, skoro Zofia jako pani zwierzchnia podejmowała decyzje w ich sprawie.

Dopiero w 1471 r. Kazimierz Jagiellończyk zapisał wojewodzie krakowskiemu Janowi z Pilicy 400 florenów węgierskich na Nowym Sączu

³¹¹ ZDM 7 nr 2017; MRPS 3, Suppl. nr 101; MK 17 k. 312v.

³¹² ZDM 2 nr 583; MRPS 3, Suppl. nr 134; MK 17 k. 312v.

³¹³ Mp. 5 nr 857, 957; MRPS 3, Suppl. nr 195, 198; MK 17 k. 312v–313.

³¹⁴ MRPS 2 nr 1493; MK 19 k. 29v.

³¹⁵ MRPS 3 nr 277; MK 17 k. 312v–313.

³¹⁶ SPPP 2 nr 3233; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyń*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 474.

³¹⁷ Mp. 5 nr 446; F. Sikora, *Bielczarowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 94; F. Sikora, *Grybów*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 109.

jako część spłaty pożyczonych pieniędzy, ale nie wiadomo, jaki był charakter tego zapisu³¹⁸. Z kolei urzędujący od 1462 r. jako starosta sądecki Jakub z Dębna z pewnością otrzymał od króla jakieś sumy zabezpieczone na starostwie, ponieważ występował jako tenutariusz sądecki³¹⁹, a w 1489 r. zrezygnował na rzecz króla z zapisów na Nowym Sączu i na Bieczu, zachowując jedynie dwa lata dochodów z tych dóbr dla wykonawców jego testamentu³²⁰. Do kolejnego zastawienia starostwa sądeckiego doszło w 1498 r., gdy Jan Olbracht zapisał dowódcy wojsk polskich Janowi Trnce z Raciborzan 5000 florenów na tych dobrach, które Jan pożyczył królowi na wybicie monety³²¹. Jan dzierżył starostwo z dobrami do swojej śmierci w 1501 r.³²²

Czchów

Niewiele wiadomości o obciążeniach na rzecz skarbu królewskiego zachowało się w przypadku miasta Czchowa, do którego należały wsie Siemiechów, Stróże i Wola Stróska. Wiadomo, że miasto było w zastawie już na początku XV w., ponieważ w 1413 r. Jan z Melsztyna występował w sądzie ziemskim jako jego pan³²³. Możliwe jednak, że Melsztyńscy już wcześniej dzierżyli tenutę czchowską, co pośrednio sugerują wcześniejsze ślady ich zainteresowania tym miastem. W 1409 r. bracia Jan i Spytek kupili Domasławice, z którymi związane było prawo patronatu parafii czchowskiej, zaś ich ojciec już w 1393 r. był właścicielem wójtostwa w Czchowie³²⁴. Niestety brak informacji o jakichkolwiek kwotach zastawów otrzymanych przez Melsztyńskich, którzy dzierżyli Czchów z przynależnościami nieprzerwanie do XVI w.³²⁵, choć podzastawiali części klucza innym osobom, m.in. wieś Siemiechów³²⁶.

Czorsztyn

Zamek Czorsztyn był ośrodkiem klucza, który tworzyły miasto Krościenko i wsie Grywałd, Hałuszowa, Kluszkowce, Maniowy, Ochotnica, Sromowce Niżne i Wyżne, Szczawnica Niżna i Wyżna oraz Tylmanowa

³¹⁸ MRPS 1 nr 703; MK 12 k. 23.

³¹⁹ MRPS 1 nr 1570; MK 14 s. 44.

³²⁰ Mp. 5 nr 1971; MRPS 1 nr 2048; MK 14 k. 329.

³²¹ MRPS 2 nr 1248; MK 16 s. 223.

³²² Urz.Młp., nr 1416.

³²³ J. Laberschek, *Melsztyn...*, s. 226.

³²⁴ ZDM 1 nr 203; DSZ nr 134; tamże, s. 224, 226.

³²⁵ Mp. 5 nr 591, 658; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czchów*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 450; też, *Czchów zamek i tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 453; J. Laberschek, *Melsztyn...*, s. 235–236.

³²⁶ MRPS 3 nr 403; 4, Suppl. nr 1230; MK 19 k. 80; 40 s. 614–615.

(ta ostatnia w powiecie szczyrzyckim)³²⁷. Pierwszy bezimienny starosta zamku odnotowany został w 1407 r., choć prawdopodobnie był to jeszcze urzędnik królewski³²⁸. Najwcześniejsza zachowana informacja o zastawieniu tych dóbr pochodzi bowiem z 1413 r., gdy Władysław Jagiełło zapisał na nich 700 florenów Abrahamowi Czarnemu z Goszyc³²⁹. Abraham występował jako tenutariusz Czorsztyna na pewno do 1434 r.³³⁰, choć prawdopodobnie dzierżył on zamek jeszcze w 1442 r.³³¹ Niedługo potem klucz wrócił do domeny monarszej, gdyż w 1445 r. grupa możnowładców małopolskich ręczyła za Mikołaja ze Skawiny, trzymającego wówczas Czorsztyn, że w ciągu miesiąca odstąpi zamek królowej Zofii (mającej zapis wienny m.in. na ziemi sądeckiej)³³². W 1452 r. jako tenutariusz odnotowany został Jakub Pieniążek z Witowic, zapewne związany z otoczeniem królowej³³³. Po śmierci Zofii w 1461 r. klucz czorsztyński wrócił najpewniej pod zarząd królewski, a starostami-tenutariuszami z ramienia monarchy byli kolejno Jakub Obulec z Bronocic oraz Prokop Pieniążek z Krużlowej. Ten drugi otrzymał od króla zapisy pewnych sum na Czorsztylinie, które odziedziczyli jego synowie³³⁴. Pieniążkowie z Krużlowej wkrótce jednak zostali wykupieni z tenuty i w 1472 r. otrzymali 170 florenów spłaty (częściowej?) z tego tytułu³³⁵. Uwolnienie klucza spowodowane było zobowiązaniem króla z 1471 r., że zwróci Jakubowi Ciele z Paniewa (a na wypadek jego śmierci – bratankowi Jakuba Feliksowi) i Janowi Smolikowi ze Strzeszkowic 6100 florenów węgierskich albo da im wwiązanie do Czorsztyna, Krzczowa i Łobzowa, co też rzeczywiście nastąpiło jeszcze w tym samym roku³³⁶. Krzczów wkrótce został wyłączony z tych zapisów³³⁷, a klucz czorsztyński przejęli Paniewscy. Jakub Ciele występował jako jego tenutariusz do 1481 r., otrzymując przy tym w latach 1477–1478 zapisy po 50 florenów zwrotu kosztów na naprawę

³²⁷ J. Laberschek, *Zamek Czorsztyn...*, s. 60.

³²⁸ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 473.

³²⁹ ZDM 6 nr 1776; tamże, s. 473; J. Laberschek, *Zamek Czorsztyn...*, s. 63.

³³⁰ KDMłp. 4 nr 1313. J. Laberschek w haśle *Goszyc*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 816 i artykule *Zamek Czorsztyn...*, s. 63–64 podał błędnie, że Abraham w dokumencie miał odebrać sumy zapisane m.in. na Czorsztylinie z żup olkuskich.

³³¹ J. Laberschek, *Zamek Czorsztyn...*, s. 64.

³³² SPPP 2 nr 3233; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 474.

³³³ J. Laberschek, *Zamek Czorsztyn...*, s. 65.

³³⁴ Tamże, s. 65; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 474; F. Sikora, *Krużłowa...*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 168–169; tenże, *Obulec Jakub*, w: PSB t. 23, s. 481–482.

³³⁵ F. Sikora, *Krużłowa...*, s. 169.

³³⁶ MRPS 1 nr 751, 773; MK 12 k. 10–11, 55; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 473; J. Laberschek, *Zamek Czorsztyn...*, s. 65.

³³⁷ Zob. Krzczów wyżej.

zamku³³⁸. Równocześnie z Jakubem występował wspomniany w 1471 r. jego bratanek Feliks (będący w tym czasie dowódcą wojsk królewskich) który w 1474 r. uzyskał dożywocie m.in. na Czorsztynie³³⁹. W kolejnych latach Feliks otrzymał też zapisy pieniężne: w 1476 r. 300 grzywien, rok później 100 grzywien jako rekompensata za rany poniesione przy oblężeniu zamku Barwałd, zaś w 1485 r. 400 grzywien i 50 florenów, które zabezpieczono na dobrach czorszyńskich³⁴⁰. Po śmierci Feliksa tenutę przejęli po nim jego spadkobiercy³⁴¹.

Grybów

Także w przypadku klucza grybowskiego (obok miasta obejmującego też wsie Siółkowa, Biała Niżna i Wyżna, Gródek i Kąclowa, a później też Binczarowa i Bogusza) również brak informacji o kwotach ciążących na nim obciążeniach, ale bez wątplenia był on wcześniej przedmiotem zastawu. Już w 1402 r. bracia Stanisław i Giedka z Bobowej dzielili się bowiem majątkiem, w wyniku czego Stanisławowi przypadło m.in. miasto Grybów z wójtostwem, które zakupił (właściwie: przejął zapisy)³⁴². Wiadomo również, że Stanisław jeszcze w 1398 r. nabył wójtostwo i być może w tym czasie uzyskał też tenutę³⁴³. Po śmierci Stanisława dobra grybowskie dzierżyły kolejne pokolenia Bobowskich³⁴⁴. Tenuta należała przy tym do większych kompleksów dóbr monarszych związanych z zamkami w Sączu i Bieczu, będących w połowie XV w. w posiadaniu królowej Zofii Holszańskiej. Królowa jako pani zwierzchnia w 1460 r. przyłączyła do klucza grybowskiego wsie Binczarowa i Bogusza, które wcześniej odpadły do niego³⁴⁵. Rodzina Bobowskich dzierżyła dobra grybowskie do 1504 r., gdy król pozwolił Mikołajowi i Hieronimowi z Jeżowa wykupić je, do czego faktycznie doszło³⁴⁶.

³³⁸ Mp. 5 nr 1414, 1426; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 474.

³³⁹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 474.

³⁴⁰ Mp. 5 nr 1413; MRPS 1 nr 1843; MK 14 s. 184; Ryk.Inv. s. 213; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 474 (tam błędny regest wpisu z 1485 r.).

³⁴¹ MRPS 4 nr 415; MK 23 s. 418; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czorsztyn...*, s. 474; M. Michalewiczowa, *Paniewski Feliks*, w: PSB t. 25, s. 128.

³⁴² F. Sikora, *Grybów...*, s. 109; K. Baczkowski, *Dzieje Grybowa i wsi podgrybowskich w XIV–XVI wieku*, w: *Grybów. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 1992, s. 64–68.

³⁴³ *Najstarsza księga*, nr 645; F. Sikora, *Grybów...*, s. 110.

³⁴⁴ KDMp. 3 nr 1271; Mp. 5 nr 446, 1873; SPPP 2 nr 2595; MRPS 1 nr 1819, 2128; MK 14 s. 366–367; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Bobowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 142; F. Sikora, *Bielczarowa...*, s. 94; tenże, *Grybów...*, s. 109.

³⁴⁵ Mp. 5 nr 446; M. Kuntze, *Przyczynek do badań nad historią wojskowości w Polsce*, KH 44, 1930, s. 56; F. Sikora, *Bielczarowa...*, s. 94; tenże, *Grybów...*, s. 109.

³⁴⁶ MRPS 3, nr 1115; MK 19, k. 121; F. Sikora, *Grybów...*, s. 109.

Lipnica Murowana

Miasto Lipnica Murowana zastawiono jeszcze przed 1404 r. W tym roku król zezwolił bowiem wojewodzie sandomierskiemu Piotrowi Kmicie wykupić z rąk Wierzbity z Branic Lipnicę Murowaną i Iwkową za 60 grzywien monety polskiej, dopisując mu dodatkowo 100 grzywien monety polskiej³⁴⁷. Piotrowi udało się jednak wykupić tylko miasto Lipnicę, która do połowy XVI w. pozostawała w rękach Kmitów³⁴⁸. Zachowało się kilka wzmianek źródłowych informujących o zobowiązaniach zabezpieczonych na mieście. W 1417 r. Mikołaj Kmita syn Piotra otrzymał kolejny zapis na Lipnicy Murowanej w kwocie 100 grzywien monety polskiej³⁴⁹. Z kolei król w 1439 r. zabezpieczył synowi Mikołaja Dobiesławowi Kmicie 60 grzywien monety polskiej rekompensaty za koszty związane z organizacją zjazdu z królem węgierskim Albrechtem Habsburgiem w Bieczu, zaś w 1441 r. dodał mu do sumy zastawu 200 grzywien monety polskiej tytułem zasług podczas ostatniej podróży na Węgry³⁵⁰. Wreszcie w 1484 r. król zapisał bratankowi nieżyjącego już Dobiesława Piotrowi Kmicie 200 grzywien monety polskiej na Lipnicy jako zwrot długu należnego jego stryjowi³⁵¹.

Z kolei Iwkowa pozostała w rękach Wierzbity z Branic, ponieważ w 1430 r. jego synowie Grzegorz i Piotr z Branic podzastawili tę wieś Piotrowi Świradowi z Krzyszkowic³⁵². Iwkowa do początku XVI w. pozostawała potem w tenucie Branickich³⁵³.

Nowy Targ – Szaflary

Obszerna tenuta nowotarska obejmowała miasto Nowy Targ oraz wsie Długopole, Klikuszowa, Podobin, Szaflary i Waksmund (w powiecie sądeckim), a także wsie Kasinka, Kunina, Mszana Dolna i Górna, Niedźwiedź, Olszówka i Poręba Wielka (w powiecie szczyrzyckim). Klucz był w zastawie już przed 1404 r., a jego pierwszym tenutariuszem był Jan z Oleśnicy, prawdopodobnie w latach 1397–1400³⁵⁴. Wskazuje na to spór

³⁴⁷ ZDM 6 nr 1667; M. Wolski, *Lipnica Murowana – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 656.

³⁴⁸ SPPP 2 nr 2898, 4284; AGZ 13, nr 2591; 16, nr 1648; M. Wolski, *Lipnica Murowana...*, s. 656.

³⁴⁹ ZDM 6 nr 1821; M. Wolski, *Lipnica Murowana...*, s. 656.

³⁵⁰ ZDM 2 nr 540; 8 nr 2317; M. Wolski, *Lipnica Murowana...*, s. 656.

³⁵¹ MRPS 4 nr 12914, Suppl. nr 1096; MK 35 s. 305–306; M. Wolski, *Lipnica Murowana...*, s. 656.

³⁵² Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Iwkowa...*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 187.

³⁵³ MRPS 4 nr 1309; MK 25 k. 82; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Iwkowa*, s. 187–188.

³⁵⁴ W. Bukowski, *Nowy Targ – starostwo*, w: SHGKrak. cz. 5 [w druku].

prowadzony w tym roku pomiędzy Janem Ligezą z Niewiarowa i podkomorzym plockim Andrzejem z Korabiowic o tenutę nowotarską i dotyczące jej dokumenty Władysława Jagiełły oraz Jana z Oleśnicy. Klucz przejął ostatecznie Andrzej z Korabiowic, zaś po jego śmierci w 1409 r. jego syn, także Andrzej. W tym samym roku król zezwolił mieszczaninowi krakowskiemu Andrzejowi Libenthalowi na wykup tenuty za 400 grzywien z rąk Andrzeja z Korabiowic. Libenthal udało się zrealizować zgodę królewską i przynajmniej do 1411 r. trzymał klucz³⁵⁵. Już w 1415 r. jako tenutariusz Nowego Targu występował Ratold syn wspomnianego podkomorzego plockiego Andrzeja z Korabiowic³⁵⁶. Od jego imienia wywodziła się nazwisko rodziny Ratoldów, która do początku XVI w. miała w zastawie klucz nowotarski³⁵⁷. Choć w 1503 r. król zezwolił mieszczaninowi krakowskiemu Henrykowi Szlajkerowi wykupić tenutę z rąk Ratoldów i zapisał mu na niej 400 florenów, to do transakcji nie doszło, a Ratoldowie jeszcze przez kilkanaście lat utrzymali się w jej dzierżeniu³⁵⁸. Oprócz wpisu z 1409 r. nie wiadomo nic o innych obciążeniach na tenucie nowotarskiej. Być może jednak jakieś zapisy istniały, ponieważ w 1532 r. król złączył istniejące sumy na Nowym Targu w jeden zapis o wartości 2000 florenów, który otrzymał ówczesny tenutariusz Jan Pieniążek³⁵⁹.

Wojnicz

Wojnicz z przynależnymi wsią Łopon i folwarkiem Ratnawy pierwotnie był częścią podrzędztwa ujsko-wojnickiego należącego do wielkorządów krakowskich, a w osobną tenutę przekształcony został na początku XV w. Kluczem najpierw zarządzali urzędnicy królewscy, zaś od lat 20. XV w. wykorzystywano go jako uposażenie krewnych Władysława Jagiełły. W 1423 r. jako starosta wojnicki występował książę Fiedor Korybutowicz, zaś w latach 1433–1434 był nim książę Mitko³⁶⁰. Wojnicz z rąk tego ostatniego został przejęty w 1435 r. przez kasztelana lwowskiego (Jana) Hryćka Kierdejowicza, który dzierżył tenutę do 1438 r. W tym roku bowiem kasztelan małogojski Paszek Złodziej z Biskupic dostał pozwolenie na wykup Wojnicza z rąk Hryćka za zapisane temuż 300 grzywien monety polskiej³⁶¹. Paszek faktycznie przejął klucz i w latach 1440–1441

³⁵⁵ KDMłp. 4 nr 1113; W. Bukowski, *Nowy Targ...*

³⁵⁶ W. Bukowski, *Nowy Targ...*

³⁵⁷ Tamże.

³⁵⁸ MRPS 3, nr 894; MK 20, k. 94v.

³⁵⁹ MRPS 4 nr 16684; MK 48, s. 163–166.

³⁶⁰ ZDM 5 nr 1342; F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 543–546.

³⁶¹ ZDM 5 nr 1430; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Łopunie*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 966; F. Sikora, *Podrzędztwo ujsko-wojnickie...*, s. 547.

uzyskał powiększenie sumy zastawu odpowiednio o 100 i 300 grzywien monety polskiej³⁶². Po jego śmierci między 1445 a 1447 Wojnicz przejęła wdowa po nim i ich dzieci³⁶³. Kolejnym tenutariuszem został Jakub Dębieński z Dębna, który w 1455 r. uzyskał zgodę na przejęcie klucza wojnickiego z rąk rodziny Paszka z Biskupic oraz zapisy 200 grzywien monety polskiej, a także 250 grzywien monety polskiej i 40 florenów węgierskich, których nie wypłacił mu żupnik krakowski Mikołaj Serafin mimo kwitów królewskich³⁶⁴. Dodatkowo w latach 1456–1457 król zapisał mu odpowiednio 150 i 100 grzywien monety polskiej³⁶⁵. Dębieński podzastawiał miasto innym osobom, ponieważ w 1476 r. Wojnicz dzierżył Bartosz z Wierzchosławic, a w 1489 r. Stanisław Jaryczowski i wdowa po Jakubie Herburcie. W tym samym roku zgodę na wykup z rąk tych ostatnich dostał krewny i spadkobierca Dębieńskiego Jakub Szczekocki, który później występował jako tenutariusz Wojnicza³⁶⁶.

Rytro

Najstarsze ślady zastawienia zamku Rytro z wsiami Barcice, Przysietnica, Olszana i Wolica sięgają początku XV w. W 1418 r. Władysław Jagiełło zabezpieczył na tym kluczu Piotrowi z Pisar 100 grzywien monety polskiej, a także 40 grzywien groszy praskich oraz 55 i 200 grzywien monety polskiej, za które Piotr wykupił zobowiązania na Rytrze należące do Jakusza z Boturzyna (łącznie 395 grzywien). Król zaznaczył przy tym, że po śmierci Piotra i spłaceniu jego następców zamek miał wrócić do niego³⁶⁷. Jakusz z Boturzyna otrzymał więc przed tą datą trzy zapisy na kluczu ryterskim, być może już pod koniec XIV w., w czasie, gdy pełnił istotną rolę na dworze królowej Jadwigi³⁶⁸. Mimo zastrzeżenia z 1418 r., po śmierci Piotra z Pisar zamek Rytro nie wrócił do rąk

³⁶² ZDM 5 nr 1467; 8, nr 2299; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Łopunie...*, s. 966; F. Sikora, *Biskupice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 122; tenże, *Podrzedztwo ujsko-wojnickie...*, s. 547.

³⁶³ S. Szczur, *Paweł (Paszko), zwany Złodziej, z Biskupic*, w: PSB t. 25, s. 373; F. Sikora, *Podrzedztwo ujsko-wojnickie...*, s. 548–549; ZCz. 3, s. 104 (za: Kartoteka SHGKrak.).

³⁶⁴ Mp. 5 nr 129, 141; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Łopunie...*, s. 966; F. Sikora, *Podrzedztwo ujsko-wojnickie...*, s. 549–550.

³⁶⁵ Mp. 5 nr 169, 278, 287; MRPS 1 nr 413; MK 11 s. 321; F. Sikora, *Podrzedztwo ujsko-wojnickie...*, s. 550.

³⁶⁶ Mp. 5 nr 1913; MRPS 1 nr 1978; 2 nr 364; 4, Suppl. nr 1168; MK 14 s. 282; 15 k. 74; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Łopunie...*, s. 966; F. Sikora, *Podrzedztwo ujsko-wojnickie...*, s. 556–567; S. Mikucki, *Dembiński (z Dębna) Jakub*, w: PSB t. 5, s. 72; ZP 21, s. 344 (za: Kartoteka SHGKrak.).

³⁶⁷ ZDM 7, nr 1869; F. Sikora, *Piotr z Pisar i Rytra*, w: PSB t. 26, s. 416–417.

³⁶⁸ A. Strzelecka, *Jakusz (Jakub) z Boturzyna*, w: PSB t. 10, s. 398.

królewskich, lecz objęli go synowie Piotra Żegota, Rafał i Piotr. W wyniku podziału majątku w 1470 r. młodszymi braćmi Rafałowi i Piotrowi przypadł m.in. klucz ryterski³⁶⁹. W tym też okresie Piotr z Pisar i Rytra otrzymał kolejne niewielkie zapisy na tenucie: w 1469 r. 50 grzywien monety polskiej za zasługi podczas podróży króla do Gdańska, zaś w 1473 r. kolejne 50 grzywien również za zasługi³⁷⁰. Zamek pozostał w rękach Pisarskich-Ryterskich do początku XVI w., mimo zgód na wykup, które otrzymali w 1501 r. Stanisław Kuropatwa z Łańcuchowa, a w 1502 r. Stanisław Dersznik z Rokitnicy³⁷¹.

Borowa i Dzierżaniny

Wsie Borowa i Dzierżaniny (właściwie jej część) musiały zostać zastawione jeszcze przed 1404 r., gdy synowie Piotra Rożna z Rożnowa Andrzej i Rafał odstąpili wspomniane wsie razem z będącą ich własnością Paleśnicą za 700 grzywien Żydowi krakowskiemu Smerlynowi z powodu długów ich ojca, który też najpewniej był pierwszym tenutariuszem tych dóbr³⁷². Borowa i Dzierżaniny musiały wrócić do rąk królewskich i ponownie zastawione przez Władysława Jagiełłę, ponieważ w 1436 r. Jan z Koczanowa opował żonie Piechnie wiano m.in. na tych wsiach, które otrzymał od tego władcy za 200 grzywien tytułem zasług. Koczanowski z kolei w 1442 r. odstąpił dalej Borową i Dzierżaniny, które odtąd były przedmiotem kolejnych transakcji³⁷³. Przed 1487 r. obie wsie musiały zostać przejęte przez Kobyłeńskich (być może jeszcze przez Jana zmarłego w 1471 r.). W tym roku były one już częścią majątku, który dzielili między siebie bracia Hieronim, Jakub i Jan z Kobylan, w wyniku czego Borowa i Dzierżaniny przypadły Janowi i Jakubowi³⁷⁴. Obie wsie były w rękach Jana Kobyłeńskiego jeszcze w 1502 r., gdy Mikołaj z Kamieńca dostał od króla zgodę na ich wykup³⁷⁵.

Dębno i Ostrowsko

Wsie Dębno i Ostrowsko stały się własnością królewską dopiero w 1477 r., gdy król skonfiskował je Mikołajowi Komorowskiemu razem

³⁶⁹ J. Kurtyka, *Rafał z Rytra*, w: PSB t. 30, s. 436–437; ZK 201 s. 25–27 (za: Kartoteka SHGKrak.).

³⁷⁰ Mp. 5 nr 831, 1153; MRPS 1 nr 1101; 3, Suppl. nr 189, 202; MK 12 k. 159; 20 k. 80v.

³⁷¹ MRPS 2 nr 1495; 3 nr 275; MK 17 k. 311; 19 k. 30.

³⁷² SPPP 2 nr 1083; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Borowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 189.

³⁷³ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Borowa...*, s. 189.

³⁷⁴ Mp. 5 nr 1782; MRPS 1 nr 1878; MK 14 s. 208–209; tamże, s. 189.

³⁷⁵ MRPS 3, nr 343; MK 17, k. 331.

z innymi jego dobrami. Obie wsie zostały zastawione w 1487 r. braciom Janowi i Mikołajowi z Janiowic (w ziemi bełskiej) za 100 florenów węgierskich i 50 grzywien groszy polskich, które pożyczili królowi, a król obiecał nie wykupywać tych dóbr przez 4 lata³⁷⁶. Po śmierci Jana jego brat Mikołaj Janiowski oraz córka Jana Barbara z mężem Janem Wojnowskim w 1492 r. zawarli umowę co do majątku po zmarłym, według której zapisy na Dębnie i Ostrowsku przypadły Barbarze i Janowi Wojnowskiemu³⁷⁷. Z kolei w 1497 r. Jan Olbracht w trakcie wyprawy mołdawskiej przekazał Janowi Jabłońskiemu obie wsie, które skonfiskował wdowie (po Janie?) Katarzynie Janiewskiej i jej córce (tj. Barbarze?)³⁷⁸. Konfiskata nie została jednak uskuteczniiona, ponieważ w 1504 r. Aleksander zezwolił Feliksowi Jelowskiemu wykupić wsie z rąk Barbary, będącej już w tym czasie wdową po Janie Wojnowskim³⁷⁹. Barbara utrzymała Dębno i Ostrowsko w swoich rękach, choć w następnych latach kolejne osoby otrzymywały zgody na wykup tych dóbr³⁸⁰.

III.7. Powiat biecki

Biecz

Majątek królewski w ziemi bieckiej pierwotnie (za życia Kazimierza Wielkiego) zorganizowany był w podrzędztwo podległe wielkorządom krakowskim. Jeszcze przed 1380 r. zostało ono przekształcone w samodzielne starostwo z jurysdykcją grodzką³⁸¹. Wiadomo, że w XV w. do starostwa bieckiego należały wsie Bednarka, Binarowa, Brzozowa, Bukowina, Bystra, Głęboka, Gorzyce, Grodna, Harkłowa, Jodłówka, Kryg, Libusza, Lipnica, Lubcza Niemiecka i Polska, Łężyń, Markuszka, Moszczenica Niemiecka i Polska, Mrukowa, Mszanka, Mytarz, Osiek, Osobnica, Pielgrzymka, Ropa, Rozembark, Rzepiennik Marciszewski, Strzyżewski i Suchy, Sękowa, Siary, Sietnica, Skalnik, Skołyszyn, Sokół, Sowokłęski, Staszkówka, Strzeszyn, Świerkowa, Turza, Wójtowa, Załęże i Żurowa. Ze starostwem związane były też z pewnością klucze majątkowe w Ciężkowicach, Dębowcu, Jaśle i Osieku.

W 1385 r. królowa Jadwiga zastawiła wojewodzie krakowskiemu Spytkowi z Melsztyna za 1500 grzywien groszy praskich całą ziemię

³⁷⁶ Mp. 5 nr 1790; MRPS 1 nr 1885; MK 14 s. 216–217; F. Sikora, *Dębno*, w: SHG-Krak. cz. 1, s. 532.

³⁷⁷ MRPS 2 nr 16; MK 15 k. 147v; F. Sikora, *Dębno...*, s. 532–533.

³⁷⁸ MRPS 2 nr 818; MK 16 s. 99; F. Sikora, *Dębno...*, s. 533.

³⁷⁹ MRPS 3 nr 1786; MK 21 k. 55; F. Sikora, *Dębno...*, s. 533.

³⁸⁰ F. Sikora, *Dębno...*, s. 533.

³⁸¹ F. Sikora, *Wielkorządy krakowskie...*, s. 405–406.

bieką z wyjątkiem czynszów z wsi w tej ziemi, zobowiązując się wykupić ją jedynie na Boże Narodzenie oraz obiecując płacić Spytkowi i jego spadkobiercom tytułem jego zasług 100 grzywien groszy praskich rocznie ze wspomnianych czynszów do czasu wykupienia ziemi. Rok później Jagiełło potwierdził ten dokument, dopisując jednocześnie do wcześniejszej kwoty 100 grzywien groszy praskich, które Spytek mu dodatkowo zapłacił³⁸². Po odzyskaniu starostwa od Melsztyńskiego nie było ono już przedmiotem zastawu przez kolejnych kilka dekad, aż do schyłku panowania Kazimierza Jagiellończyka. W 1485 r. król poświadczył bowiem, że kasztelan i starosta krakowski Jakub z Dębna winien jest 1000 florenów węgierskich kasztelanowi sieradzkiemu Mikołajowi z Kurozwęk, które zabezpieczał ewentualnym wwiązaniem w Biecz z dobrami³⁸³. Jakub musiał mieć więc zapisane jakieś sumy na starostwie bieckim, które zresztą odstąpił królowi w 1489 r., zachowując tylko czynsz z 2 lat z dóbr nowosądeckich i bieckich³⁸⁴. Starostwo bieckie musiało zostać też obciążone zapisami na rzecz kolejnego starosty Jakuba Siekluckiego. W 1502 r. Aleksander zapisał bowiem swemu bratu Zygmuntovi 30 tysięcy florenów m.in. na Bieczu, zezwalając mu wykupić to starostwo za 1000 florenów węgierskich od Siekluckiego³⁸⁵. W ciągu XV w. zastawom podlegały natomiast pojedyncze wsie należące do starostwa bieckiego, które zostały omówione niżej (Binarowa–Turza).

Binarowa, Kryg, Libusza i Siepietnica

Wieś Binarowa została zastawiona przed 1442 r. W tym roku bowiem Dzierśław Balon z Więckowic podzastawił ją Klemensowi z Turzy za 200 grzywien, na takich zasadach, jak sam ją trzymał od kanclerza Jana Taszki Koniecpolskiego (zapewne jej pierwszego tenutariusza)³⁸⁶. Kolejne wiadomości o jej tenutariuszach pochodzą już z drugiej połowy XV w. i łączą się z osadami Kryg i Libusza. Obie te wsie były z kolei obciążone sumami królewskimi już ok. 1395 r., gdy królowa Jadwiga wyznaczyła na nich bliżej nieokreślone środki jako uposażenie szpitala w Bieczu³⁸⁷. Królowa Zofia, posiadająca ziemię bieką z tytułu wiana, poświadczyła te zapisy w latach 1435 i 1437, w tym ostatnim roku

³⁸² ZDM 6 nr 1514, 1836; F. Sikora, *Wielkorządy krakowskie...*, s. 405–406.

³⁸³ *Materiały Biecz*, nr 75; F. Sikora, *Biecz...*, s. 83.

³⁸⁴ MRPS 1 nr 2048; MK 14 s. 329; F. Sikora, *Biecz...*, s. 84.

³⁸⁵ MRPS 3 nr 345; MK 17 k. 335r–v; *Materiały Biecz*, nr 100.

³⁸⁶ F. Sikora, *Binarowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 117.

³⁸⁷ ZDM 4 nr 1121, 1124; KDMłp. 4 nr 1324; *Materiały Biecz*, nr 15; Ryk.Inv. s. 201; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kryg*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 176; J. Kurtyka, *Libusza*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 613.

określając kwotę zastawu na 140 grzywien według starszych dokumentów³⁸⁸. Kryg i Libusza w 1470 r. zostały wykupione przez kanclerza oraz starostę krakowskiego i bieckiego Jakuba z Dębna w celu ponownego przyłączenia ich do starostwa³⁸⁹. Jednak już w 1480 r. obie wsie były ponownie w zastawie w rękach wójta bieckiego Mikołaja Szczepanowskiego, który w tym czasie był także tenutariuszem wspomnianej już Binarowej oraz Siepietnicy³⁹⁰. Po jego śmierci wszystkie te wsie przejął jego syn Erazm³⁹¹. W 1501 r. starosta biecki Jakub Sieklucki otrzymał pozwolenie na odkupienie wójtostwa bieckiego od Erazma Szczepanowskiego i przeniesienie sum zapisanych tam matce Erazma Zofii na będące w jego tenucie Binarową, Kryg, Libuszę i Siepietnicę³⁹².

Brzozowa

Wieś Brzozowa została zastawiona jeszcze przed 1438 r., gdyż w tym roku była ona już częścią majątku, który dzielili między siebie bracia Przybysław ze Żmigrodu i Pakosz z Grodziny, a Brzozowa przypadła Przybysławowi razem ze Żmigrodem i innymi dobrami³⁹³. Nie wiadomo jednak na jaką kwotę opiewał zastaw tej wsi. Brzozowa także w kolejnych latach była w posiadaniu dziedziców Żmigrodu, ponieważ w 1473 r. piszący się z tego miasta Mikołaj Stadnicki otrzymał od króla dwa zapisy na 70 i 96 grzywien³⁹⁴.

Brzyście

Brzyście jeszcze przed 1398 r. zostało zastawione Dobiesławowi z Koszyc za 30 grzywien groszy praskich i 35 grzywien groszy polskich, gdyż w tym roku Władysław Jagiełło zezwolił klasztorowi tynieckiemu przejąć tę wieś za wspomniana kwotę³⁹⁵. Nie wiadomo, czy rzeczywiście doszło do transakcji, ale już w 1425 r. Brzyście pozostawało w rękach Jana Ligęzy, od którego za 60 grzywien monety polskiej mógł ją przejąć

³⁸⁸ ZDM 2 nr 510; KDMłp. 4 nr 1324; *Materiały Biecz* 36–37; Ryk.Inv. s. 201; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kryg...*, s. 176; J. Kurtyka, *Libusza...*, s. 613.

³⁸⁹ KDP 3 nr 223; *Materiały Biecz*, nr 54; J. Kurtyka, *Libusza...*, s. 613.

³⁹⁰ F. Sikora, *Biecz...*, s. 78; tenże, *Binarowa...*, s. 117; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kryg...*, s. 176; J. Kurtyka, *Libusza...*, s. 613.

³⁹¹ F. Sikora, *Binarowa...*, s. 117; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kryg...*, s. 176; J. Kurtyka, *Libusza...*, s. 613.

³⁹² MRPS 2 nr 1505; MK 19 k. 35; *Materiały Biecz*, nr 97; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kryg...*, s. 176.

³⁹³ F. Sikora, *Brzozowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 266.

³⁹⁴ MRPS 1 nr 1046, 1098; MK 12 k. 153v–154, 158; F. Sikora, *Brzozowa...*, s. 266.

³⁹⁵ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, wyd. W. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875, nr 127; F. Sikora, *Brzyście*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 279.

Jan Gamrat z Klimontowa³⁹⁶. Nie udało mi się jednak jej wykupić, a wieś jeszcze przez pewien czas dzierżyli Ligęzowie. W 1441 r. jako tenutariusz wymieniony został Stanisław Bączek, który według dokumentu królewskiego w bliżej nieokreślonym momencie odkupił Brzyście od Henryka Ligęzy z Bobrka³⁹⁷. Stanisław zmarł około 1480 r., a wieś przejęła wdowa po nim Dorota. Kolejnym tenutariuszem wsi w latach 1499–1514 był natomiast Jan Dąbrowski z Dąbrówna³⁹⁸.

Bystra i Mszanka

Wieś Bystra mogła być zastawiona już w 1398 r., gdy była ona przedmiotem sporu między Dzierżkiem Karwacjanem z Janowic oraz Stanisławem i Janem z Łapszowa, nie wiadomo jednak o co dokładnie sądziły się obie strony³⁹⁹. Pierwszy pewny zapis na tej wsi miał miejsce kilkanaście lat później, w 1412 r. Wtedy król zapisał nieznanemu bliżej Mikołajowi „de Galcow” (wieś niezidentyfikowana) 200 grzywien na Bystrej i Mszance⁴⁰⁰. Kolejny zapis na obu wsiach nastąpił w 1429, gdy król zezwolił Bartłomiejowi Obulcowi z Gór (w pow. wiślickim) dopisać Piotrowi Mlecze z Jedlicza 45 grzywien do wcześniejszej sumy na tych wsiach⁴⁰¹. Bartłomiej dzierżył Bystrą i Mszankę jeszcze w 1434 r., zaś w 1450 r. tenutariuszem wsi był wspomniany Piotr Mleczek, który w tym roku odstąpił je Piotrowi Błońskiemu z Moszczenicy Niemieckiej. Błońscy dzierżyli Mszankę jeszcze w 1474 r., zaś Bystra w 1473 r. znalazła się wśród wsi trzymanyh przez Jakuba z Dębna⁴⁰². Obie wsie przed 1493 r. złączył ponownie Andrzej Strasz z Glinnika, który dzierżył je jeszcze 1496 r.⁴⁰³ Zapewne po tym roku wsie włączono ponownie do starostwa bieckiego, ponieważ w 1497 r. król gwarantował Janowi Wielopolskiemu zwrot długu wwiązaniem go w Bystrą i Mszankę, zaś w 1502 r. znalazły się one wśród dóbr, które razem z Bieczem wykupił królewicz Zygmunt Jagiellończyk⁴⁰⁴.

³⁹⁶ ZDM 7 nr 1983; F. Sikora, *Brzyście...*, s. 279.

³⁹⁷ Mp. 5 nr 983; MRPS 1 nr 711; MK 12 k. 26; F. Sikora, *Brzyście...*, s. 279.

³⁹⁸ F. Sikora, *Brzyście...*, s. 279.

³⁹⁹ SPPP 8 uw. nr 242/25; F. Sikora, *Bystra*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 306.

⁴⁰⁰ KDMp. 4 nr 1130; W. Bukowski, *Mszanka*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 83.

⁴⁰¹ ZDM 7 nr 2038; F. Sikora, *Bystra...*, s. 306; W. Bukowski, *Mszanka...*, s. 83.

⁴⁰² F. Sikora, *Bystra...*, s. 306; W. Bukowski, *Mszanka...*, s. 83.

⁴⁰³ MRPS 2 nr 316; MK 17 k. 63; F. Sikora, *Bystra...*, s. 306; W. Bukowski, *Mszanka...*, s. 83.

⁴⁰⁴ MRPS 2 nr 750; 3 nr 345; MK 16 s. 76; 17 k. 335r–v; F. Sikora, *Bystra...*, s. 306; W. Bukowski, *Mszanka...*, s. 83.

Glinik Niemiecki i Polski

Wsie Glinik Niemiecki i Polski początkowo zostały zastawione łącznie. W 1403 r. jako ich tenutariusz występował Pełka Złodziej syn Paszka Złodzieja z Biskupic, który je podzastawiał⁴⁰⁵. Jednak już w 1408 r. Władysław Jagiełło zabezpieczył bratu Pełki Paszkowi młodszemu 100 grzywien tylko na Gliniku Niemieckim⁴⁰⁶, a z kolei dwa lata później zapis królewski 100 grzywien na tej wsi otrzymał Jan Czelustka⁴⁰⁷. Ten ostatni był tenutariuszem do 1438 r., gdy sprzedał sołectwo z całą wsią Janowi z Bączala. Zapisy królewskie później zostały najprawdopodobniej przejęte przez Mikołaja Glińskiego, który w 1474 r. odnotowany został jako sołtys Glinika Niemieckiego⁴⁰⁸. Wieś pozostawała w rękach rodziny Glińskich jeszcze w 1504 r., gdy Mikołaj Filipowski dostał zgodę na jej wykup⁴⁰⁹.

Z kolei na Gliniku Polskim w 1416 r. król zapisał 40 grzywien Zygmunтови z Cichawy⁴¹⁰. Kolejne wiadomości pochodzą dopiero z 1440 r., gdy Władysław III zabezpieczył Prokopowi Pieniążkowi z Krużlowej 40 grzywien na Gliniku Polskim w zamian za konia, a także zezwolił mu na wykup wsi z rąk Wiernka z Bilska⁴¹¹. Prokop w 1444 r. otrzymał kolejne 100 grzywien⁴¹². Glinik Polski już do początku XVI w. pozostawał w rękach Pieniążków z Krużlowej⁴¹³. Jedynie pod koniec XV w. wieś tymczasowo została przejęta przez Jana Pniowskiego drugiego męża Beaty wdowy po Andrzeju Pieniążku z tytułu jej opraw wiennych⁴¹⁴. Już w 1495 r. Glinik Polski był ponownie w rękach Jana i Mikołaja Pieniążków⁴¹⁵.

Głęboka i Harkłowa

Także zastawy wsi Głęboka i Harkłowa były połączone. Jako pierwszą zastawiono Harkłową, gdy w 1396 r. królowa Jadwiga zapisała Janowi z Kunina (woj. sandomierskie) 100 kop groszy na tej wsi⁴¹⁶. Z kolei pierwszy znany zapis na Głębokiej na rzecz tegoż Jana nastąpił w 1415 r.

⁴⁰⁵ SPPP 2 nr 958; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Niemiecki*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 740.

⁴⁰⁶ ZDM 6 nr 1720; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Niemiecki...*, s. 740.

⁴⁰⁷ ZDM 6 nr 1748; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Niemiecki...*, s. 740.

⁴⁰⁸ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Niemiecki...*, s. 741.

⁴⁰⁹ MRPS 3 nr 1402; MK 19 k. 153; tamże, s. 741.

⁴¹⁰ ZDM 6, nr 1805; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Polski*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 741.

⁴¹¹ ZDM 5 nr 1479–1480; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Polski...*, s. 741.

⁴¹² ZDM 3 nr 690; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Polski...*, s. 741.

⁴¹³ Mp. 5 nr 1694; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Polski...*, s. 741–742.

⁴¹⁴ MRPS 1 nr 2165–2166; MK 14 s. 349; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Polski...*, s. 742.

⁴¹⁵ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Polski...*, s. 742.

⁴¹⁶ ZDM 1 nr 215; J. Kurtyka, *Harkłowa*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 141.

i wyniósł 50 grzywien⁴¹⁷. Obie wsie obciążono jeszcze w 1441 r., w którym król zapisał 300 grzywien Stanisławowi Ćwikle z Kunina⁴¹⁸. Potomkowie Jana z Kunina, rodzina Miszopadów dzierżyła Głęboką i Harkłową jeszcze na początku XVI w.⁴¹⁹

Gorzyce i Łężyny

Stosunkowo późne są wiadomości o tenutariuszach Gorzyc i Łężyn. Najpewniej były już zastawione w 1428 r., gdy w sądzie występował Stanisław z Gorzyc w sprawie dotyczącej Łężyn⁴²⁰. Z kolei w latach 1459–1460 na Łężynach zabezpieczano zobowiązania spadkobierców nieżyjącego wtedy tenutariusza obu wsi Jana Nosa z Dobrkowa⁴²¹. W bliżej nieokreślonym momencie tenuty zostały przejęte przez Jana z Kobylan, ponieważ po jego śmierci Gorzyce i Łężyny były w posiadaniu wdowy po nim oraz ich synów⁴²².

Jodłowa Dolna i Górna

Wsie Jodłowa Dolna i Górna została zastawione już w 1390 r., gdy Władysław Jagiełło zapisał na nich Zawiszy z Oleśnicy 450 grzywien z racji jego zasług⁴²³. Król powiększył sumę zastawu w 1412 r., dopisując Zawiszy dodatkowe 50 grzywien na jednej z tych wsi⁴²⁴. Zawisza przynajmniej do 1420 r. dzierżył obie wsie⁴²⁵. Kolejne informacje pochodzą dopiero z końca XV w. W 1478 r. król zezwolił Stanisławowi Wątróbce wykupić Jodłową Dolną od braci Jana i Mikołaja Wyszmuntońskich⁴²⁶. Transakcja ta jednak nie została zrealizowana, a Wyszmuntońscy najpewniej do początku XVI w. utrzymali zastaw obu wsi⁴²⁷.

Lipinki i Rzepiennik Suchy

Lipinki zostały zastawione już w 1406 r., gdy Władysław Jagiełło zapisał swemu pokojowcowi Boguchwałowi z Mokrej 100 grzywien na tej

⁴¹⁷ KDMłp. 4 nr 1146; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Głęboka*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 745.

⁴¹⁸ ZDM 2 nr 578; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Głęboka...*, s. 745; J. Kurtyka, *Harkłowa...*, s. 141.

⁴¹⁹ MRPS 3 nr 2760; MK 21 k. 370; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Głęboka...*, s. 745; J. Kurtyka, *Harkłowa...*, s. 141.

⁴²⁰ M. Wolski, *Łężyny*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 948.

⁴²¹ J. Laberschek, *Gorzycy*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 806; M. Wolski, *Łężyny...*, s. 948.

⁴²² Mp. 5 nr 1782; MRPS 1 nr 1878; MK 14 s. 208–209; J. Laberschek, *Gorzycy...*, s. 806; M. Wolski, *Łężyny...*, s. 948.

⁴²³ ZDM 6 nr 1567; J. Laberschek, *Jodłowa Dolna*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 327.

⁴²⁴ ZDM 6 nr 1764; J. Laberschek, *Jodłowa Dolna...*, s. 327.

⁴²⁵ J. Laberschek, *Jodłowa Dolna...*, s. 327.

⁴²⁶ Mp. 5 nr 1430; MRPS 1 nr 1446; MK 14 s. 20; tamże, s. 327.

⁴²⁷ J. Laberschek, *Jodłowa Dolna...*, s. 327.

wsi⁴²⁸. Boguchwał jeszcze przed 1414 r. otrzymał od króla kolejny zapis 100 grzywien na wsiach Lipinki i Rzepiennik Suchy⁴²⁹. Po jego śmierci obie wsie przypadły jego córce Elżbiecie żonie Szczepana z Oziębłowa i ich potomstwu⁴³⁰. W 1480 r. i ponownie w 1484 r. zgodę na wykup z ich rąk otrzymał Stanisław Szalowski z Szalowej⁴³¹. W 1485 r. król zapisał mu dodatkowe 60 grzywien na Lipinkach⁴³². Szalowski krótko był tenutariuszem wsi, ponieważ w 1488 r. Kazimierz Jagiellończyk pozwolił ją wykupić Stanisławowi Lisowskiemu z Lisówka, który też dzierżył Lipinki do 1506 r.⁴³³ Już na początku XVI w., w latach 1502 i 1506 Feliks Oziębłowski czynił starania o odzyskanie należącej niegdyś do jego rodziny wsi, uzyskując zgody na jej wykup, które udało mu się zrealizować⁴³⁴. Z kolei Rzepiennik Suchy w ostatniej dekadzie XV w. trafił w ręce Jakuba Spierza⁴³⁵.

Lipnica Górna i Swoszowa

Wsie Lipnica Górna i Swoszowa zostały zastawione w 1418 r., choć do formalnego potwierdzenia doszło dopiero w 1424 r. Wtedy bowiem król zapisał swemu dworzaninowi Jerzemu – Jurdze Węgrowi 600 grzywien na obu wsiach⁴³⁶. Brak innych dokumentów zastawnych dotyczących Lipnicy Górnej i Swoszowej, a obie wsie do początku XVI w. trzymali kolejno syn i wnukowie Jerzego Węgra⁴³⁷.

Markuszka i Załęże

Wsie Markuszka i Załęże zostały zastawione jeszcze przed 1414 r. Wtedy bowiem dzierżący je Konstanty z Mikluszowic podzastawił je Zygmunтови z Cichawy za 100 grzywien półgroszy, czyli kwotę zapisu na tych wsiach⁴³⁸. W 1438 r. tenutariuszem obu wsi był Jan Czelustka ze Stradowa, posiadający równocześnie ich sołectwa⁴³⁹. Właśnie razem z nimi

⁴²⁸ ZDM 6, nr 1689; M. Wolski, *Lipinki*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 629.

⁴²⁹ MRPS 4 nr 6008; MK 46, k. 37v; J. Laberschek, *Mokra*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 768.

⁴³⁰ J. Laberschek, *Kowalowa*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 69; M. Wolski, *Lipinki...*, s. 629.

⁴³¹ *Materiały Biecz*, nr 65, 74; M. Wolski, *Lipinki...*, s. 629.

⁴³² Mp. 5 nr 1692; M. Wolski, *Lipinki...*, s. 629.

⁴³³ MRPS 1 nr 1940; MK 14, s. 256; *Materiały Biecz*, nr 81; M. Wolski, *Lipinki...*, s. 629.

⁴³⁴ MRPS 3 nr 656, 2753; MK 20 k. 34; 21 k. 367; M. Wolski, *Lipinki...*, s. 629.

⁴³⁵ MRPS 2 nr 376; MK 15 k. 73; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Lisów Wielki*, w: SHG-Krak. cz. 3, s. 676.

⁴³⁶ MRPS 4, Suppl. nr 577 [MK 74a k. 101 – księga spłonęła w 1944 r.]; M. Wolski, *Lipnica Górna*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 641.

⁴³⁷ M. Wolski, *Lipnica Górna...*, s. 641–642.

⁴³⁸ SPPP 2 nr 1334; A. Marzec, *Markuszka*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 125.

⁴³⁹ A. Marzec, *Markuszka...*, s. 125.

zastaw Markuszki i Załęża został przejęty przez Jana Długiego z Kunowej (był właścicielem sołectw już w 1444 r.)⁴⁴⁰. Jego synowie Jan Oświęcim i Jan Radwan w 1457 r. podzastawili obie wsie Klemensowi i Janowi Radwanowi Zebrzydowskim za 200 grzywien, czyli kwotę na nich zapisaną. Zebrzydowscy trzymali Markuszkę i Załęże przynajmniej do 1462 r., zaś od 1468 r. jako ich tenutariusz występował Jan Kobyleński z Kobylan. Po jego śmierci obie wsie przypadły jego spadkobiercom⁴⁴¹.

Moszczenica Niemiecka i Polska

Niewiele wiadomo natomiast o zapisach obciążających wsie Moszczenica Niemiecką i Polską. Ta druga była zastawiona już w 1404 r., gdy Krystyn z Ostrowa zabezpieczał na niej swój dług⁴⁴². Najpewniej w tym czasie Krystyn dzierżył też Moszczenicę Niemiecką, choć dopiero w 1432 r. wystąpił on jako jej tenutariusz⁴⁴³. Ta wieś też została podzastawiona Janowi z Kobylan ok. 1470 r. i później przejęli ją jego potomni, zaś spadkobiercy Krystyna utrzymali Moszczenicę Polską przynajmniej do początku XVI w.⁴⁴⁴

Mrukowa

Wieś Mrukowa została zastawiona przed 1422 r., kiedy to jako jej tenutariusz wystąpił Mikołaj ze Żmigrodu⁴⁴⁵. Z kolei 20 lat później, w 1441 r. wieś trzymała już rodzina Gamratów. Choć w 1489 r. Mikołaj Stadnicki ze Żmigrodu sądził się ze Stanisławem Gamratem o Mrukową, to ten ostatni utrzymał się w jej dzierżeniu, a w 1494 r. Jan Olbracht wyznaczył mu dodatkowo na niej 100 florenów⁴⁴⁶. Zapis ten w 1502 r. potwierdzili u króla synowie Stanisława⁴⁴⁷.

Mytarz

Do zastawienia Mytarza doszło w 1410 r., gdy Władysław Jagiełło zapisał na niej Januszowi z Frydrychowic (na Śląsku) 60 grzywien za jego

⁴⁴⁰ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kunowa*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 355.

⁴⁴¹ Mp. 5 nr 1782; MRPS 1 nr 1878; MK 14 s. 208–209; J. Kurtyka, *Kobylany...*, s. 647, 650–651; A. Marzec, *Markuszka...*, s. 125–126.

⁴⁴² SPPP 2 nr 1053; M. Wolski, *Moszczenica Polska, Niżna lub Mała*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 939.

⁴⁴³ M. Wolski, *Moszczenica Niemiecka, Wyżna albo Wielka*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 935.

⁴⁴⁴ M. Wolski, *Moszczenica Niemiecka...*, s. 935; tenże, *Moszczenica Polska...*, s. 939.

⁴⁴⁵ J. Szyszka, *Mrukowa*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 949.

⁴⁴⁶ MRPS 2 nr 421; 3, Suppl. nr 237; MK 15 k. 85; J. Szyszka, *Mrukowa...*, s. 949.

⁴⁴⁷ MRPS 3 nr 150; MK 17 k. 281; J. Szyszka, *Mrukowa...*, s. 949.

zasługi, przypuszczalnie związane z udziałem w bitwie pod Grunwaldem. Rok później król dopisał mu kolejne 40 grzywien na tej wsi⁴⁴⁸. Janusz był odnotowywany do 1419 r. jako tenutariusz i później musiał odstąpić wieś. Kolejna informacja pochodzi dopiero z 1441 r., gdy Władysław III zapisał Prokopowi ze Żmigrodu 150 grzywien na Mytarzu za jego przybycie na Węgry⁴⁴⁹. Wieś do początku XVI w. pozostawała już w rękach kolejnych dziedziców Żmigrodu⁴⁵⁰.

Osobnica

Najstarsza informacja o zastawieniu Osobnicy pochodzi dopiero z 1440 r., gdy Władysław III zapisał stolnikowi krakowskiemu Janowi Farurejowi z Garbowa 400 grzywien na tej wsi, co uzasadniał jego zasługami przy elekcji i koronacji Władysława na króla węgierskiego⁴⁵¹. Był to jednocześnie ostatni znany zapis obciążający Osobnicę, którą przynajmniej do początku XVI w. stale dzierżyła rodzina Farurejów⁴⁵².

Pielgrzymka i Sowokłęski

Najwcześniejsza informacja o zastawie wsi Sowokłęski pochodzi z 1415 r., gdy trzymał ją Mikołaj Korzekwica, który miał ją w zastawie od niejakiego Pielsza⁴⁵³. Z kolei w 1432 r. jako jej tenutariusz odnotowany został Prokop Gamrat⁴⁵⁴. Późniejsze są natomiast wiadomości o wsi Pielgrzymka, ponieważ jej zastaw jest udokumentowany dopiero od 1444 r., gdy dzierżył ją wspomniany już Prokop⁴⁵⁵. Obie wsie pozostały odtąd w rękach rodziny Gamratów⁴⁵⁶. Wprawdzie w 1473 r. król zezwolił Mikołajowi Stadnickiemu ze Żmigrodu na ich wykupienie od Jana i Stanisława Gamratów i ich matki Małgorzaty, ale Mikołaj jednak nie zrealizował zgody na wykup⁴⁵⁷. Na początku XVI w. tenutariuszami Pielgrzymki i Sowokłęsk nadal byli Gamratowie⁴⁵⁸.

⁴⁴⁸ ZDM 6 nr 1744, 1761; J. Szyszka, *Mytarz*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 230.

⁴⁴⁹ ZDM 8 nr 2297; J. Szyszka, *Mytarz...*, s. 230.

⁴⁵⁰ J. Szyszka, *Mytarz...*, s. 230–231.

⁴⁵¹ KDMłp. 4 nr 1386.

⁴⁵² MRPS 3 nr 391; MK 17 k. 344v; GB 2 s. 393; 3 s. 570, 792–794; ZB 3 s. 9; ZCz. 4 s. 435; ZK 152 s. 141 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁵³ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Łękorz*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 933.

⁴⁵⁴ J. Kurtyka, *Kobylanka Górna*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 634.

⁴⁵⁵ J. Szyszka, *Mrukowa...*, s. 949.

⁴⁵⁶ F. Sikora, *Brzyście...*, s. 279; J. Szyszka, *Mrukowa...*, s. 949.

⁴⁵⁷ MRPS 1 nr 1079; MK 12 k. 154.

⁴⁵⁸ MRPS 3 nr 1091; MK 20 k. 139; J. Szyszka, *Mrukowa...*, s. 949.

Przysieki

Wiadomości o zastawach ciężących wsi na Przysieki są późne i pochodzą dopiero z 1470 r. Jako tenutariusz wsi wspomniany był wtedy Andrzej Pieniążek z Krużlowej, któremu rodzeństwo (bracia Jan, Prokop i Jakub oraz siostra? Konstancja) odstąpiło części w Przysiekach⁴⁵⁹. Oznacza to, że tenutę wcześniej dzierżył ich ojciec Prokop, zmarły ok. 1467 r. Nie wiadomo jednak w jakich okolicznościach objął on Przysieki. Z kolei w 1490 r. król zezwolił Janowi Pniowskiemu, drugiemu mężowi Beaty wdowy po Andrzeju Pieniążku, wykupić Przysieki i Glinik Polski z rąk synów Prokopa Jana i Mikołaja Pieniążków. Dodatkowo zapisał Janowi 100 grzywien i 30 florenów na tych wsiach⁴⁶⁰. Dzierżenie wsi przez Jana Pniowskiego i Beatę zostało sformalizowane w 1494 r. przez ugodę w sprawie podziału majątku po Andrzeju Pieniążku⁴⁶¹. W 1505 r. Jan Pieniążek wypłacił Beacie 800 florenów węgierskich należnego jej wiana, ona zaś uwolniła mu dobra, m.in. wieś Przysieki⁴⁶².

Raławice, Rozembark i Sietnica

Zachowało się mało wiadomości o zastawach wsi należących do późniejszej tenuty rozembarskiej, czy Raławic, Rozembarka i Sietnicy. Wiadomo, że Raławice już w 1420 r. były w zastawie u Piotra z Chełmu (w parafii Zwierzyniec), który w tym roku zabezpieczał na niej swój dług⁴⁶³. Piotr w 1440 r. dostał od króla 100 grzywien na Raławicach za jego zasługi⁴⁶⁴, a jeszcze w 1445 r. trzymał tę wieś, czyniąc na niej zapisy⁴⁶⁵. Równocześnie jednak w 1437 r. występował bliżej nieznanym Paweł dziedzic i tenutariusz Raławic⁴⁶⁶. Z kolei w 1441 r. Jan Rozembarski otrzymał zapis 100 grzywien na Raławicach tytułem jego zasług dla króla na Węgrzech i Kazimierza Jagiellończyka na Litwie⁴⁶⁷. Nie wiele wiadomo natomiast o samym Rozembarku. Wspomniany wcześniej Jan Rozembarski pochodził z rodziny sołtysów tej wsi, od której utworzyli swoje nazwisko. Nieznany jest moment, w którym otrzymali oni

⁴⁵⁹ MRPS 3 nr 1428; MK 20 k. 230; ZCz. 4 s. 408, 459; GB 3 s. 622 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁶⁰ MRPS 1 nr 2165–2166; MK 14 s. 349; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinik Polski...*, s. 742.

⁴⁶¹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 264.

⁴⁶² MRPS 3 nr 2343; MK 21 k. 277v–278.

⁴⁶³ F. Sikora, *Chełm*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 335.

⁴⁶⁴ KDMłp. 4 nr 1377.

⁴⁶⁵ F. Sikora, *Chełm...*, s. 336.

⁴⁶⁶ ZB 1 s. 11 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁶⁷ KDMłp. 4 nr 1391.

zastaw Rozembarku, ale od lat 80. XV w. występowali w sądach także jako tenutariusze wsi⁴⁶⁸.

Rzepiennik Marciszewski i Strzyżewski

W ziemi bieckiej leżały cztery wsie o nazwie Rzepiennik, które w XVI w. określano jako Marciszewski (Dolny), Strzyżewski (Górny), Biskupi i Suchy. Rzepiennik Biskupi, będący własnością biskupów krakowskich, oddzielał Rzepiennik Suchy od Marciszewskiego i Strzyżewskiego, które wszystkie były własnością królewską. Ten układ spowodował, że wsie rozdzieliły się na dwie tenuty. Rzepienniki Marciszewski i Strzyżewski zostały poświadczone jako przedmiot zastawu już w 1418 r., gdy dzierżył je Mikołaj Uchacz⁴⁶⁹. Kolejnym ich tenutariuszem był w 1445 r. Paszek Złodziej z Biskupic⁴⁷⁰, zaś w drugiej połowie XV w. dzierżyli je Zawisza i Jan Wojnarowscy z Wojnarowej⁴⁷¹.

Skalnik

Skalnik został zastawiony przed 1436 r., z którego pochodzą najwcześniejsze wiadomości o jego tenutariuszach. Jako pierwsi wspomniani byli Stogniew i Dobiesław, obaj piszący się z tej wsi, być może posiadający też tamtejsze sołectwo⁴⁷². Przynajmniej od 1482 r. tenutariuszami byli Jan i Krzesław Wojszykowie, dziedzice Żmigrodu⁴⁷³. Możliwe, że w XV w. wieś zastawiono za przynajmniej 200 grzywien, ponieważ w 1523 r. Krzesław Wojszyk zwrócił się o odnowienie zapisu w tej kwocie z powodu utracenia w pożarze poprzedniego dokumentu⁴⁷⁴.

Skolyszyn

Wieś Skolyszyn była zastawiona najpóźniej w 1436 r. W tym roku bowiem sołtys tej wsi Mikołaj Pstrocha dokonał zapisów wiennych na rzecz żony, zabezpieczając je na sołectwie i samej wsi⁴⁷⁵. W późniejszym okresie sumy zapisane na Skolyszynie powiązane były z tamtejszym sołectwem, które przynajmniej od 1459 r. dzierżyła rodzina

⁴⁶⁸ K. Baczkowski, *Rozembarski Mikołaj*, w: PSB t. 32, s. 384–387; GB 3 s. 767; ZB 2 s. 275; 3 s. 59, 85, 100, 108 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁶⁹ ZB 1a s. 151 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷⁰ ZB 1 s. 82 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷¹ MRPS 1 nr 1857; MK 14 s. 198; GB 3 s. 755, 763; ZB 1 s. 175; 2 s. 131 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷² GB 3 s. 588; ZB 1 s. 3, 33, 45 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷³ ZB 3 s. 51 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷⁴ MRPS 4 nr 4365; MK 37 k. 504v.

⁴⁷⁵ GB 2 s. 322–323 (za: Kartoteka SHGKrak.).

Taszyckich⁴⁷⁶. W 1477 tenutariuszem wsi był Mikołaj Stradomski⁴⁷⁷, zaś w 1479 r. – Andrzej z Kłęczan i Skołyszyna⁴⁷⁸. W latach 1481–1504 wieś dzierżył Tomasz Sułowski z Sułowa, a po jego śmierci w 1506 r. zgodę na jej wykup z rąk wdowy i syna otrzymał Jakub z Siekluk⁴⁷⁹. Nieznana jest kwota, w której zastawiono wieś.

Staszówka

Nie zachowały się prawie żadne informacje o zastawach wsi Staszówka. Mogła ona być już w zastawie 1446 r., gdy odnotowany został Jakub ze Staszówki (choć mógł to być sołtys)⁴⁸⁰, albo w 1463 r., gdy Stanisław ze Staszówki zabezpieczał posag i wiano żony m.in. na tej wsi⁴⁸¹. Dopiero z 1498 r. pochodzi zapis, w którym Stanisław Staszkowski określony został tenutariuszem tej wsi⁴⁸². Z kolei w 1505 r. Jan Staszkowski otrzymał zgodę na wykup części Staszówki z rąk Stachny Żarnowieckiej⁴⁸³.

Trzcinica, Tarchów i Jaroniówka

Wokół Trzcinicy powstał mały klucz majątkowy, w XV w. obejmujący jeszcze wsie Tarchów i Jaroniówka. Jego początkiem był zastaw, który nastąpił jeszcze w 1396 r., gdy królowa Jadwiga zapisała na Trzcinicy swojej dwórcie Formozie „de Wanszwoia” żonie Stanisława Gamrata jako jej posag 150 grzywien groszy praskich tytułem jej zasług⁴⁸⁴. Stanisław Gamrat prawdopodobnie jeszcze przed 1400 r. dzierżył także Tarchów⁴⁸⁵, być może w wyniku zapisu Jagiełły 150 grzywien monety polskiej na Trzcinicy, Tarchowa i Jaroniówki. Do tej kwoty bowiem w 1425 r. król dopisał staroście bieckiemu Janowi Gamratowi z Klimontowa (w woj. sandomierskim) 50 grzywien na tych wsiach, a także zezwolił mu wykupić z rąk Jana Ligęzy Brzyście, którą ten dzierżył za 60 grzywien monety polskiej. Gamrat miał zatem trzymać te wsie

⁴⁷⁶ ZB 1 s. 184, 190, 192, 198–199, 202, 212; ZCz. 4 s. 334, 477; ZP 4 s. 428–429 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷⁷ ZB 2 s. 4 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷⁸ ZB 2 s. 16 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁷⁹ MRPS 3 nr 2759; MK 21 k. 370; ZB 3 s. 30, 91, 121; GB 3 s. 774 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁴⁸⁰ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Glinnik*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 744.

⁴⁸¹ F. Sikora, *Biesna*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 108.

⁴⁸² Tamże, s. 108.

⁴⁸³ MRPS 3 nr 2288; MK 15 k. 210.

⁴⁸⁴ KDP 3 nr 182.

⁴⁸⁵ SPPP 8 nr 9645.

w zastawie za 260 grzywien⁴⁸⁶. Choć do wykupu Brzyścia ostatecznie nie doszło, to rodzina Gamratów utrzymała do początku XVI w. trzy pozostałe wsie⁴⁸⁷. W 1473 r. Kazimierz Jagiellończyk zapisał jednemu z przedstawicieli tej rodziny 60 grzywien na Tarchowie za pieniądze, które ten zapłacił Jakubowi Pieniążkowi z Krużlowej jako rekompensatę za 60 beczek soli, które Pieniążek miał otrzymać za udział w wyprawie węgierskiej królewicza Kazimierza, ale ich nie dostał⁴⁸⁸.

Turza

Najstarsza zachowana wiadomość o zastawieniu Turzy jest dosyć późna i pochodzi z 1441 r., gdy król zapisał Klemensowi z Turzy 100 grzywien, które ten zapłacił dworzaninowi królewskiemu Janowi z Rozembarku⁴⁸⁹. Pisanie się Klemensa z Turzy może sugerować, że dzierżył on tę wieś wcześniej, a zapis ten nie był pierwszym, choć z drugiej strony może też łączyć się z sołectwem w tej wsi, które posiadał Klemens. Jego potomkowie trzymali Turzę przynajmniej do końca XV w., choć najpewniej podzastawiali ją, ponieważ w 1473 r. wieś dzierżył Jan Samborzecki⁴⁹⁰.

Ciężkowice

Ciężkowice wraz z wsiami Kipszna, Boguniowice i Ostrusza były w zastawie już w 1420 r. W tym czasie jako jego tenutariuszy wymieniano Piotra Kosina (tożsamego z wójtem sądeckim Piotrem Strzeliczem?)⁴⁹¹, a także Klemensa Birowo z Przybenic i wdowę po nim Annę⁴⁹². W 1432 r. jako tenutariusz występował Prokop Pieniążek z Krużlowej, którego poprzedził Domarat Róža. Już rok później król zezwolił wójtowi Ciężkowic Klemensowi wykupić klucz od Prokopa za 250 grzywien i dzierżyć go na tych samych prawach. Klemens zdołał przejąć tenutę i później faktycznie ją dzierżył⁴⁹³. Kolejne informacje pochodzą dopiero z drugiej połowy XV w. W 1461 r. tenutariuszem Ciężkowic był Andrzej Trestka

⁴⁸⁶ ZDM 7 nr 1983; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jaroniówka*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 241.

⁴⁸⁷ MRPS 3 nr 1577; MK 19 k. 163v; F. Sikora, *Brzyście...*, s. 279; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jaroniówka...*, s. 241; Kartoteka SHGKrak.

⁴⁸⁸ Mp. 5 nr 1127.

⁴⁸⁹ ZDM 8 nr 2303.

⁴⁹⁰ Mp. 5 nr 447, 1148; MRPS 1 nr 1093; MK 12 k. 157; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Gnojnik*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 763; Kartoteka SHGKrak.

⁴⁹¹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Ciężkowice – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 410.

⁴⁹² ZDM 7 nr 1963; SPPP 2 nr 1994; tamże, s. 410.

⁴⁹³ KDMlp. 4, nr 1303; Ryk.Inv. s. 201; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Ciężkowice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 408; też, *Ciężkowice – tenuta...*, s. 410.

z Trestczyna⁴⁹⁴. Po nim Ciężkowice razem z pozostałymi dobrami Trestków przejął Marcin z Wrocimowic, odnotowany w 1476 r.⁴⁹⁵ Jednak niedługo później, już w 1478 r. zgodę na wykup tenuty otrzymał Eleazar Rożen z Kaśnej, który faktycznie ją pozyskał. Z jego rąk Ciężkowice przejęła Anna Wojnarowska, która w 1484 otrzymała zgodę na wykup za wstawiennictwem kasztelana krakowskiego Jakuba z Dębna⁴⁹⁶. Być może jest ona tożsama z występującą w późniejszych latach Anną Baranowską, od której tenutę za zgodą królewską przejął dworzanin i dyplomata królewski Krzysztof Tasslik Nahorski⁴⁹⁷.

Dębowiec

Najwcześniejsza informacja o zastawie miasta Dębowca i należących do jego klucza wsi Dąbrowa, Łazy Dębowieckie, Majscowa, Wola Dębowiecka i Zarzecze pochodzi dopiero z 1433 r., gdy jako tenutariusza odnotowano Marcisza z Wrocimowic⁴⁹⁸. Po jego śmierci ok. 1441/1442 klucz przejął jego syn Marcin, do 1471 r. występujący jako pan miasta⁴⁹⁹. W tym roku w wyniku bliżej nieznannej transakcji klucz dębowiecki przejął od Marcina jego szwagier Andrzej Trestka z Trestczyna, który w 1472 r. otrzymał od króla zapis na dochodach z Dębowca⁵⁰⁰. Od lat 80. XV w. w księgach sądowych jako tenutariusze występowali kolejni Wielopolscy (Jan Chropawka, Jan Bochnar, Jan Gromnicki)⁵⁰¹. W 1493 r. król zezwolił Janowi Wielopolskiemu (Bochnarowi albo Gromnickiemu) zamienić tenutę dębowiecką, którą miał w zastawie za pewne sumy, z jakimkolwiek poddanym Królestwa za dobra dziedziczne⁵⁰². Mimo to na początku XVI w. Gromniccy nadal dzierżyli klucz⁵⁰³. W 1518 r. Zygmunt I połączył dotychczasowe zapisy na Dębowcu od jego poprzedników w jedną sumę 1760 grzywien, którą zapisał Stanisławowi Gromnickiemu⁵⁰⁴.

⁴⁹⁴ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Ciężkowice – tenuta...*, s. 410–411.

⁴⁹⁵ Mp. 5 nr 1339; tamże, s. 411.

⁴⁹⁶ Mp. 5 nr 1422, 1626; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Ciężkowice – tenuta...*, s. 411.

⁴⁹⁷ AGAD, perg. 5263; SPPP 2 nr 4502; MRPS 2 nr 1447; 3, nr 789, 2052; MK 19 k. 16; 20 k. 64; 21 k. 165; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Boguniowice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 175; tamże, *Ciężkowice – tenuta...*, s. 411.

⁴⁹⁸ SPPP 2 nr 2486, 2609; *Materiały Biecz*, nr 32; F. Sikora, *Dębowiec – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 544.

⁴⁹⁹ F. Sikora, *Dębowiec...*, s. 544.

⁵⁰⁰ Mp. 5 nr 1012, 1079; tamże, s. 544.

⁵⁰¹ AGZ 16 nr 3444; F. Sikora, *Dębowiec...*, s. 544.

⁵⁰² MRPS 2 nr 87; MK 15 k. 12.

⁵⁰³ F. Sikora, *Dębowiec...*, s. 544–545.

⁵⁰⁴ MRPS 4 nr 2823; tamże, s. 544–545.

Jasło

Najstarszy zachowany dokument zastawu klucza zorganizowanego wokół Jasła, do którego należały też wsie Brzyszczyki, Gorajowice, Hankówka, Kaczorowy i Ulaszowice (ta ostatnia w powiecie pilzneńskim) pochodzi z 1423 r., gdy król zapisał Rafałowi z Mychowa 600 grzywien na tych dobrach. Do obciążenia Jasła doszło jednak wcześniej, ponieważ Rafał występował jako tenutariusz już od 1418 r.⁵⁰⁵ Mychowscy dzierżyli klucz jeszcze w połowie lat 30. XV w., natomiast dekadę później tenutariuszem Jasła był już Jan Koczonowski⁵⁰⁶. Kolejne pewne informacje pochodzą z drugiej połowy XV w., gdy miasto z wsiami dzierżyli Pieniążkowie z Kruźlowej. Pierwszym, odnotowanym w 1462 r., tenutariuszem z tej rodziny był Prokop z Kruźlowej, choć pewnie przejął klucz już wcześniej, skoro w 1456 r. król zapisał mu 30 grzywien na Hankówce tytułem długu Zawiszy z Boryszowic⁵⁰⁷. Jasło po Prokopie Pieniążku otrzymali jego synowie Prokop i Andrzej⁵⁰⁸. Ten drugi w 1484 r. uzyskał od króla powiększenie o 80 grzywien sumy zastawu na tych dobrach⁵⁰⁹. Pieniążkowie byli tenutariuszami do 1496 r., gdy Jan Olbracht nadał dożywotnio swojemu dworzaninowi Mikołajowi z Lapispotoku klucz jasielski, który dzierżył go do 1512 r.⁵¹⁰

Osiek

Miasto Osiek, do którego należały także wsie Świerchowa i Bukowina, już od 1401 r. znajdowało się w zastawie u Krystyna Myszkowskiego z Nieprześni⁵¹¹. Do pierwszego, niezachowanego zapisu na kluczu Władysław Jagiełło dodał kolejne sumy, w latach 1405 i 1411 dopisując Krystynowi łącznie 200 grzywien monety polskiej⁵¹². Myszkowie byli tenutariuszami Osieka jeszcze w 1428 r., gdy dawali wwiązanie do wsi klucza wójtowi Dębowca Mikołajowi Gręboszowskiemu⁵¹³. Kolejne wiadomości o zastawach Osieka pochodzą dopiero z lat 40. XV w. Wtedy jako tenutariusz miasta występował Jakub ze Żmigrodu, któremu w 1440 r. król

⁵⁰⁵ KDMłp. 4 nr 1211; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło...*, s. 264.

⁵⁰⁶ F. Sikora, *Brzyszczyki*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 277; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło...*, s. 264.

⁵⁰⁷ MRPS 1 nr 260; MK 11 s. 61; J. Laberschek, *Hankówka*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 139; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło...*, s. 264.

⁵⁰⁸ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło...*, s. 264.

⁵⁰⁹ MRPS 1 nr 1634; MK 14, s. 98–99; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło...*, s. 264.

⁵¹⁰ MRPS 2 nr 690–691; 3 nr 224, 235, 249, Suppl. nr 248; 4 nr 8334, Suppl. nr 1186, 1242; MK 16 s. 43; 17 k. 304v–305; 22 k. 95v–96; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jasło...*, s. 264.

⁵¹¹ W. Bukowski, *Nieprześnia*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 584.

⁵¹² ZDM 6 nr 1684, 1755; tamże, s. 589–590.

⁵¹³ ZK 378 s. 31 (za: Kartoteka SHGKrak.).

zabezpieczył 200 grzywien monety polskiej na wsiach tenuty Świerchowej i Bukowinie, zaś rok później dodatkowe 150 grzywien na całym kluczu⁵¹⁴. Z późniejszego okresu brak śladów kolejnych zapisów na Osieku i jego wsiach. Wiadomo natomiast, że pod koniec XV w. klucz osiecki nadal dzierżyli dziedzice Żmigrodu, wówczas rodzina Wojszyków⁵¹⁵, a miasto było podzastawiane – w 1456 r. jako jego tenutariusz występował Mikołaj Skarbek, zaś w latach 1474–1478 Stanisław Gamrat, posiadający jednocześnie wójtostwo Osieka⁵¹⁶.

III.8. Księstwa śląskie

Barwałd

Zamek Barwałd, do którego klucza należały wsie Barwałd Dolny, Chocznia Nowa i Stara, Gołuchowiec, Jaroszowice, Leśnica, Stronie, Śleszowice i Zakrzów, a także części wsi Stanisław i Zebrzydowice, prawo zwierzchnie w Skawcach oraz las Ochodza, stał się własnością monarszą jeszcze przed nabyciem księstwa oświęcimskiego. Zamek i jego dobra przyłączono do królestwa w 1440 r. w wyniku zamiany za Zator, który został zajęty dwa lata wcześniej przez Dzierśława z Rytwian. Król przekazał jednocześnie zamek Barwałd żupnikowi krakowskiemu Mikołajowi Serafinowi, który przejmował go z rąk Czecha Jana Czapka z Sanu⁵¹⁷. Wsie klucza barwałdzkiego musiały być już wcześniej zastawione przez książąt oświęcimskich, skoro w latach 1440–1441 Serafin dokonał wykupu wsi Stronie, Leśnica, Jaroszowice, Zakrzów i Barwałd⁵¹⁸. Po 1442 r., w którym Mikołaj Serafin jeszcze dzierżył zamek⁵¹⁹, musiał on odstąpić dobra barwałdzkie Mszczujowi ze Skrzynna, który z kolei w 1445 r. podzastawił je swojemu krewnemu Włodkowi ze Skrzynna i jego żonie Katarzynie⁵²⁰. Zamek Barwałd stał się dla nich bazą

⁵¹⁴ ZDM 5, nr 1472; 8, nr 2298; F. Sikora, *Bukowina*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 291.

⁵¹⁵ J. Szyszka, *Mytarz...*, s. 230–231; ZK 153 s. 232–233 (za: Kartoteka SHGKrak.).

⁵¹⁶ GB 3 s. 495, 700, 713; GK 3 s. 649 (wszystkie za: Kartoteka SHGKrak.).

⁵¹⁷ ZDM 8 nr 2568; *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, wyd. C. Grünhagen, H. Markgraf, t. 2, Leipzig 1883, s. 584; F. Sikora, *Barwałd – zamek*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 24; J. Sperka, *Ziemia i księstwo*, s. 85–87.

⁵¹⁸ ZDM 8 nr 2569; *Lehns- und Besitzurkunden...*, s. 584, 587–588; F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24.

⁵¹⁹ ZDM 8 nr 2570; F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24. Niejasna w tym kontekście jest zapis o odstąpieniu Barwałdu przez Serafina jego zięciowi Stanisławowi Ligęzie z Bobrka (*Lehns- und Besitzurkunden...*, s. 602). Ligęza potem sądził się z Janem Smolikiem o zamek, co miał rozstrzygnąć król (SPPP 2 nr 4137).

⁵²⁰ ZDM 3 nr 723; F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24.

i schronieniem dla prowadzonych przez nich akcji rozbójniczych, wprowadzających wiele chaosu na pograniczu śląsko-małopolskim. Po śmierci Włodka ok. 1458 r. rozbójnictwem nadal zajmowali się Katarzyna oraz ich syn, również Włodek⁵²¹. Od tego ostatniego oraz jego brata Jana zw. Wabulth król miał w 1465 r. odzyskać Barwałd, choć zapewne do faktycznego przejścia zamku doszło już wcześniej, ponieważ w 1464 r. jako jego tenutariusz występował Jakub Cielę z Paniewa⁵²². Kolejne informacje pochodzą dopiero z 1474 r., gdy król zezwolił Piotrowi Komorowskiemu wykupić od Przeclawa z Dmoszyc tenutę barwałdzką za 3000 florenów i dodatkowo zapisał mu 2000 florenów, zaś Przeclaw za rezygnację z pewnych wsi należących do klucza otrzymał dodatkowy zapis 800 florenów na starostwach lubowelskim i podolińskim⁵²³. Rok później Piotr otrzymał ponowną zgodę na wykup, tym razem z rąk Jana Smolika⁵²⁴. Komorowski przejął ostatecznie dobra barwałdzkie, ponieważ w 1478 r. król, zapisując Jakubowi z Dębna 3350 florenów węgierskich na Krasnymstawie, obiecywał jednocześnie przeniesienie tych sum na Żywiec i Barwałd, o ile uwolni je Piotr Komorowski⁵²⁵. Komorowski jednak utrzymał zamek w swoich rękach, a po jego śmierci przypadł on jego bratu Janowi⁵²⁶.

Oświęcim

Księstwo oświęcimskie zostały przyłączone do Królestwa dopiero w 1457 r. w wyniku sprzedaży całego władztwa przez księcia Jana IV. Transakcja objęła także dobra książęce, które stały się zapleczem majątkowym nowo utworzonego starostwa oświęcimskiego. Pod koniec XV w. w jego skład wchodziły miasta Oświęcim i Kęty oraz wsie Babice, Bielany, Brzeszcze, Brzezinka⁵²⁷, Dwory, Lipnik, Łęki, Monowice i Osiek.

Pierwsze znane zapisy objęły całe księstwo oświęcimskie, ale były one tymczasowe. W 1456 r. Kazimierz Jagiellończyk ustanowił Mikołaja Słopa z Dubowca starostą oświęcimskim, który miał zarządzać księstwem

⁵²¹ F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24; S.A. Sroka, *Skrzyński Włodek ze Skrzynna*, w: PSB t. 38, s. 472–473.

⁵²² *Lehns- und Besitzurkunden...*, s. 613–614; F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24.

⁵²³ Mp. 5 nr 1220, 1230; MRPS 1 nr 1172, 1210; MK 12 k. 175v, 185v–186; F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24.

⁵²⁴ F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24.

⁵²⁵ Mp. 5 nr 1447; MRPS 1 nr 1458; MK 14 k. 22.

⁵²⁶ MRPS 1 nr 1906; MK 14 s. 234; F. Sikora, *Barwałd...*, s. 24.

⁵²⁷ Brzezinka została własnością królewską dopiero w 1494 r. w wyniku kupna, MRPS 2 nr 424; A. Prochaska, *Regesta dokumentów księstwa oświęcimskiego i zatorzkiego z Metryki Litewskiej*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 16, 1888, s. 92; Ryk. Inv. s. 233; F. Sikora, *Brzezinka*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 245.

w czasie jego wykupu przez króla. W tym samym roku Kazimierz Jagiellończyk zapisał najpierw Mikołajowi 320 grzywien, a następnie zobowiązał się mu zapłacić 280 grzywien⁵²⁸. Ostatecznie w 1457 r. dworzanin królewski Jan Synowiec wykupił Mikołaja Słopa za 800 florenów węgierskich, w zamian otrzymując od króla dzierżenie ziemi oświęcimskiej na 4 lata, a także rocznie 300 grzywien z żup olkuskich i 40 bałwanów soli z żup bocheńskich na utrzymanie zamków i ziemi⁵²⁹. Po ustąpieniu Synowca ze starostwa nie było zastawiane jako całość przez kolejne niemal trzy dekady. Król zapisywał jednak zobowiązania na pojedynczych wsiach należących do zamku oświęcimskiego.

Już przed 1468 r. zastawione były wsie Brzeszcze i Osiek. W tym roku bowiem król zezwolił wspomnianemu już Mikołajowi Słopowi z Dubowca i Janowi Szasowskiemu wykupić te dobra za 1400 florenów z rąk starosty krakowskiego Jakuba z Dębna⁵³⁰. Mikołaj przejął jedynie Brzeszcze, na których 1471 r. król zapisał mu wspomnianą kwotę, a także dodatkowe 100 florenów w 1473 r.⁵³¹ Jeszcze przed 1485 r. dzierżenie wsi przejął Piotr Myszkowski, który otrzymał dwa zapisy na Brzeszczach: w 1485 r. na 200 florenów węgierskich rekompensaty za nakłady poniesione przy zakładaniu stawów rybnych w dobrach królewskich oraz w 1487 na 200 grzywien⁵³². Brzeszcze z rąk Myszkowskiego wykupił starosta krakowski i oświęcimski Piotr z Kurozwęk. Nastąpiło to przed 1493 r., kiedy to Jan Olbracht zapisał Kurozwęckiemu 300 florenów węgierskich na tej wsi⁵³³. Natomiast Jan Szaszowski wykupił od Jakuba z Dębna Osiek, na którym król dodatkowo zapisał mu 100 florenów węgierskich, a już w 1469 r. uzyskał zgodę na zastawienie tej wsi Mikołajowi Myszkowskiemu⁵³⁴. Ten ostatni zaś w 1471 r. otrzymał od Kazimierza Jagiellończyka zapis na 200 grzywien za poręczenie za króla 100 grzywien wspomnianemu Szasowskiemu oraz za koszty prac przy stawach⁵³⁵. W tym samym czasie, w 1468 r. monarcha zastawił także wspomnianemu już Mikołajowi Słopowi Lipnik za 100 grzywien, już rok później zezwalając mu podzastawić wieś Mikołajowi

⁵²⁸ Mp. 5 nr 219, 254; MRPS 1 nr 296, 339; MK 11 s. 88, 239, 300.

⁵²⁹ Mp. 5 nr 276; MRPS 1 nr 411; MK 11 s. 323.

⁵³⁰ A. Prochaska, *Regesta...*, s. 88; F. Sikora, *Brzeszcze*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 237.

⁵³¹ Mp. 5 nr 955; MRPS 1 nr 1085; MK 12 k. 157; F. Sikora, *Brzeszcze...*, s. 237.

⁵³² Mp. 5 nr 1723; MRPS 1 nr 1810; MK 13, s. 173; A. Prochaska, *Regesta...*, s. 90; F. Sikora, *Brzeszcze...*, s. 236.

⁵³³ MRPS 2 nr 135; MK 15 k. 154; A. Prochaska, *Regesta...*, s. 233; F. Sikora, *Brzeszcze...*, s. 237.

⁵³⁴ A. Prochaska, *Regesta...*, s. 89; Ryk.Inv. s. 231.

⁵³⁵ Mp. 5 nr 996; A. Prochaska, *Regesta...*, s. 89; Ryk.Inv., s. 232.

Myszkowskiemu⁵³⁶. Myszkowscy występowali jako tenutariusze Lipnika do 1487 r., gdy Jan Szaszowski otrzymał zgodę na wykup wsi z ich rąk⁵³⁷.

Najpewniej dosyć wczesną metrykę miał również zastaw Monowic, który został poświadczony dopiero w 1491 r. Wtedy też Kazimierz Jagiellończyk zezwolił swojemu sekretarzowi i kanonikowi krakowskiemu Janowi Brandysowi zastawić Piotrowi z Poręby za 500 florenów węgierskich tę wieś, na której pewne zapisy od poprzedników króla miał jeszcze ojciec Jana Wincenty Jachim z Łękawicy, a Jan dodał do nich nowe, otrzymane za zasługi. Nie wiadomo, czy informacja o zapisach od poprzedników króla jest zwrotem formularzowym, czy oddaje stan rzeczywisty. W tym drugim przypadku zastawu musieliby dokonać jeszcze książęta oświęcimscy⁵³⁸. Wiadomo także, że zapisom królewskim podlegały czynsz z miasta Kęty, na którego wykup z rąk Marcisza Frykacza otrzymał zgodę Mikołaj Myszkowski w 1485 r.⁵³⁹, a także wsie Bielany i Łęki, na których w 1490 r. Kazimierz Jagiellończyk zabezpieczył Piotrowi Myszkowskiemu 800 florenów węgierskich⁵⁴⁰.

Przedstawione wyżej dobra od początku lat 90. XV w. były stopniowo wykupywane i przywracane do majątku starostwa oświęcimskiego przez podskarbiego oraz starostę krakowskiego i oświęcimskiego Piotra z Kurozwęk. W 1494 r. król zapisał Piotrowi 9223 floreny węgierskie, które wydał on na wspomniane wykupy (obok wsi obejmujące też czynsze miejskie z Oświęcimia i Kęt), zabezpieczając je na dobrach starostwa⁵⁴¹. Jeszcze w tym samym roku Piotr otrzymał dodatkowy zapis 937 florenów węgierskich i 10 groszy za kupioną przez niego wieś Brzezinka (włączoną do starostwa) oraz za uwolnienie z zadłużenia cła w Kętach⁵⁴². Piotr musiał zostać splecony przed 1495 r., gdy jako starosta oświęcimski odnotowany został Jan Trnka z Raciborzan⁵⁴³. W 1497 r. starostwo zostało mu nadane dożywotnio za jego zasługi na dworze i w czasie

⁵³⁶ A. Prochaska, *Regesta...*, s. 88; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Lipnik*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 662.

⁵³⁷ KDP 3 nr 229, Mp. 5 nr 1799; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Lipnik...*, s. 662.

⁵³⁸ Mp. 5 nr 2058; A. Prochaska, *Regesta...*, s. 91; J. Szyszka, *Monowice*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 843.

⁵³⁹ Mp. 5 nr 1678; Ryk.Inv. s. 215; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kęty*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 492.

⁵⁴⁰ MRPS 1 nr 2129; A. Prochaska, *Regesta...*, s. 91; F. Sikora, *Bielany*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 93; M. Wolski, *Łęki [par. Oświęcim]*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 922.

⁵⁴¹ MRPS 2 nr 314; MK 15 k. 177.

⁵⁴² MRPS 2 nr 422; MK 15 k. 85v–86.

⁵⁴³ Urz.Młp., nr 1361–1362.

wyprawy przeciwko Turkom⁵⁴⁴. Choć Jan zmarł dopiero w 1501 r.⁵⁴⁵, to król wykorzystywał w tym czasie starostwo oświęcimskie do zabezpieczania swoich długów. W 1498 r. zaświadczał, że Jan Komorowski z Żywca oraz bracia Michał i Andrzej Horwathowie tenutariusze zamków Orawa i Likawa (oba w Królestwie Węgier) pożyczili mu 3500 florenów węgierskich i 500 florenów w monecie oraz przyrzekli pożyczyć kolejne 4000 florenów, on zaś obiecał zwrócić pieniądze na początku przyszłego roku pod rygorem wwiązania w dobra oświęcimskie⁵⁴⁶. Już po śmierci Jana Trnki i w czasie bezkrólewia po Janie Olbrachcie Spytek z Jarosławia otrzymał od prymasa Fryderyka Jagiellończyka i senatu zapis 3000 florenów węgierskich, które pożyczył na opłacenie wojsk. Aleksander po wyborze na króla potwierdził ten zapis⁵⁴⁷. Z kolei w 1502 r. król zezwolił wielkorządcy krakowskiemu Janowi Jordanowi z Zakliczyna spłacić zapis dla Spytki i przejąć starostwo oświęcimskie⁵⁴⁸. Rok później Jan Jordan otrzymał kolejny zapis 500 florenów węgierskich, z których Jan zapłacił Spytkowi z Jarosławia 350 florenów dodatku przy wykupie starostwa za wydatki na obronę zamku oraz utrzymanie jego stawów i folwarków, a 150 florenów pożyczył królowi. Aleksander określił przy tym szczegółowo, jakie uzbrojenie, zwierzęta, sprzęty i żywność Jordan miał utrzymywać na zamku⁵⁴⁹. Z kolei w 1504 r. po pożarze miasta i zamku król polecił Janowi odbudować zamek, zapisując mu jednocześnie na starostwie 2000 florenów węgierskich do sumy wykupu (oprócz niej Jordan miał też zapisy do wydzierżenia) i polecając, by co roku płacił królowi 300 florenów ze starostwa, a 200 florenów zaliczał na spłatę zobowiązań do wydzierżenia⁵⁵⁰. W tym samym roku Jan Jordan otrzymał nominację na żupnika krakowskiego⁵⁵¹. Starostwo oświęcimskie miał po nim objąć dotychczasowy żupnik Paweł Czarny z Witowic. Król zapisał mu na dobrach starostwa najpierw 8263 grzywny i 37 groszy, które był mu dłużny po rozliczeniu zarządu żup, a także obiecał dopisać do tej kwoty 2000 grzywien, gdyby Paweł nie uzyskałby ich od Jana Jordana⁵⁵². Natomiast pod koniec 1504 r. król zapisał Pawłowi Czarnemu na Oświęcimiu 8700 florenów węgierskich (z łącznej kwoty 13837 florenów),

⁵⁴⁴ MRPS 2 nr 756; MK 16 s. 78.

⁵⁴⁵ Urz.Młp., nr 1362.

⁵⁴⁶ MRPS 2 nr 1320; MK 16 s. 252.

⁵⁴⁷ MRPS 3 nr 5, 141; MK 17 k. 226, 277.

⁵⁴⁸ MRPS 3 nr 450; MK 17 k. 354v–355.

⁵⁴⁹ MRPS 3 nr 851; MK 20 k. 81.

⁵⁵⁰ MRPS 3 nr 1211; MK 21 k. 37v–38.

⁵⁵¹ MRPS 3 nr 1184; MK 21 k. 33–34.

⁵⁵² MRPS 3 nr 1188, 1190; MK 20 k. 167v, 168v–169.

do których zaliczono mu także 1000 florenów na dalszą odbudowę zamku oraz 700 florenów za kupno dla króla wsi Bujaków, Kobiernice i Porąbka⁵⁵³. Wreszcie w 1505 r. Aleksander przeniósł zapisy Jana Jordana na kwotę 3500 florenów węgierskich i 2298 florenów półgroszy na żupy krakowskie⁵⁵⁴.

Wspomnieć trzeba jeszcze, że początkowo na terenie księstwa oświęcimskiego do monarchy należały też dobra skupione wokół zamku Malec, czyli wsie Heczmarowice, Kańczuga, Malec i Nowa Wieś. W latach 1476–1485 jako ich tenentariusz występował Piotr Komorowski⁵⁵⁵. Jednocześnie w 1477 r. król zapisał Mikołajowi Myszkowskiemu 1200 florenów węgierskich długu na wspomnianych wsiach i mieście Kęty, nie wiadomo jednak, czy zapis został zrealizowany⁵⁵⁶. W 1485 r. Piotr Komorowski otrzymał wieczyste nadanie Heczmarowic, Kańczugi, Malca, Nowej Wsi i wójtostwa w Kętach, a dobra te przestały należeć do domeny monarszej⁵⁵⁷.

Nie do końca jasne są także losy dóbr skupionych wokół Żywca. Pierwotnie należały one do księstwa oświęcimskiego i miały należeć do działu Jana IV. Żywiecczyzna odpadła jednak od księstwa w niejasnych okolicznościach niedługo przed odkupieniem przez Kazimierza Jagiellończyka obszaru księstwa oświęcimskiego. Została przyłączona do Królestwa dopiero w 1460 r. w wyniku wyprawy przeciwko Skrzyńskim, dzierżącym zamki w Barwałdzie i Żywcu⁵⁵⁸. W 1465 r. Skrzyńscy formalnie odstąpili oba zamki Kazimierzowi Jagiellończykowi⁵⁵⁹. Po tym roku Żywiecczyzna musiała zostać zastawiona Piotrowi Komorowskiemu, ponieważ w 1478 r. król, zapisując Jakubowi z Dębna 3350 florenów węgierskich na wykupionym przez niego Krasnymstawie, obiecał, że jeśli Komorowski ustąpi z Barwałdu i Żywca, to wtedy przeniesie Jakubowi zapis na te dobra, z czego 2100 florenów miało przypaść na Żywiec⁵⁶⁰. W późniejszym czasie Komorowscy występowali jednak jako dziedzice Żywiecczyzny, którą traktowano jako własność szlachecką. Po 1478 r. musiało więc dojść do nadania wieczystego na rzecz Komorowskich, być może w tym samym czasie, co nadanie dóbr Malec.

⁵⁵³ MRPS 3 nr 1834–1835; MK 21 k. 100v–103; F. Sikora, *Bujaków*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 288.

⁵⁵⁴ MRPS 3 nr 1962; MK 21 k. 128v–129.

⁵⁵⁵ J. Laberschek, *Malec*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 51.

⁵⁵⁶ Mp. 5 nr 1396; MRPS 1 nr 1442; MK 14 k. 16v; tamże, s. 51.

⁵⁵⁷ *Lustracja województwa krakowskiego...*, s. 249; J. Laberschek, *Malec*, s. 51.

⁵⁵⁸ J. Sperka, *Ziemia i księstwo...*, s. 89–90.

⁵⁵⁹ *Lehns- und Besitzurkunden...*, s. 613–614.

⁵⁶⁰ Mp. 5 nr 1447; MRPS 1 nr 1458; MK 14 k. 22.

IV

Zebrany w *Słowniku historyczno-geograficznym* materiał, który został zweryfikowany ze źródłami drukowanymi, pozwolił odtworzyć strukturę obciążonej zapisami własności królewskiej w województwie krakowskim. Biorąc przy tym pod uwagę skalę zastawów na tym obszarze, pośrednio ukazana została cała sieć domeny monarszej. Jednocześnie opracowane wiadomości pozwalają sformułować kilka spostrzeżeń dotyczących polityki zastawów realizowanych przez monarchów w XIV i XV w. w ziemi krakowskiej.

Przede wszystkim wypadnie stwierdzić, że pod koniec XV w. zdecydowana większość królewskich dóbr ziemskich w województwie była obciążona zapisami sum, a monarsze do dyspozycji pozostały jedynie niewielkie kompleksy majątkowe skupione głównie wokół stołecznego Krakowa i innych starostw grodowych. Wyraźnie jednak widać, że królowie przy zastawach nie stosowali tego samego podejścia do wszystkich dóbr, które podzielić można na kilka kategorii. Do największej zaliczyć wypadnie tenuty, które na przełomie XIV i XV w. pozostawały niezależne od wielkorządów, bądź też ich przynależność nie jest znana. Większość z nich została zastawionych jeszcze pod koniec XIV w. albo na początku XV w., a zastaw obejmował cały kompleks majątkowy. Wyjątkowo tylko wyłączano z tenut pojedyncze wsie w osobne zastawy albo nadania.

Odmienne podejście przyjęto dla uposażonych w dobra ziemskie starostw grodowych (Sącz, Biecz, później Oświęcim). W ośrodkach tych także zastawiano większość podległego im majątku. Zapisy obejmowały albo całe klucze (głównie Sącz, w mniejszym stopniu Biecz), albo pojedyncze wsie starostwa (głównie Biecz, później Oświęcim). Same starostwa przez większość badanego okresu były zastawiane tylko wyjątkowo (osobny przypadek stanowią zapisy wienne królowych), a przy starościu utrzymano niewielki korpus majątkowy dla jego utrzymania. Do zapisów na starostwach grodzkich zaczęło dochodzić na większą skalę dopiero pod koniec XV w. Co ciekawe, analogiczne rozwiązanie zastosowano przy zastawianiu dóbr dawnego podrzędztwa żarnowieckiego, w którym większość wsi została zastawiona pojedynczo, a w kluczu utrzymano tylko część wcześniejszego majątku. Jest to dodatkowy argument przemawiający za próbą utworzenia starostwa grodowego w Żarnowcu, której jednak zaniechano. W tym samym celu z wielkorządów wyłączono także podrzędztwo nowokorczyńskie położone w województwie sandomierskim, które skutecznie przekształcono w starostwo grodowe.

Inne było też podejście monarchy do pozostałych dóbr wielkorządowych. Podrzędztwo ujsko-wojnickie zostało przekształcone w apanaż

dla litewskich krewnych Jagielly (obecność litewskich książąt jest potwierdzona w Wojniczu i w Krzeczowie), a zastawy na nich nastąpiły dopiero w latach 30. XV w. W tym czasie wyłączono też z wielkorządów podrzędztwo w Niepołomicach, ale utrzymano je jako starostwo niegrodowe w dyspozycji monarchy i zarządzane do wiernych rąk. Królowie korzystali z Niepołomic i ich dóbr, a nawet dbali o rozwój starostwa, nabywając dla niego nowe wsie i powiększając majątek. Pozostałości wielkorządów (podrzędztwo krakowskie i proszowskie) w zasadzie nie podlegało zastawom z wyjątkiem pojedynczych wsi. Dopiero w drugiej połowie XV w. zaczęto wykorzystywać część jego dóbr jako zabezpieczenie królewskich zobowiązań. Zapisy te początkowo starano się szybko likwidować, ale w ostatniej dekadzie XV w. musiało to być już trudniejsze i dobra te coraz częściej były zastawiane. Większość majątku wielkorządów pozostała jednak wolna od długów królewskich.

W przypadku większości dóbr po pierwszym zastawie nierzadko następowały kolejne zapisy, a sumy zastawne były dziedziczone przez kolejne pokolenia. Nierzadkie były przy tym przypadki zgód na wykup tenut, choć należy zauważyć, że jedynie ich część została skutecznie zrealizowana. Zebrany materiał ukazał też pełne spektrum odbiorców zastawów. Przy obecnym stanie badań z całą pewnością można jedynie stwierdzić, że w zdecydowanej większości należeli oni do stanu szlacheckiego, a przypadki tenutariuszy duchownych albo mieszczan były wyjątkowe. Zastawów nie udzielano jednak tylko jednej wąskiej grupie, a do ich odbiorców zaliczali się tak możnowładcy jak i sołtysi zastawianych wsi, zarówno ludzie z dworu i otoczenia królewskiego, jak i lokalna średnia szlachta. Wydaje się jednak, że częstotliwość i wartość zastawów, a także osoba odbiorcy były pochodną roli i wpływów adresata zapisów na dworze królewskim, w państwie i szerzej w życiu politycznym, rangi i wielkości zastawianych dóbr, a także czasu i towarzyszącym im okolicznościom. Zagadnienie to powinno być zatem przedmiotem osobnego studium, które skupiłoby się na samych tenutariuszach, analizując takie kwestie jak ich pochodzenie, miejsce w elicie władzy, relacje z monarchą czy udział w kredytowaniu finansów publicznych.

Zebrany materiał stanowi jednocześnie punkt wyjścia do analizy nie tylko problematyki zastawów dóbr królewskich (w tym takich kwestii, jak tenutariusze i polityka królewska wobec nich czy szczegółowe losy poszczególnych tenut), ale także dotyczących takich zagadnień, jak skarbowość publiczna, administracja domeną królewską czy też zarząd lokalny w późnośredniowiecznej Małopolsce. Pozostaje liczyć, że niniejsze opracowanie będzie stanowić impuls do dalszych badań.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Księgi ziemskie krakowskie, rkps nr 29/1/0/1.2/17 [jako ZK 10], 29/1/0/2.1/266 [jako ZK 201], 29/1/0/4.3/442 [jako ZK 378], 29/1/0/5.1/471–473, 501 [jako ZB 1–3], 29/1/0/6.1/511–512 [jako ZCz. 3–4], 29/1/0/8.1/629–631 [jako ZK 151–153]

Księgi ziemskie pilzneńskie, rkps nr 29/3/0/1/3, 22 [jako ZP 4, 21]

Księgi grodzkie krakowskie, rkps nr 29/5/0/1/4 [jako GK 3]

Księgi sądu wyższego (leńskiego) prawa niemieckiego na zamku bieckim, rkps nr 29/9/0/-2–3 [jako GB 2–3]

Sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku krakowskim, rkps nr 29/10/0/2.1/10 [jako SWPM-1-10]

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie:

Acta Officialia (Akta oficjalatu i wikariatu generalnego krakowskiego), rkps nr AOff 5 [jako OK 5]

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Zbiór dokumentów pergaminowych, nr 1/1/0/-/0320, 5176, 5214, 5263

Metryka Koronna, rkps nr 1/4/0/1/MK 011–017, 019–023, 025, 030, 035–038, 040, 046, 048, 098

Źródła drukowane

Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego 1501–1506, wyd. F. Papée, Kraków 1927.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. 6, wyd. O. Pietruski, X. Liske, Lwów 1876; t. 13, wyd. O. Pietruski, X. Liske, Lwów 1888; t. 16, wyd. A. Prochaska, Lwów 1894.

Antiquissimi libri iudiciales terrae Cracoviensis, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1884–1886 (SPPP, 8).

Archiwum ksiąg Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie, t. 2, wyd. Z.L. Radziwiński, B. Gorczak, Lwów 1888.

Kodeks Dyplomatyczny Polski, t. 1, wyd. L. Rzymszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1847; t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858.

Codex epistolaris saeculi decimi quinti, t. 1: 1382–1492, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Kraków 1876.

Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego 1302–1453, oprac. Z. Perzanowski, Kraków 1971.

Inscriptiones clenodiales ex libris iudicialibus palatinatus Cracoviensis. Zapiski herbowe krakowskie, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1885 (SPPP, 7).

Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, literarum, diplomatum, scriptorum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in Arce

- Cracoviensi continentur per commissarios a Sacra Regia Maiestatae et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem Archivo Existentes deputatos confectum 1681*, wyd. E. Rykaczewski, Paris 1862.
- Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1, wyd. L. Łętowski, Kraków 1863.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Św. Wacława*, t. 3, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883.
- Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, wyd. W. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 3, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1887; t. 4, Kraków 1905.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1879.
- Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483, ze spuścizny A. Prochaski*, wyd. G. Rutkowska, Warszawa 2005.
- Kuntze M., *Przyczynek do badań nad historią wojskowości w Polsce*, KH 44, 1930, s. 45–50.
- Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, t. 2, wyd. C. Grünhagen, H. Markgraf, Leipzig 1883.
- Lustracja województwa krakowskiego 1564*, t. 1–2, wyd. J. Małecki, Warszawa 1964.
- Lustracja województwa sandomierskiego 1564–1565*, wyd. W. Ochmański, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.
- Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku*, wyd. A. Prochaska, Lwów 1890.
- Materiały do historii miasta Biecza (1361–1632)*, wyd. F. Bujak, Kraków 1914.
- Materiały do Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*, t. 5: 1451–1506, edycja elektroniczna, red. W. Bukowski, oprac. W. Bukowski, F. Sikora, J. Wroniszewski, współprac. J. Szyszka, Kraków 2014, <http://www.kodeks.pau.krakow.pl/index.html>, oryginał przechowywany w Krakowie, w Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski, Instytut Historii PAN (cyt. według numeracji porządkowej regestów wersji elektronicznej).
- Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, t. 1–4, oprac. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1917.
- Monografia opactwa Cystersów we wsi Mogile, cz. 2: Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, oprac. E. Janota, Kraków 1867.
- Najstarsza księga sądu najwyższego prawa niemieckiego w zamku krakowskim*, wyd. A. Kłodziński, Kraków 1936.
- Prochaska A., *Regesta dokumentów księstwa oświęcimskiego i zatorskiego z Metryki Litewskiej*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 16, 1888, nr 1, s. 83–93; nr 2, s. 180–183.
- Starodawne Prawa Polskiego Pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych, głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1870 (SPPP, 2).
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 1–8, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1975.

Zbiór dokumentów zakonu OO. Paulinów w Polsce, wyd. J. Fijałek, z. 1: 1328–1464, Kraków 1938.

Opracowania

- Bukowski W., *Krzeczów – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 187–189.
- Bukowski W., *Marszowice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 166–169.
- Bukowski W., *Mszanka*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 82–85.
- Bukowski W., *Nieprzeźnia*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 582–603.
- Czwojdrak B., *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy. Studium z dziejów możnowładztwa w drugiej połowie XIV i w XV wieku*, Katowice 2002.
- Gąsiorowski A., *Urzednicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 1970.
- Kierst W., *Wielkorządy krakowskie w XIV–XVI st.*, PH 10, 1910, z. 1, s. 1–33; z. 2, s. 137–167; z. 3 s. 281–309.
- Kurtyka J., *Harkłowa*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 140–143.
- Kurtyka J., *Kobylanka Górna*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 632–637.
- Kurtyka J., *Kobylany*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 677–669.
- Kurtyka J., *Lanckorona zamek i tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 426–435.
- Kurtyka J., *Leszczyna*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 550–553.
- Kurtyka J., *Libertów*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 587–599.
- Kurtyka J., *Libusza*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 612–617.
- Kurtyka J., *Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Kutrzeba S., *Dawny zarząd Wawelu*, „Rocznik Krakowski” 8, 1906, s. 69–102.
- Kutrzeba S., *Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV wieku*, Kraków 1903.
- Laberschek J., *Dobraków*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 575–577.
- Laberschek J., *Gorzyce*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 806–807.
- Laberschek J., *Goszyce*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 813–817.
- Laberschek J., *Hankówka*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 139–140.
- Laberschek J., *Jeziorowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 304–305.
- Laberschek J., *Jodłowa Dolna*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 327–330.
- Laberschek J., *Kadzice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 357.
- Laberschek J., *Kantorowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 420–422.
- Laberschek J., *Kiedrzyń*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 497–498.
- Laberschek J., *Kłobuck*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 561–582.
- Laberschek J., *Kowalowa*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 69–71.
- Laberschek J., *Koziegłowy zamek*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 82–91.
- Laberschek J., *Krzepice zamek i starostwo*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 211–217.
- Laberschek J., *Lelów*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 481–512.
- Laberschek J., *Lelów zamek i starostwo*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 512–516.

- Laberschek J., *Łobzów – zamek i tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 954–957.
- Laberschek J., *Malec*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 51–52.
- Laberschek J., *Małyszce*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 83–86.
- Laberschek J., *Melsztyn zamek i dobra*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 209–268.
- Laberschek J., *Mierzączka*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 434–437.
- Laberschek J., *Mirów*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 531–535.
- Laberschek J., *Mokra*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 767–770.
- Laberschek J., *Myślenice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 162–184.
- Laberschek J., *Zamek Czorsztyn i jego królewscy zarządcy w czasach jagiellońskich*, w: *Księga Jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004 (Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis, Folia 21, Studia Historica 3), s. 60–68.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Błogocice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 132–133.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Bobowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 140–146.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Boguniowice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 175.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Borowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 189–190.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Borunice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 193–194.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Ciężkowice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 406–410.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Ciężkowice – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 410–411.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Czarna Ulica*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 438–439.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Czchów*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 449–453.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Czchów zamek i tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 453.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Częstochowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 466–468.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Czorsztyn*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 473–474.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Czubrowice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 475–476.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Glinik Niemiecki*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 740–741.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Glinik Polski*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 741–742.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Glinnik*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 743–744.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Głęboka*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 745–746.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Gnojnik*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 761–764.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Iwkowa*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 187–189.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jadowniki*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 193–196.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Januszowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 238–239.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jaroniówka*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 241.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jasło – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 264–265.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jawiczowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 276.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jelowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 291–296.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jerzmanowice*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 301–302.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jeżówka*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 309–310.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Kąpiele*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 470.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Kęty*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 490–494.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Koryczany*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 764–765.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Koszyce – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 26–27.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Krółówka*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 160–164.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Kryg*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 175–177.

- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Kuchary*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 332–335.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Kunowa*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 354–358.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Lipnik*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 661–663.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Lisów Wielki*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 675–677.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Lubocza*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 709–717.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Łękorz*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 932–934.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Łopunie*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 966.
- Luciński J., *Majątki ziemskie panującego w Małopolsce do 1385 roku*, Poznań 1967.
- Luciński J., *Rozwój królewszczyzn w Koronie od schyłku XIV wieku do XVII wieku*, Poznań 1970.
- Marzec A., *Markuszka*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 125–126.
- Marzec A., *Milonki*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 478–481.
- Nabiałek K., Bukowski W., *Młodziejowice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 555–574.
- Nabiałek K., *Mzurów*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 234–241.
- Nabiałek K., *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*, Kraków 2012.
- Sikora F., *Barwałd – zamek*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 24–25.
- Sikora F., *Będzin*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 55–58.
- Sikora F., *Biecz – gród, zamek i starostwo*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 82–86.
- Sikora F., *Bielany*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 93–94.
- Sikora F., *Bielczarowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 94.
- Sikora F., *Biesna*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 107–108.
- Sikora F., *Binarowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 117–118.
- Sikora F., *Biskupice*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 122–123.
- Sikora F., *Brzeszcze*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 236–237.
- Sikora F., *Brzezinka*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 245–246.
- Sikora F., *Brzozowa*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 266.
- Sikora F., *Brzyczyna Mała czyli Górna*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 272–273.
- Sikora F., *Brzyszczyki*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 277–278.
- Sikora F., *Brzyście*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 279–280.
- Sikora F., *Bujaków*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 287–288.
- Sikora F., *Bukowina*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 291–292.
- Sikora F., *Bystra*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 306–307.
- Sikora F., *Chełm*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 333–338.
- Sikora F., *Cichawka*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 397.
- Sikora F., *Dębno*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 532–534.
- Sikora F., *Dębowiec – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 544–547.
- Sikora F., *Dobczyce – zamek i tenuta*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 564–568.
- Sikora F., *Dzieje podrzędztwa i starostwa niepołomickiego w średniowieczu*, w: Sikora F., *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, Warszawa – Kraków 2017, s. 441–508.
- Sikora F., *Gawłów*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 713–715.
- Sikora F., *Gawłówek*, w: SHGKrak. cz. 1, s. 715.
- Sikora F., *Grajów*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 39–42.
- Sikora F., *Grybów*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 108–113.

- Sikora F., *Kleszczowa*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 516–518.
- Sikora F., *Kłaj*, w: SHGKrak. cz. 2, s. 559–561.
- Sikora F., *Krużłowa*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 165–173.
- Sikora F., *Mszana Dolna z Mieściskiem*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 68–81.
- Sikora F., *Niepołomice – podrzędztwo*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 534–559.
- Sikora F., *Początki starostwa nowomiejskiego korczyńskiego*, w: Sikora F., *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, Warszawa–Kraków 2017, s. 388–400.
- Sikora F., *Podrzędztwo ujsko-wojnickie, tenuty ujska i wojnicka, w późnym średniowieczu*, w: Sikora F., *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, Warszawa–Kraków 2017, s. 509–564.
- Sikora F., *Wielkorządy krakowskie na przełomie XIV i XV wieku*, w: Sikora F., *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, Warszawa–Kraków 2017, s. 401–429.
- Sperka J., *Szafrancowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice 2001.
- Szyszką J., *Monowice*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 842–846.
- Szyszką J., *Mrukowa*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 949–951.
- Szyszką J., *Mytarz*, w: SHGKrak. cz. 5, s. 229–234.
- Wilamowski M., *Marszkienice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 134–145.
- Wolski M., *Lipinki*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 628–633.
- Wolski M., *Lipnica Górna*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 640–645.
- Wolski M., *Lipnica Murowana – tenuta*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 656–657.
- Wolski M., *Łapszów*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 839–848.
- Wolski M., *Łęki [par. Oświęcim]*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 922–924.
- Wolski M., *Łęki [par. Szczepanów]*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 924–926.
- Wolski M., *Łęki [par. Trzemeśnia]*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 931–932.
- Wolski M., *Łętkowice*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 934–943.
- Wolski M., *Łężyny*, w: SHGKrak. cz. 3, s. 948–949.
- Wolski M., *Moszczenica Niemiecka, Wyżna albo Wielka*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 934–937.
- Wolski M., *Moszczenica Polska, Niżna lub Mała*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 939–940.
- Wroniszewski J., *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań–Wrocław 2001.
- Zdanek M., *Mikułowice*, w: SHGKrak. cz. 4, s. 469–474.

Michał Schmidt

Pledges of Royal Estates in the Kraków Voivodeship
in the Late Middle Ages
(Summary)

This article is devoted to the issue of pledges of the monarch's land domain in the Kraków voivodeship in the 14th and 15th centuries (including the Silesian

duchies incorporated into the Kingdom of Poland from the mid-15th century), which has not yet been the subject of a comprehensive study. In light of previous research, it is known that at the end of Casimir III the Great's reign, there were more royal estates in the Kraków voivodeship than in other parts of the Kingdom. Their administration was also different, as they were subject to a *wielkorządca* (grand administrator, an official characteristic of Lesser Poland) rather than a starost, who were not appointed at that time. It was not until the reign of Louis I of Hungary that starost offices began to be established in Lesser Poland, and that further estates were separated from the administration of the *wielkorządca*. As a result, the royal domain in the Kraków voivodeship was divided into several dozen independent estates and individual villages. Most of them were subject to pledges during the Jagiellonian period, which are discussed in the main part of the text. The primary source material was the content of Lesser Poland diplomatic codices, while *The Historical-Geographical Dictionary of the Kraków Voivodeship* and its card index served as a guide to the royal estates. Information about pledges has been arranged according to successive counties and estates. The collected material allows us to conclude that although most of the royal estates in the voivodeship were pledged, there were also categories of property that were subject to pledges to a limited extent, such as estates belonging to *wielkorządca* or starosts. The study, which organizes the source material, also serves as an introduction to further research, including on the functioning of the royal domain and its administration in late medieval Lesser Poland, or on the tenants of royal estates.

Michał Schmidt – adiunkt w Zakładzie Słownika Historyczno-Geograficznego Ziem Polskich w Średniowieczu w Instytucie Historii im. T. Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Zainteresowania badawcze: rachunkowość i finanse miast w średniowieczu i wczesnej nowożytności, podatki i skarbowość w średniowiecznej Polsce, osadnictwo średniowiecznej Małopolski.

Michał Schmidt – assistant professor at the Department of the Historical-Geographical Dictionary of the Polish Lands in the Middle Ages of the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences. Research interests: accounting and finance of cities in the Middle Ages and early modern period, taxes and treasury in medieval Poland, settlement of medieval Lesser Poland.

E-mail: michal.schmidt@outlook.com